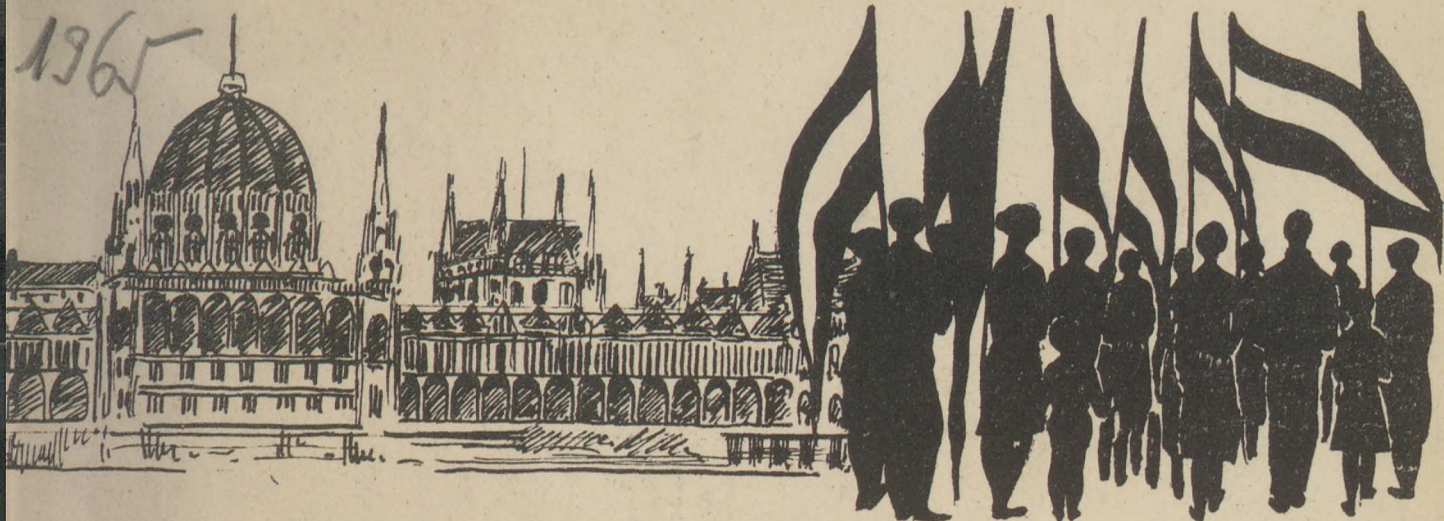

302.939

1965

MÚZEUMI

EZERKILENC SZÁZHATVANÖT 1.SZÁM

KÖZLEMÉNYEK

2

MÚZEUMI KÖZLEMÉNYEK

EZERKILENC SZÁZHATVANÖT 1.SZÁM

A M U Z E U M I T E R Ü L E T T Á J É K O Z T A T Ó J A

Kiadja:

a Művelődésügyi Minisztérium Muzeumi Főosztálya által megbízott
M u z e u m i K a b i n e t

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Gerelyes Ede, Korek József (felelős szerkesztő), Kovács István, Lakatos
László, Major Gyula, Radocsay Dénes, Szolnoky Lajos, Vízzy Ottó

Felelős kiadó: Vízzy Ottó

Készült a Muzeumok Rotázemében,

8 és 1/2 iv terjedelemben, 400 példányban

Felelős vezető: Dr. Dajbukát Gergely

T A R T A L O M:

Domonkos Ottó: A tudományos és népművelő munka aránya a muzeumokban	1
Korek József - Koczur Éva: A régészeti feltárások és anyaguk helyzete	6
Kralovánskyné, Éry Kinga: Szempontok az antropológiai leletek gyűjtési, restaurálási és raktározási munkáihoz	13
Tasnádiné, Marik Klára: 20 év az Iparművészeti Múzeumban	26
Vértess László: Visszapillantás muzeumi szolgálatom első éveire	29
Éri István: Zrinyi kiállítás Szigetváron	32
Szigethi Ágnes: Műtárgyölcshözjárások a Szépművészeti Múzeumból	36
Zólyomi József: Új módszer a néprajzi tárgyak adatfelvételéhez	39
H. Kerecsényi Edit: Hozzászólás Fél Edit: „Javaslat a muzeumi textilfélék méretarányának meghatározására” c. cikkéhez	43
Szinvaölgyi Oszkár: A Diósgyőri Központi Kohászati Múzeum	45
Uzsoki András: A Győr-Sopron Megyei Muzeumi Szervezet könyvtári hálózatának kialakításáról	50
Tésik Józsefné: Olaszországban szerzett textil-restaurálási tapasztalataim	53
Bacsányi Oszkárné: Kiállítások, tárlatok anyagának rögzítése	56
Soós Gyula: Kétáramkörös betörés elleni biztonsági berendezés	58
Ortutay Gyula: Bucsu Kiss Lajostól	60
Kitüntetések 1965 április 4.-e alkalmából	63
1964-ben megjelent muzeumi kiadványok	63

A TUDOMÁNYOS ÉS NÉPMŰVELŐ MUNKA ARÁNYA A MUZEUMOKBAN

A kérdés felvetését az a körülmény indokolja, hogy a muzeumok népművelő munkája olyan ütemben fokozódik és kerül egyre inkább a tudományos munka elé, ami a muzeumok átprofilozását eredményezi, illetve készíti elő. Ebben az irányban hatnak, sürgetően követelik, a népművelés elméleti szakembereinek megnyilatkozásai, de a Muzeumi Főosztály vezetése is ebben jelölte meg a muzeumok munkájának fejlődési irányát, az elérendő tudományos eredményekre építve. - A kérdés felvetése nem jelenti a fentiekkel való szembeszállást, azok ellenzését, hanem a társadalmi igények ilyen irányú növekedése helyes kielégítésének módját keresi, amely a tudományos munka fokozását és a vele szoros összefüggésben, kölcsönhatásban levő népművelő munka javulását is eredményezné.

A Muzeumi Főosztálynak és az általa előkészített és törvényerőre emelkedett Muzeumi Törvénynek alapvető álláspontja a muzeumok tudományos kutatómunkájának hangsúlyozása, amelyre a népművelési munka, a gyűjtés, megőrzés és feldolgozás folyamatán keresztül épül. A muzeumok sajátos helyzetét emelte ki Liptai elvtárs is a Nemzetközi Munkaértekezleten, amikor arról beszélt, hogy az egyes tudományágak magyarországi művelésében a muzeumoknak szinte hegemón szerepük van. Privilegizált helyzetük bizonyos mértékben ma is fennáll a régészet, a néprajz, a művészettörténet, a természettudomány botanikai és zoológiai területének egyes ágaiban.

A szakember képzés lényegében szinte a legutóbbi időig a fenti adottságoknak megfelelően történt, elsőrendűnek tartva a szakmai képzést, anyagkezelést. Az utóbbi években a gyakorlóévesek azonban már jobban belekóstoltak a kiállításrendezésbe, mint a korábban végzettek, különösen ha vidékre kerültek és ilyen munkába csöppentek bele. A korábbi évek képzésében bizonyos javulásnak tekinthető az is, hogy tanárszakot is végez minden muzeológus és így pedagógiai képzésben is részesül, ami a népművelési munka fokozódása időszakában jelentősen segíti a muzeumok iskolákkal kapcsolatos munkáját.

A muzeumoknak a szaktudományok művelésében való sajátos szerepe és feladata azonban továbbra is kívánatosá teszi a tudományos munka nagyobb mérvű, a népművelési munkához viszonyított nagyobb arányú végzését, hiszen az említett tudományok művelőinek kb. egyharmada vidéken dolgozik. A megalakult akadémiai csoportok egyelőre csak az elvégzendő munka kisebbik részét tudják magukra vállalni. Ezt kiegészítendő az országos muzeumoknak kell azoknak az intézményeknek lenniük, melyeken belül a kutatómunka a muzeológusok nagyobb része számára zavartalanul biztosítható és a népművelési munka új formái alól mentesíthető lenne. De itt mielőbb népművelés-szakosok beállítása szükséges, hogy az elért eredmények minden formában való közzétételére, közlésére sor kerülhessen. Az

országos muzeum ilyenfajta előnyös helyzetének biztosítását indokolja az, hogy a vidéki muzeológusok jelentős része, de a kisebb és nagyobb muzeumok igazgatói bizonyosan, annyira le van kötve a különféle szervezési, adminisztrációs, gazdasági feladatok megoldásával, hogy szakmai munkájuk lényegesen lassabban halad, mint a fővárosban dolgozó kollégáké. Bizonyítja ezt az a tény is, hogy az utolsó tíz évben vidéken dolgozó aktív muzeológus csak kettő szerzett kandidátusi címet. Csak a lekötöttség, elaprósódás magyarázhatja ezt a tünetet, vagy pedig azt kellene megállapítani, hogy vidéken csak rosszabb szakemberek dolgoznak, mint a fővárosban. Ezt viszont cáfolja az a sok új és egyre jobb kiállítás és népművelési tevékenység, amely az utóbbi években és napjainkban is nyílik, terebélyesedik.

Természetesen felvetődik a kérdés, hogy a fővárosi és vidéki szakemberek munkájának ilyen irányú eltolódása igazságos-e? Van-e lehetőség ezen változtatni és hogyan? Minden jó szakembernek van ambíciója feltáratlan terület megmunkálására, új eredmények felmutatására, közös szakmai feladatok megoldására. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy a 10-15 éve vidéken dolgozók lemaradnak eredményeikkel azokkal a fiatalokkal szemben, akiknek sikerült a fővárosban elhelyezkedniük és 4-5 évig jobb adottságok között dolgozni. A vidéken dolgozóknak pedig egyre több teher nehezedik a vállára. A felmerülő igények a muzeumokkal és muzeológusokkal szemben olyan sokrétűek, hogy azok megoldása csak az elmélyültebb szakmai munka feláldozása, vagy kitolódása árán lehetséges. Itt a muzeumi munka azokra az új formákra is gondolok, amelyeket minden vidéki muzeumban szűkebb vagy szélesebb körben művelünk és amint a muzeumi hónap éves eredményei mutatják nem is rosszul. A fentieket bizonyítják azok a tapasztalatok, amelyeket a szakmai tájértekezleteken szerezhetsz az ember. A gyűjtési és feldolgozási tervek elmaradását, lassúságát mindig az egyéb feladatok túltengésével indokolják az egyéni beszámolók. - Az arányok kirívó eltolódását szemléltette az 1963-as igazgatói konferencián a ceglédi muzeum igazgatója, aki évi 10-12 külön kiállítás rendezéséről, szervezési, adminisztrációs tevékenységről számolt be, kiemelve hogy szakmai munkára a munkaidőben már nem jut hely. Hasonlóan értelmezhető a jászberényi muzeum igazgatójának a cikke is a Népművelés 1963. évi szeptemberi számában, ahol évi 10-15 külön kiállítás rendezéséről, szakkörök patronálásáról, pályázatok szervezéséről, műemléki séták vezetéséről írt. De nemcsak az egyszemélyes muzeumok érzik ezt, ahol a legkirívóbb a helyzet, hanem a nagyobbak is, hiszen ott még több az adminisztráció, az épületek gondja, a nagy forgalom lebonyolítása, a nagyobb létszámú személyzet irányítása, a vezetés során felmerülő probléma, a különböző szervek munkájában való részvétel. A helyzet lényegében azóta sem javult. A Muzeumi Hónap ideje alatt rendezett kiállítások, előadások és rendezvények statisztikája is szemléletesen mutatja az arányok eltolódásának tendenciáját:

1962	kiállítás 128	előadás 255	
1963	kiállítás 150	előadás 320	
1964	kiállítás 191	előadás 415	egyéb rendezvény 201

Azokkal az igényekkel és elméleti megállapításokkal, amelyek a muzeumi

munkával kapcsolatosan különböző folyóiratokban láttak napvilágot, nem kívánok részletesebben foglalkozni. Egyesek a támasztott igények mellett lebecsülik eddigi eredményeinket és a muzeológusoknak azt a törekvő szándékát, hogy a társadalom szocialista tudatának formálását saját eszközeikkel szolgálják. „Azelőtt ...a mult bemutatása legfeljebb kuriózumokkal keltette fel a közönség figyelmét, de az egyes muzeumi tárgy különlegessége nem nyújthat teljes értékű műveltségbeli gyarapodást. Didaktikus rendezés, materialista, marxista felfogás nélkül egy kiállítás az emberek tömegei számára csak holt anyag. A ma muzeumának többet kell nyújtania, új módszereket kell keresnie annak érdekében, hogy esztétikai élményen túl elősegítse az általános műveltség emelését.” (Tóth Magda: A muzeumi népművelés új, hatásos eszköze: a szellemi vetélkedő. Népművelés, 1963. dec.) Véleménye szerint a vetélkedőket minden megyében általánossá kell tenni, ezt a muzeológusoknak kell szervezni és levezetni. Maróti Andor: A muzeumok a társadalom szolgálatában c. cikkében (Népművelés, 1964. 11.) a következőket állapítja meg: „... a muzeumi szakemberek zöme felismerte már a népművelés nagy társadalmi fontosságát. ... Kiállítás ugyan, mióta muzeumok léteznek, mindig volt, de a muzeumi népművelés valójában még csak most van kialakulóban, módszereiben most kezd differenciálódni a felismert szükségleteknek megfelelően.” Közvetlen választ írt a cikkre Szilágyi Miklós gyulai muzeumigazgató, melyben a „felismerés”-re reagál. Azt hiszem tulzás nélkül mondhatjuk, hogy a muzeumi népművelés nem most van kialakulóban, hanem az 1949-es Muzeumi Törvény meghozatalával kezdődött. Az 1950 körüli években rendezett kiállítások voltak az első történelmi és társadalmi szemléletű kiállítások, amelyek az ősközösség bomlásától mutatták be a társadalom fejlődését, annak jellemző vonásait. Ezekre a kiállításokra figyeltek fel először a környező országok muzeumi szakemberei, szereztek nemzetközi tekintélyt a magyar muzeumoknak. Igaz, hogy ezek a kiállítások egy idő után országosan sematikussá, mechanikussá váltak, mégis ezek jelentették akkor a szemléletbeli frontáttörést. A gazdasági és politikai feladatok mellett fokozatosan előtérbe kerülő kulturális forradalom támasztotta igények pedig az utóbbi években újabb lendületet adtak ennek a munkának. A történelmi szemlélet dogmatizmusát elvetve készülnek új kiállítások, amelyek nem mindenáron erőszakolják a fejlődés minden szakaszának minden muzeumban való bemutatását, hanem a lényegeset, a helyileg fontos, a fejlődést előrevivő eseményeket megértve igyekeznek bemutatni egy-egy város, megye vagy az egész ország fejlődésének menetét. A kiállítások didaktikus és esztétikus volta nagyban elősegíti a társadalmi fejlődés történelmileg szükségszerű változásainak, előrehaladásának a megértését, és ezzel a nem napjaink történetét tárgyaló kiállítások is hozzájárulnak a szocialista tudat kialakításához, a szemlélet tágitásához.

Jelenleg a legújabbkor történetének muzeumi bemutatása okozza országosan is a legtöbb gondot. Nincsenek kialakult módszerek, minden új kiállítás kísérlet és előrelépés is ennek a területnek a kimunkálásában. Éppen itt van azonban a legnagyobb szükség a tudományos munka fokozására, a muzeumi célra kiválasztandó tárgyak kifejező-erejének mérlegelésére, felismerésére. Hiszen a ma működő üzemek ezernyi terméke közül kell azokat kiválasztani, amelyek reprezentálják a gyár termelésének jellemző vonásait, a termelés korszerűsödését, minőségileg javuló munkáját. Ezt mi Sopronban most különösen jól érezzük új kiállítá-

tásunk rendezésével kapcsolatban, de azt is meg kell vallani, hogy milyen nagy örömet jelent amikor úgy véljük, hogy sikerült a lényegét megfogni egy-egy üzem anyagából. Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy ez az anyag csak váza, vázlata annak amit az egyes üzemek, vagy a város ipari termelésének vizsgálatakor részleteiben is fel kell majd dolgozni. Pillanatnyilag az a tény, hogy nem egy tudományosan megérett, kidolgozott téma kerül kiállításra, hanem a kiállítás során kialakult vázlat adja majd a tudományos munka további indítékait. Az ilyen új terület műveléséhez nemcsak rutinra, hanem az egyetemről kikerülő fiatal szakemberek lendületére is szükség van. Úgy véljük, hogy pl. a fővárosban a fiatalabb gárdának kellene a népművelési feladatok zömét vállalnia néhány rutinos, idősebb muzeológus segítségével. Így az országos muzeumok is nagyobb részt vállalhatnának a népművelési feladatokból, ugyanakkor az érettebb kutatók munkájához is biztosíthatók lennének továbbra is a kedvező feltételek.

Egyre világosabban rajzolódik ki a „muzeum-tudomány” működési területe, amely a szaktudományok eredményeit felhasználva végzi speciális muzeumi-népművelő munkáját. Szintén a soproni muzeum új kiállításának előkészületi tapasztalatait hozom példának: új állandó kiállításunk a XVII. század elejétől napjainkig terjedő időszakot öleli fel. A rendezésre magam és a másfél éve nálunk dolgozó fiatal helytörténész vállalkozott. Helytörténészünk fő munkaterületének az utolsó száz év kutatása van kijelölve, magam pedig néprajzos vagyok. A munkát jórészt nem kutatásaink eredményei alapján végezzük, hanem történelmi, helytörténeti ismereteinkre, eddigi muzeumi tapasztalatainkra, az egyes szakterületek eredményeire támaszkodva. Tehát azt mondhatnánk, hogy most nem szakterületünket, hanem a „muzeum-tudományt” műveljük (hogy milyen sikerrel, az majd elvállik). Ez nyilván más muzeumokban is hasonlóan folyik évek óta és tart még évekig. A távlatnak azonban a Liptai elvtárs által is sürgetett népművelés szakosok beállításának kell lennie. Ezt a távlatot kellene mielőbb megvalósítani a munka eredményesebbé tételére. Ez volna az egyszerűbb és célirányosabb módja a vidéki tudományos munka fellendítésének és a népművelő munka kiterjedtebb és hatékonyabb végzésének.

A másik megoldás a fővárosi és vidéki kutatók munkakörülményei közötti különbség áthidalására a hosszabb-rövidebb tanulmányi szabadságok általános biztosítása vidéken is, egy-egy nagyobb téma anyaggyűjtésének befejezésére, feldolgozására. Vannak megyék ahol ennek a gyakorlata teljesen ismeretlen. A harmadik lehetőséget pedig az eddigi káder-politika változtatása adhatná. Módot kellene találni arra, hogy egy bizonyos ideig tartó vidéki munka, eredményes kutató tevékenység után, az országos muzeumokba bejuthassanak az arra pályázók. Az elmúlt tíz évben a Néprajzi Múzeumba egy fő került vidékről, de tudomásom szerint a Nemzeti Múzeumban sem jobb az arány.

Addig is, amíg a fenti lehetőségek megérnek, segíteni kell a helyzeten. Ennek egyik módját a történelem, földrajz, magyar, rajz és természetrajz szakos tanárok továbbképzésében látom. Az évente több alkalommal tartott szakmai továbbképzésük programjába kellene állítani egy előadássorozatot, ahol a város, megye muzeológusai az iskolai tananyagnak megfelelő sorrendben ismertetnék a

muzeumok kiállításait illetve a tanult korszak társadalmának tárgyakkal dokumentált történetét. A foglalkozások során valamelyest beletanulnának a muzeumi anyag megszólaltatásába. Csoportos látogatásaik, összefoglaló órák alkalmával önállóan magyaráznák, mutathatják be az anyagot kiállításainkon. Ez még asszal az előnnyel is járna, a muzeológusok tehermentesítése mellett, hogy az iskolások ismereteinek színvonalára lefordítva tudják magyarázni az anyagot, ami esetleg nem mindig sikerül a muzeológusnak. Ez a gondolat nem új, felvetődött már hazai szakemberek részéről is, de a Nemzetközi Munkaértekezlet több felsszóalója is érintette a kérdést. A csehszlovák küldött népművelési iskolák tárlatvezető képzéséről és a tanárok továbbképzéséről, a bolgár küldött a szakkörök tagjaiból nevelendő társadalmi tárlatvezetőkéről szólt, a szovjet küldött pedig már ezek gyakorlati eredményeiről, széleskörű működéséről számolt be. - Nagyon helyes lenne, ha ebbe a továbbképzésbe a kulturházak vezetőit és előadóit is be lehetne vonni. Így együttesen asután az iskolák és a kulturházak, a muzeumok tanácsadásával, készíthetnék elő a muzeumi vetélkedőket és tehermentesítenék a muzeumokat a szervezés, lebonyolítás hosszadalmas, sok időt igénylő munkájától.

Az állandó kiállítások hatékonyságának növelésére, amelyek végül is a legalaposabban előkészített, kidolgozott és egész évben ható formái a muzeumi népművelésnek, a teremőrök helyes kiválasztása is módot nyújt. A többségnek olyanoknak kell lenni, akik ismereteik alapján könnyen kiképezhetők a kiállítási anyag helyes magyarázatára, vagy pl. nemzetiségi területen, nagyobb forgalmu muzeumoknál idegen nyelv ismeretével rendelkeznek. Ilymódon az egyre növekvő számú külföldi látogatók vezetését, tájékoztatását is jól el lehet látni. Annak a törekvésnek az elérését eredményezheti, hogy minden csoport kap vezetést a kiállításokon, azt is megláttatja a közönséggel, amit talán nem venne észre. Másrészt a feliratok olvasása nélküli tárlatlátogatás kérdését oldaná meg a csoportoknál.

Tanulmányozva a Nemzetközi Munkaértekezlet anyagát, a Népművelés c. folyóirat cikkeit, valamint a Társadalmi Szemle legújabb számában megjelent tanulmányt a népművelés kérdéseiről, azt állapíthatjuk meg, hogy a muzeumi népművelés a társadalom tudatformálásában egyre nagyobb szerepet kap, növekszik az ilyen jellegű igény, amit ki is kell elégíteni. Nem a mennyiségi, hanem a minőségi munka fokozása az elsőrendű. Gyors segítséget a megyei tanácsok adhatnának, amint azt tették a muzeumokhoz helyezett újkoros, legújabbkoros történetesekkel. Ezeknek azonban elsőrendű feladata nem a közvetlen népművelési formák végzése, hanem a legtöbb muzeumban elhanyagolt korszak anyagának tudományos gyűjtése és feldolgozása, a nagy lemaradás mielőbbi felszámolása. A tanácsok a népművelés különböző formáit alkalmazó tanári állások megadásával a legújabban felmerült és égetően sürgős muzeumi, népművelési kérdés megoldását segíthetnék elő. Egyaránt hatna ez a tudományos munka elmélyülésére és a társadalom különböző rétegei részéről jelentkező művelődési igények kielégítésére. Ilymódon egyre jobban betölthetnék a muzeumok azt a kettős feladatot, ami speciális adottságaikból következik: a tudományos és népművelési munka egységének megteremtését.

A RÉGÉSZETI FELTÁRÁSOK ÉS ANYAGUK HELYZETE

A régészeti ásatások a felszabadulás óta három nagy korszakra oszthatók.

1./ 1945-1950. A romokból feléledő országban az újjáépítés az elsődleges cél, s így érthető, hogy az ásatások lassan indulnak meg. 1946-ban az első ásatást a Nemzeti Múzeum végzi, folytatva a háború előtt megkezdett tápiószelci szkita temető feltárását, lényegében véve azonban a munka anyagi erők hiányában még csak jelképes folytatást jelent. Új lendülettel indul meg viszont a paleolitikus kutatás, amely a század első 15 évének rendszeres kutatása után - néhány kisebb méretű szabadföldi paleolitikus feltárás mellett - szinte szünetelt. 1948-ban az akkor még Magyarországon tervezett ősrégészeti kongresszus előkészítése jelenti a rendszeres ásatások megindítását, elsősorban azokon a lelőhelyeken - Szelete barlang, Borsod, Tószeg, Hódmezővásárhely-Tiszai ut -, ahová a kongresszus tagjait el akarták vinni. A vidéki múzeumokban pénshiány miatt még nem indul meg az ásatási tevékenység, lehetőségük arra terjed ki, hogy néhány bejelentett lelőhelyet a helyszínen megsejmeljenek és a közvetlen veszélyeztetett leletet megmentésük, kivéve Pécsert, ahol a zengővárkonyi nagyméretű feltárások folytatásával minden intézményünket messze megelőzték. Az egyetemi oktatással kapcsolatban merült fel 1948-ban a tanátsatások szükségessége, amely Keszthely környékén volt. Az ott előkerült anyag muzeológiai problémát nem jelentett, a szűkös kapacitás mellett is a feladatok elvégződtek.

2./ 1950-1958. A 9/13-as törvényerejű rendelet új korszakot nyitott meg. Az ásatások szabályozása, a leletmentések lehetőségeire adott törvényerejű védelem nagy fejlődést idézett elő.

Az újjászervezett Magyar Tudományos Akadémia a meginduló első öt éves tervben kijelölte a fő ásatással járó témákat is és szinte egyedül biztosította annak pénzügyi bázisát. A munkát zömében múzeumban dolgozók végezték, a budapesti egyetem régészeti tanszéke mellett. Az előkerült anyagot rendszerint az az intézmény restaurálta, ahová végleges őrzési helyére került, illetőleg annak az intézménynek a műhelyében került restaurálásra, ahonnan az ásató régész kikerült. Az új szempontú kutatáshoz módszerében és teljességében ezek az ásatások adták meg a teljes értékű forrásanyagot. Az évi 150-300.000 Ft-ig terjedő anyagi támogatással végzett ásatások nagy munkát jelentettek az anyag restaurálása és feldolgozása terén, de éppen az anyag fontos tudományos értéke miatt, mind az ásatók, mind az intézmények mindent megtettek annak érdekében, hogy restaurálással és leltározással minél előbb segítsék a publikációk megjelenését.

Az ásatási tevékenység fő formája a leletmentés lett. A Múzeumok Országos Központja által koncentrált, majd 1953-tól kezdve a Magyar Nemzeti Múzeumba decentralizált feladat igen sok apró leletmentéssel járt. Évente 250-300 bejelentés alapján 150-200 helyen folyt helyszínelés jellegű apró leletmentés és több olyan nagyobb igényű leletmentés, amely nem csupán a földmunkálatok során közvetlen veszélyeztetettségnek kitett sírra, vagy objektumrész megmentésére töreke-

dett, hanem nagyobb egységében nézve a kérdést, módot keresett a veszélyeztetett objektum nagyobb arányú feltárására is. A mentési munkálatokra évi átlagban 200-300.000 forintot biztosított a museumi főhatóság és szinte egyedüli forrása volt vidéken a régészeti anyag gyarapodásának. Az első 5 éves tervben meginduló nagy beruházások hatalmas feladatok elé állították régészeinket, amelyek közül a dunaujvárosi nagyméretű leletmentés hosta a legtöbb anyagot. A több mint 2.000 sír feltárása megoldhatatlan restaurátori problémát jelentett, s bár a helyszínen felállított restaurátor-részleg, majd a Museumi Központ vidéki restaurátor részlege igen sokat tett a hatalmas anyag museológiai rendbetételén, kapacitás és helyhiány következtében a kérdés még ma is megoldásra vár. Az állandó költöztetésekkel már eddig is sokat vesztett az anyag tudományos értékéből, és rengeteg belefektetett munkaóra vészett kárba. Ugyanilyen megoldatlan probléma a nagybátonyi bronskori temető ezer sírja a balassagyarmati Múzeumban. Ilyen nagy sírszámú temetőknél a restaurálás mellett, a raktárosás kérdése is súlyosabban merül fel. A kiegészített hatalmas urnák helyigényeinek és a múzeumok nem rendelkeznek olyan nagy raktárakkal, mely az anyag restaurált állapotban való elhelyezését biztosítja. Bár erős visszatérés a kult örökségének rossz hagyományára, mégis fel lehetne vetni azt a kérdést, hogy ilyen nehéz restaurátori körülmények között szükséges-e minden urnának, borítótálnak a restaurálása, ami pl. a nagybátonyi temető esetében mintegy 4.000 darabot tesz ki. Nem lenne-e elég a típusok restaurálása és több edényből átmenetileg csak a profilok összeállítása, hogy az a tudományos feldolgozáshoz adjon segítséget, annál is inkább, mivel ezeknek publikációja sémében rajzos táblákon történik.

Ebben a korban folyt le a budai vár nagyméretű feltárása, amelyre a várújraépítést megelőzően kerülhetett sor. A pusztulás adta a lehetőségeket a tudományos és történeti szempontból a legfontosabb feladat elvégzésére.

A műemléki feltárások is ebben az időben kezdődtek, azonban a feltárásokat a múzeumok szakemberei végezték, s így a múzeumokba került anyag restaurálás és leltározása legtöbb helyen megoldást nyert, kivéve Visegrádot, ahol az ásás útjára mindig meghaladta a restaurálás, illetőleg leltározás lehetőségét. 1957-ben lényegében úgy állt a terület, hogy egy-két, sémében már említett feltárásokon kívül előkerült anyag museológiailag assurban volt a feltárások útjával.

3./ 1958-tól lehet számítani a harmadik korszakot, amely az ásások örömteljes kiterjedését jelentette. Az akadémiai tervásatások, a minisztériumi leletmentések után jelentkezett a tanácsok igénye és anyagi támogatása. Különösen Péjér, Baranya, Veszprém, de kisebb mértékben Komárom, Győr, Vas megye meghatározott célú ásások megindítására adott nagyobb anyagi lehetőséget. A múzeumok tanácsi irányítás alá való helyezésével, a múzeumok jelentős ásási összegekhez jutottak és egy-két megye (Pest, Békés, Nógrád) kivételével megnyílt a lehetőségük, hogy kisebb-nagyobb tervfeladatokat önálló költségvetési keretükben oldjanak meg és a veszélyeztetett lelőhelyek feltárására saját költségvetésükből is fordítsanak. A tanácsok támogatásával és egyéb lehetőségek birtokában múzeumaink hatalmas anyaggyarapodáshoz jutottak.

Ebben az időben szerveződött meg a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Kutató Csoportja, amely megalakulása után egyik legnagyobb szabású feladatot kapta meg, a dunai vizmű építéséhez kapcsolódó előzetes régészeti feltáró munkát. Kutatóintézeti jellegénél fogva csak az anyag átmeneti feldolgozásig történő tárolására van lehetősége, de a feldolgozás érdeke megkivánja az anyag restaurálását.

Nagyszabásuan bontakozott ki ebben az időszakban az Országos Műemléki Felügyelőség helyreállítási tervében a tervezést segítő nagyobb arányú régészeti feltáró munka. A feladat nagysága szükségessé tette az önálló régész gárda beállítását. A régészeti szempontból túlfeszítettnek érzett tervfeladatok mintegy 30-35 %-át teszik ki régészeti feltárásainknak. A közönség érdeklődése, idegenforgalmi szempontok erősen előtérbe helyezték a műemléki feltárásokat és ez komolyan befolyásolja a szakma tudományos, más vonatkozású témáinak alakulását, ami elsősorban a falusi települések korábban hangsúlyozottabb kutatásának a háttérbe szorulását eredményezte. A később vizolandó helyzetképből az világlik ki, hogy a műemléki feltárásoknál nem megoldott az anyag restaurálása, ennek következtében leltározása, s ez okozza azt, hogy a Műemléki Felügyelőség dolgozóit által feltárt anyag muzeológiai szempontból gazda nélkül maradt.

A muzeumi anyagkezelés néhány elvi kérdést is felvetett, illetőleg megoldása még ma is nyitott. A tudományos feldolgozó munka módszerében bekövetkező változások felvetették a teljes anyag megőrzésének igényét. Ez elsősorban a nagyobb, több évig tartó ásatásoknál merült fel, és a budai várásatás gyakorlata alakult ki. Lényegében véve az a módszer, hogy a réteget meghatározó és a történeti, művészeti szempontból kiemelkedő darabok restaurálása és leltárba vétele történt meg, míg a tömeganyag restaurálási kapacitás hiányában ládázott anyaggá vált, amelyből a restaurálási és feldolgozási lehetőségek mellett újabb és újabb darabok kerültek be a leltárba. Ezt a gyakorlatot a visegrádi múzeum is átvette azzal a végső megoldással, hogy ha majd annak az összefüggő területnek a teljes feltárása megtörténik, akkor kerülhet sor az anyag újbóli, most már teljességre törekvő restaurálására, majd annak beletárolására, az esetleges selejtezés után. Érthető az álláspont, mely óvakodik a teljes feltárás előtt az időszakos selejtezéstől, mert a ma még csonka darabok a következő évek ásatásaiból egészsé, vagy kiegészíthetővé, érthetővé válnak, mint ennek szép példája az a visegrádi mázas házorom dísz, amely ma a visegrádi múzeum egyik kiemelkedő kerámia darabja, és restaurátori bravurmunkája. A gyakorlat viszont azt mutatja, hogy ez az álláspont, illetőleg módszer lényegében elnapolja a probléma megoldását, azt nem oldja meg, mert az ásató a feldolgozás után már nem érdekelt az anyag további restauráltatásában, nem szívégye a további leltározás. A restaurátori műhelyek kapacitása soha sem lesz akkora, hogy elmaradt munkák rendbetételét napirendre tudják tűzni, mert ez csak a nagy ásatási pangás idején volt lehetséges, amikor pl. a Magyar Nemzeti Múzeum feldolgozta a 30-as évek terhes ásatási örökségéből ránk maradt ládák százait.

A teljes anyag eltevésének és leltározásának megnyugtató megoldását a székesfehérvári múzeum oldotta meg azáltal, hogy pl. a táci ásatásból származó

több mint 200.000 darabból álló anyagot restaurálta, leltározta. Ez azonban külön biztosított szervezeti megoldásokkal volt lehetséges, a munkához szükséges munkaerőknek az ásatási összegben való betervezésével. Régészeink között egyre többen vannak, akik a statisztikai módszerek feldolgozási formáival élnek és hívei annak, hogy a teljes anyagot meg kell tartani, selejtezés nélkül, mert ez a jövőben is módot ad más nézőpontból való vizsgálatra az ásató szubjektív válogatása nélkül.

Általánosságban megállapítható, hogy a további munka alapját képező restaurátori munka teljesítőképesége elégtelen, s nem tud lépést tartani a feltárások ütemével. Bár az elmúlt 8 év alatt közel duplájára emelkedett vidéken a restaurátorok száma, olyan muzeumokban alakultak viszonylag jó felszerelésű műhelyek, ahol korábban legfeljebb hivatalsegédi szinten folyt anyagmosás, ragasztás és korszerűtlen felületi kezelés, mégis a restaurátorok létszámához viszonyítottan a régészek emelkedő száma, de főképpen a megnövekedett igényekből adódó feladatok miatt, az elégtelen kapacitás gátja a muzeológiai munka többi fázisának. Ezen részben segíteni igyekeztek azáltal - főképpen a műemléki ásatásoknál - hogy az előkerült anyagot ásatás közben lemosták. Ez igen nagy előny mind a kutató, mind a restaurátor számára, azonban sajnos ez az előkészítő munka nem elegendő a továbbhaladáshoz. A restaurátor szakember-hiány, a státuslehetőségek gátolják, hogy a már előkészített anyag tovább folytatódjék. Az igen nagymennyiségű telepanyag a sürgető igény miatt sokszor felületessé teszi az anyag válogatását, pedig mind a kutatás, mind a kiállítás egyaránt kárát látja, mert nem lehet vitás, hogy a formák birtokában sokkal biztosabban mozoghat a kutató, és az sem kétséges, hogy egy teljesen összeállított forma többet mond a látogatóknak, mint a cserepek özöne, amelyből csak a szakember következtethet a formára. A gyors restaurálási munka következtében felmerül annak a veszélye is, hogy a beleltározott darabok gondosabb restaurátori munka után egészségké, vagy egészségesebbé válnak, külön leltározott darabok összefüggő egységet képeznek, amely megváltoztatja a tárgy funkciójáról korábban vallott álláspontokat, illetőleg a sok beleltározott tárgy egy tárggyá zsugorodik, mint pl. a Nemzeti Múzeum 80-as években beleltározott pátkai cserepeknél, amelyekből a sirok edényeit sikerült kihozni.

Mi a helyzet a kifejezetten régészeti vonatkozású anyagnál? Nem térünk ki az ásatásokkal együttjáró antropológiai, állatcsontanyag és egyéb vizsgálati anyagra, melyek közül antropológiai vonatkozásban a helyzet olyan súlyos, hogy e kérdés külön megtárgyalást igényel.

Különböző szempontok figyelembevételére tette szükségessé az 1957-1963 közötti időszakban feltárt régészeti anyag muzeumi rendjének, helyzetének felmérését. A felmérés csak a jelentősebb leletmentésekre, a terv- és témaásatások anyagára terjedt ki.

A pénzügyi és népi ellenőrzések alkalmával nem egy esetben kifogásolták az olyan anyag meglétét, mely sem restaurálva, sem leltározva nincsen; hivatkoztak a feltárás költségeire, befektetésekre. A társadalmi tulajdon védelme érdekében

10. Szükség van a pontos kép kialakítására.

Még nagyobb szükség van azonban arra, hogy a költségigények felmérésével megismerjük hová és milyen erők szükségesek a rendezetlen anyag felszámolásához.

A jövőben kívánatos a felmérés kiterjesztése valamennyi régi restaurátlan, leltározatlan anyagra is. Röviden néhány adat a felmérés eredményéből:

A megvizsgált időszakban 708 ásatás közül 278 anyag helyzete és sorsa rendezetlen (egyes esetekben nem tudni hol van!), - ez 39 %, s ebből csak 8 % az, ami jelenleg restaurálás alatt áll, illetve restauráltak s leltározása folyamatban van. Érdeemes részleteiben is megnézni ezt az arányt:

a vidéki muzeumoknál az anyag 45 %-a rendezetlen (ennek csak 10 %-a áll kezelés alatt);
 BTM anyagának 30 %-a (3 % áll kezelés alatt);
 a R.K.Cs. által feltárt anyag 40 %-a;
 az OMF. ásatások 33 %-a szorul restaurálás-leltározásra.

Részleteiben jó áttekintést ad az alábbi táblázat:

	Ásatások száma:	Anyag rendezetlen	Részben leltározva (kezelés alatt)
Összes ásatás	708	278	59
OMF	85	25	3 ⁺
R.K.Cs.	75	49	-
BTM	120	34	4 ⁺⁺
Sárospatak	3	2	1
Visegrád	15	8	3
1. Baranya m.	49	10	5
2. Bács-Kiskun m.	19	5	3
3. Békés m.	21	6	1
4. Borsod m.	40	16 ⁺⁺⁺	3
5. Csongrád m.	29	17	-
6. Fejér m.	48	13	-
7. Győr-Sopron m.	50	23	-
8. Hajdu-Bihar m.	14	7	3
9. Heves m.	28	13	2
10. Komárom m. Tata.	26	18	-
10a. Esztergom m.	11	8	1
11. Nógrád m.	3	1	-
12. Pest m.	17+4 ⁺⁺⁺⁺	12	2
13. Somogy m.	14	5	4
14. Szabolcs-Szatmár m.	21	7	5
15. Szolnok m.	15	3	-
16. Tolna m.	18	9	-
17. Vas m.	17	6	-
18. Veszprém m.	84	30	19
19. Zala m. Nagykanizsa.	4	-	-

+ = 16-nak nincs lelete.
 ++ = 13-nak nincs lelete.
 +++ = 10 R.K.Cs.-nál.
 ++++ = Bács m.-nél.

A felmérésekből az alábbi következtetéseket lehet levonni:

a./ Általánosságban elmondható, hogy minden museumban dolgozó régész sziv-
 ügyének tartja az általa kiásott anyag restaurálását, amennyiben a restaurátori
 lehetőségei ezt biztosítják. Ha megyénként nézzük az 1957 óta végzett na-
 gyobb ásatási tevékenységet számban nagyon sok a rendezetlen anyag, de ezek ki-
 sebb mennyiségű anyagot hoztak felszínre és úgy látszik, hogy lényeges elmara-
 dásról nincs szó a saját ásataikat illetően. A probléma akkor jelentkezik, ha
 a leletmentés, vagy központi munka során más megye területén végez ásatást és
 azt a területileg illetékes megyei museumba küldi, vagy feldolgosásra saját mu-
 seumba szállítja. Ezekben az esetekben gyakori, hogy az anyagról megfeledkes-
 nek és nehezen is illesztik be munkatervi feladatként, mivel saját ásatási
 anyagukban is tulterheltek. A feldolgosásra nem kerülő anyag legnagyobb része
 onnan adódik, hogy a kutató más munkahelyre távozott és az anyag feldolgosásá-
 nak útja meglassul. Példának fel lehet hozni az akadémiai támogatásban része-
 sülő földvár-kutatásokból kikerülő anyagot, ahol nagy örömmel veszi pl. a
 vassprémi museum a bakonysszentlászlói földvár feltárásának eredményeit, de ke-
 veset tud tenni annak restaurálása érdekében a saját területén folyó nagy volu-
 menű feltárásai közepette. Különösen keveset tud tenni akkor, ha az anyag a sop-
 roni museumban van és így nincs is lehetősége az anyaggal való foglalkozásra.

b./ Az ország egész területén dolgozik a Magyar Nemzeti Museum, a MTA Ku-
 tató Csoport, az egyetemek régészeti tanszékei, és az Országos Műemléki Fel-
 ügyelőség és részben ide sorolhatók a Kohászati Történelmi Bizottság kohó kuta-
 tásai is.

A Nemzeti Museum következetesen igyekszik megvalósítani azt az alaptételt,
 hogy a régészeti feltárás olyan egységes folyamat, amely az ásatást előkészítő
 munkákon kívül magában foglalja a feltárást, a restaurálást, a leltározást és
 annak tudományos feldolgozását. Ennek az elvnek az alapján vállalta a Nemzeti
 Museum az ásató régészek mindegyikénél, függetlenül attól, hogy melyik museumba
 kerül az anyag, az anyag konzerválását, restaurálását, leltározását, amelyet
 nagy erőfeszítéssel meg is valósít, de ez olyan terhet ró rá, hogy az eszter-
 gomi ásatás esetében még a viszonylag nagyobb létszámmal rendelkező Nemzeti Mu-
 seum restaurátori műhelye sem tudja vállalni a feltárt anyag restaurálását és
 csak egy részének restaurálásával tud segíteni az esztergomi museum egyre nö-
 vekvő problémáiban. Ebben az esetben is féltő, hogy megismétlődik az 1934-38-as
 nagy esztergomi ásatási kampány mulasztása, amelyből - bár részben restaurálás-
 ra előkészítetten, de még mindig vagonszámra van az anyag, amely tudományos
 forrásértékét szinte teljesen elvesztette már.

A Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Kutató Csoportjánál megvan a törek-
 vés az anyag muzeológiai rendbetételére, azonban úgy látjuk, hogy a restauráto-
 ri szakemberek elégtelen száma következtében halmozódik az anyag, részben az in-
 tétetben, részben pedig azokban a museumokban, ahová azt az ásatók feldolgozás
 céljából elvitték. Pl. Szeged, Esztergom, halimbai anyag. A restaurálási ne-
 hézségek gátolják a feldolgosó munka útját, s késleltetik az anyag végleges

őrzési helyére való visszajuttatását, ami kihat a muzeumok kiállítási tevékenységére is. Sok megbeszélés ellenére sem kristályosodott ki az a forma, amellyel, lehetőleg a kétszeri leltározási vagy jegyzékbefoglalási munkát elkerülve, a munka észszerű megszervezése lehetséges.

Az Országos Műemléki Felügyelőség ásatásait illetően jelentkezik legtöbb elmaradás restaurálás és leltározás vonalán. Több megbeszélés volt a kérdés megoldására és akkor, amikor még az Országos Műemléki Felügyelőség ásatási munkája kisebb keretek között mozgott úgy látszott, hogy a muzeumi területnek restaurátorokkal való jobb és korszerűbb ellátásával a muzeumok vállalni tudják a Műemléki Felügyelőség régészei által feltárt anyag restaurálását, ezzel megadva az alapot a további munkához, amelynek elvégzése muzeológiai vonatkozásban minden régésznek egyaránt feladata. 1959-ben létrejött egy olyan megállapodás a Művelődésügyi Minisztérium és az Építésügyi Minisztérium között, hogy a műemléki feltárások anyagának restaurálását beépítik az illetékes muzeum restaurálási tervébe. A tanácsi irányítás alá helyezés következtében megnőtt a vidéki muzeumok önálló keretben történő ásatási tevékenysége, kevesebb lehetőség van arra, hogy különböző restaurátorok átvezénylésével egy nagyobb egység teljes anyagát brigádmunkában fel lehet dolgozni, s így azon túlmenően, hogy az anyag átadása igen nehézkesen történt az ásatók részéről, lényegében véve a megállapodás nélkülözi a reális alapokat. Az anyag pedig olyan mértékben felszaporodott, néhány sok anyagot adó ásatás következtében, hogy a megoldás hosszú évek munkája lehet. Így különösen sok anyag került elő a diósgyőri, az egri, a sümegi, márévári ásatásokból és itt évekre menő restaurálási munka szükséges. Megoldást csak az hoz, ha a Művelődésügyi és Építésügyi Minisztérium a kérdést ismét napirendre tűzi és biztosítani lehet olyan restaurátori apparátust, amelynek kapacitása lépést tud tartani az ásatások ütemével.

A kép, amely kialakult, helyenként sötétnek hat, de még sem az. A növekedés, a lehetőségek adta nehézségek ezek, s arra utalnak, hogy a muzeumok ásatási tudományos tevékenysége örvendetesen emelkedett és kinőtte azt a keretet, amelyet mindig terveztünk bővíteni, de nem volt hozzá elég lehetőségünk. A muzeumok régészeti anyaga az elmúlt 20 év alatt kétszeresére nőtt, tudományos értékben többszörösére. Alig van olyan nagyobb muzeumunk, amely ne rendelkezne alapvetően fontos hiteles tudományos anyaggal, nemzetközileg számontartott alapgyűjteménnyel, amelyekből komplex-jellegű tudományos feldolgozások születtek, illetőleg feldolgozásukkal lényeges új eredményeket hoznak a magyar régészettudomány számára.

Tennivaló bőven van. A rendteremtéshez szükséges a még pontosabb felmérés, amelynek jó példáját adta Veszprém megye azzal, hogy felfektette a megye területén lévő ásatások könyvét, illetőleg kimutatásszerű lapját. Ebben a kimutatásban együtt szerepel minden adat a dokumentációtól, a publikációs tevékenységig. Ebből azonnal áttekinthetők az elmaradt muzeológiai tartozások és mód nyílik a vezetőknek arra, hogy intézkedéseket tegyen felszámolásukra. Általános tapasztalat az, hogy a muzeumi terület dolgozói által végzett új ásatások anyaga két éven belül konzerválásra és leltározásra kerül. Soron kívül fel kellene dol-

gozni a még nem restaurált anyagot a kisebb leletegyütteseken kezdve, és amint lehetőség van rá, az ásatónak el kellene végezni az anyag leltározását, függetlenül, hogy jelenleg melyik intézményben dolgozik. A muzeumi területen munkatervi feladatként kötelezővé kellene tenni a leltározási elmaradás felszámolását és biztosítani, hogy a muzeológusok, egyéb kutatók a munka elvégzéséhez szükséges időt megkapják. Néhány valóban rendkívüli nagy anyag kivételével el lehet érni, hogy 1966 végéig rendezzük sorainkat. Ha minden régész becsületbeli ügyének tartja a saját ásatásából kikerült anyag muzeológiai rendbetételét, ha az intézmények vezetői a feladat elvégzéséhez szükséges munkaerőket biztosítják rá, úgy a feladat elvégzése reális és ismét elérhetünk oda, hogy a feltárások és feldolgozások útjában nem fog lényegesen eltérni.

Korek József - Kocztur Éva

SZEMPONTOK AZ ANTROPOLÓGIAI LELETEK GYŰJTÉSI, RESTAURÁLÁSI ÉS RAKTÁROZÁSI MUNKÁIHOZ

Régészeti kutatásunk évről-évre több antropológiai anyagot tár napvilágra. Ez a rohamosan növekvő anyag olyan újabb kérdéseket vet fel, továbbá olyan szakszerű gondozást igényel, hogy szükségesnek látszik az 1954-ben megjelent Régészeti Kézikönyv idevonatkozó adatait is figyelembe véve ismét rögzítenünk néhány alapvető szempontot az embertani leletek gyűjtésére, restaurálására és raktározására vonatkozóan.

E rövid összefoglalás célja az, hogy segítséget nyújtson, elsősorban vidéki muzeumainknak, korszerű embertani gyűjtemények felállításához és kezeléséhez. Szeretnénk mielőbb elérni, hogy vidéki muzeumainkban ma még jórészt mostohán kezelt antropológiai anyag történeti forrásértékének megfelelő méltó megbecsülésben részesüljön. Kérjük ehhez kollégáink megértését és támogatását.

Az antropológiai gyűjtés célja

Ma már egyre ritkábban hangzik el a kérdés, miért szükséges a csontvázakat begyűjteni, milyen többlet-adatot tud az antropológus a régészeti kérdésekhez nyújtani. Hogy mégis pár szóval rávilágítsunk a gyűjtés fontosságára, mindenképp előtt hangsúlyozni szeretnénk azt a meggyőződésünket, hogy legalább olyan fontos adatszolgáltató az ember a maga biológiai megjelenésében, mint az ember a maga társadalmi megjelenésében. Az egyén vagy közösség biológiai jellemzői tehát a történeti rekonstrukcióhoz is fontos adatot szolgáltatnak. A legújabb kémiai vizsgálatok segítségével például olyan ismeretek birtokába juthatunk, amelyek semmiféle régészeti módszerrel nem kutathatók: vércsoport típusok; az el-

fogyasztott táplálék alapjellemezői; a vizsgált egyén eredeti klimatikus környezete; lezajlott fertőző betegségei, stb. stb.

Gyakran felmerül azonban annak kérdése, vajon szükséges-e a feltárt egyének összes antropológiai anyagát begyűjteni. Járt utat követünk, amikor néhány példával rá szeretnénk világítani, miért szükséges a teljes antropológiai leletanyag begyűjtése, illetve miért nem szabad az ásatónak a helyszínen a csontokból bármilyen szempont szerint is önhatalmulag selejteznie.

1./ A halott életkorának pontos meghatározásához az szükséges, hogy a szeméremcsont, felkarcsont, combcsont és a koponya a vizsgálat rendelkezésére álljon. Ha e négy előfeltétel közül egy vagy több hiányzik, fokozatosan csökken a meghatározás pontossága.

2./ A nem meghatározásához a koponya és medencecsontok méretei és jellemzői a legszükségesebbek. Sok esetben csak a koponya alapján nem dönthető el egyértelműen az egyén neme. Ilyenkor az épen megőrzött medencecsontok vallomása perdöntő jelentőségű.

3./ A testmagasság kiszámításához a felső és alsóvégtagcsontok együttes adatai szükségesek, amennyiben a csontok mindkét vége ép. Minél kevesebb csont áll ezek közül rendelkezésünkre, annál tágabb határok között érvényes a megadott érték.

4./ Kóros elváltozás a legjelentéktelenebb csonton is jelentkezhet. Adott esetben egy ujjperec vagy borda fontos adatot szolgáltat a közösség egészségügyi helyzetének felvázolásánál.

5./ Kémiai elemzéshez elsősorban olyan csont szükséges, amely szivacsos állományú, például egy csigolya. Néha azonban egyéb kisebb csonttöredékből is értékes adatokat nyerhetünk.

Sorolhatnánk még a példákat, de talán így is világos, miért szükséges minden egyes csonttöredéknek azonos jelentőséget tulajdonítanunk.

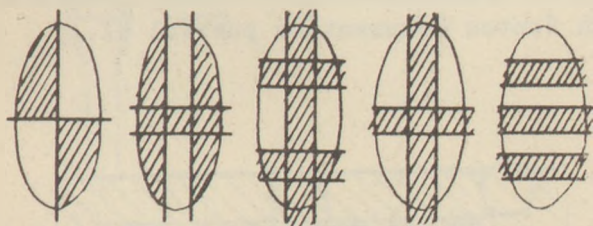
Ami az egyéni csontmaradványokra érvényes, fokozottan vonatkozik a közösségre. Egyes egyéni adatokból még nem általánosíthatunk az egész közösségre, még kevésbé egy egész korszakra. Ha azonban egy temető teljes egészében feltárt anyaga áll a rendelkezésünkre, már általánosabb törvényszerűségeket figyelhetünk meg. Ime néhány példa.

1./ A közösség nemi aránya, a gyermekek létszáma, életkori megoszlásuk eleve rámutat arra, hogy a vizsgált népesség természetes biológiai életközösség eredménye-e vagy valamely külső ok - telepítés, háború, járvány, stb - következtében jött létre.

2./ A temető összes sírjainak ismeretében számos demográfiai megállapítás

tehető. Megadható a várható átlagos élettartam, a halandóság; a kronológiai határok ismeretében rekonstruálható az egyidőben együtt élt közösség létszáma, generáció és családszám-becslés tehető, stb. De fordítva is érvényes: a régészeti megállapítások, vagy kronológiai határok helyességét a demográfiai törvényszerűségek ismeretében elvethetjük vagy megerősíthetjük.

Antropológiai anyaggyűjtésnél a cél azonban minden esetben a minőségi gyűjtés. Tehát úgy irányítsuk a gyűjtést, hogy a nyert anyagból módunk legyen a közösségre vonatkozó megállapításokat tenni. Szórványos gyűjtés csupán egyedi kérdések vizsgálatára alkalmas. A kisebb temetőket tehát lehetőleg teljesen tárjuk fel és minden egyén csontmaradványait, még az ujszülöttekét is, tekintet nélkül annak megtartási állapotára, gyűjtsük be. Ezt a gyakorlatot az Embertani Tár alakította ki az elmúlt évtizedben és ma is következetesen szorgalmazza. Nagyobb temetők feltárásakor, ha nincs mód a teljes temető feltárására, olyan rendszer szerint gyűjtsük az anyagot, hogy abból lehetőleg az egész temetőre vonatkozó következtetéseket vonhassunk le. Az 1. ábrán néhány feltárási módot mutatunk be, olyan esetekre alkalmazva, amikor nincs lehetőség a temető teljes feltárására.

1. ábra. Reprezentatív anyag gyűjtését szolgáló részleges temetőfeltárások.

Fenti megjegyzéseink elvi célkitűzésűek. Közvetlen hazai viszonyaink között ugyanis bizonyos korszakok embertani leleteinek még egyedi esetekben is nagy a jelentőségük, olyan kis számmal rendelkezünk belőlük. E korszakok a következők: neolitikum, bronzkor, vaskor, szarmaták, hungermánkor, honfoglaló magyarok. A teljességre törekvés azonban e korszakok temetőfeltárásainál éppen a nagy anyaghiány miatt is fokozottan érvényes.

Az elmondottak természetesen az égetett csontmaradványokra is vonatkoznak. Hazai antropológiai kutatásunk most teszi a kezdő lépéseket az égetett csontmaradványok elemzésére s néhány éven belül e téren komoly előrehaladás várható.

Hamvasztásos temetkezések anyagának gyűjtését tehát ugyanolyan célszerűséggel végezzük, mint a nem hamvasztásosakat.

Az antropológiai gyűjtés tárgya

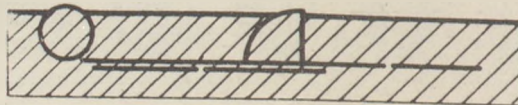
Az ásatások során feltárt egyének emberi maradványait, azaz antropológiai anyagát a következő csoportokba soroljuk:

- 1./ Konzerválódott tetem vagy tetemrész
- 2./ Csontváz
- 3./ Égetett csontmaradványok
- 4./ Kóros folyamat képződményei (epe-, vese-, húgykövek, stb.)

Az antropológiai leletek feltárása

Az antropológiai leletek feltárásával kapcsolatban néhány fontosabb mozzanatra szeretnénk csupán a figyelmet felhívni.

1./ A sír bontásánál tartsuk emlékeztetben, hogy a koponya és szeméremcsont kb. 10 cm-el magasabban fekszik mint a többi vázcsont. Különösen a szeméremcsontra veszélyes a jelentkező sírfolt lapáttal való elegyengetése, nyesése. Rendszerint ilyenkor sérül meg helyrehozhatatlanul, s ezáltal az életkor és nem meghatározás egyik igen fontos dokumentuma pusztul el.

2. ábra. Csontváz bontásánál a koponya és szeméremcsont magasabb szinten jelentkezik, mint a többi vázcsont.

2./ A csontok bontásánál mindig kívülről a csont felé, majd ezután a csont mentén haladjon bontókésünk.

3./ A gerincoszlop bontásánál ügyeljünk a jelentkező esetleges kóros elváltozások épségben való megőrzésére.

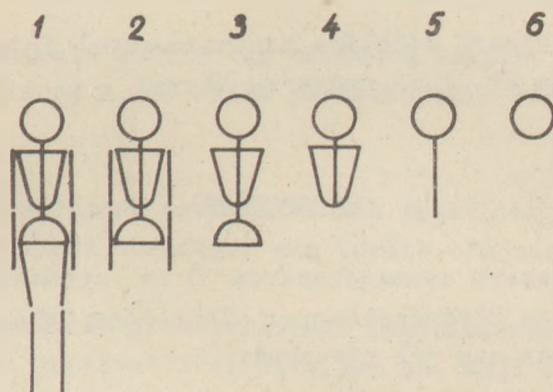
4./ Ha a hamvasztott csontmaradványok egy csomóban vannak, ne bontsuk szét, hanem leghelyesebb földdel együtt kiemelni. A hamvasztott csont igen törékeny, ezért a legjobb, ha a szétbontást restaurátor végzi a lelet muzeumba történő szállítása után.

Rajz és fénykép

Ha a feltárás során a csontvázon rendellenes testtartást észlelünk (ferde gerincoszlop, csipőficam stb.) vagy valamely vázrészten rendellenes helyen találunk, a tényállásról készítsünk fényképfelvételt és részletrajzot. A halott csonkítását sok esetben csak a gondos helyszíni megfigyeléssel lehet igazolni. Amennyiben konzerválódott tetemrészeket találunk, azok helyét is rajzban és fényképben rögzítsük.

A csontok kiemelése

A csontok kiemelésének menete a következő: 1. a kéz- és lábfej csontjai; 2. az alsó végtag csontjai; 3. a felső végtag csontjai; 4. a medencecsontok; 5. a szegycsont, kulcscsont, bordák, lapockák; 6. a gerincoszlop; 7. a koponya.

3. ábra. A csontváz felszedésének sorrendje.

A legfontosabb, hogy a csontokat épségben emeljük ki. Vigyázzunk, hogy az ízületi végződésnek ne törjenek a földre. A medencecsontokat és a koponyát a legjobb úgy kiemelni, hogy bontókéssel aláássuk és kibillentjük a helyéről.

Csontvázak felszedését lehetőleg a feltárás napján végezzük el. Minél tovább marad a levegőn a feltárt csont, annál jobban szárad bele a földre. Ha nincs mód a csontváz időben történő kiemelésére, takarjuk le többrétegű csomagolópapírral és fedjük be kevés földdel.

A nedves földből a tűző napra ne tegyük a csontokat, mert fennáll a vete-medés veszélye. Árnyékos helyen 1-2 óra hosszán hagyjuk szikkadni, majd tisztítsuk le a felesleges földtől s csak száraz állapotban csomagoljuk be. A koponya belsejéből a földet ne kotorjuk ki, mert földdel együtt kevésbé törik szállítás közben.

Itt említjük meg, hogy a kémiai vizsgálatához a temető egyik sírföldjéből és a sírok közti bolygatatlan rétegből kevés földmintát veszünk. Mindkét földmintából 10-10 dkg elégséges.

Jelölés

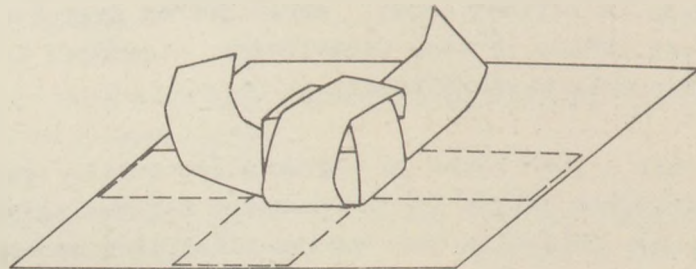
Igen fontos, hogy a leleteket a felszedéssel egyidejűleg lássuk el a megfelelő jelöléssel. Koponyán lehetőleg a bal halántékpikkelyre és a bal állkapocs-ágra, vázcsontokon pedig az egyik felkar- és combcsontra, valamint az egyik medencelapátra írjuk rá a sírszámot. Ezenkívül mind a koponya mind a vázcsontok mellé kíséző cédulát teszünk a következő adatok feltüntetésével: pontos lelőhely, sírszám, a feltárás dátuma (év, hó, nap) és ha különböző koru sírok vannak a temetőben, úgy a régészeti kort is tüntessük fel. E jelölő cédulákat azután elcsomagoljuk a csontokkal együtt. Végül a becsomagolt csontokra kívülről is mégegyszer írjuk rá a fenti adatokat. E hármas jelöléssel elkerülhető az anyag keveredése.

A csontokra és a kíséző cédulára tintaceruzával írjuk fel a számot és szöveget. A csonton a szám kb. 1 cm nagyságu legyen.

Csomagolás

Egy csontváz szakszerű csomagolásához 3 iv csomagolópapírra van szükség, valamint középvastagságu kötözőzsinegre. Lehetőleg fehér papírba csomagoljunk, mert a sötétben a felirat nem jól olvasható.

Minden esetben külön csomagoljuk a koponyát (állkapoccsal együtt), még ha teljesen töredékes is. A koponya csomagolásának módja a következő: 1 iv csomagolópapírt kettévágunk. Az egyik fél ivet hosszában újra kettévágjuk. A két csíkot hosszában összehajtjuk, ezáltal két keskeny papírpólyát kapunk. E pólyákat egymáson keresztbe fektetjük. Közepére helyezzük a koponyát az állkapoccsal együtt. Rácsavarjuk a pólyákat keresztben, majd hosszában, melléhelyezzük a jelzőcédulát és végül az egészet a másik fél iv csomagolópapírba becsomagoljuk, keresztkötéssel átkötjük. Végül kívülről újra ráírjuk a szükséges adatokat.

4. ábra. A Koponya elcsomagolásának módja.

Ha igen törékeny és értékes a feltárt koponyalelet, célszerű a következő eljárással a koponyát a helyszínen rögzíteni: 3 %-os PVB (polivinilbutiral) oldattal átítatunk 5-6 cm szélességű sebkötöző pólyát, majd azt gondosan a koponya köré csavarjuk. Ügyeljünk arra, hogy a pólya hozzátapadjon a csonthoz. Közben kevés PVB oldattal meg is locsolhatjuk a már felcsavart kötést. Az oldat kb. 10-15 perc alatt megszárad és rákeményedik a csontra. Ezután kiemeljük a koponyát a sirből és a szokásos módon csomagoljuk. Ha nagyon töredékes a koponya, úgy papírvattát is tehetünk a pólya közé.

A vázcsontokat 2 iv csomagolópapírba tegyük. Legelőször egymással párhuzamosan, egymástól kissé távolabb a két combcsontot helyezzük el, s a többi vázcsontot közéjük halmozzuk. A csontok felszedésénél a jobb kéz és jobb lábfej ujjcsontjait csomagoljuk külön-külön kis zacskókba. Nagyban megkönnyíti ugyanis az antropológiai feldolgozást, ha a jobb és baloldali ujjcsontok szétválasztásának hosszadalmas munkáját nem kell elvégezni. A két kis csomagot a megfelelő felirattal ellátva a vázcsontok mellé csomagoljuk. A vázcsontok közé is tegyünk jelzőcédulát és az átkötött csomagra kívülről is írjuk rá a szükséges adatokat.

Egy csontváz vázcsontjait mindig egy csomagba tegyük, ne pedig több kisebb csomagba. Különösen kerülendő a 3-5 kilós papírzacskók, valamint cementeszsákok használata.

Hamvasztott csontmaradványok csomagolásánál lehetőleg papírvattát használjunk, nehogy az amugy is kicsi töredékek még tovább törjenek.

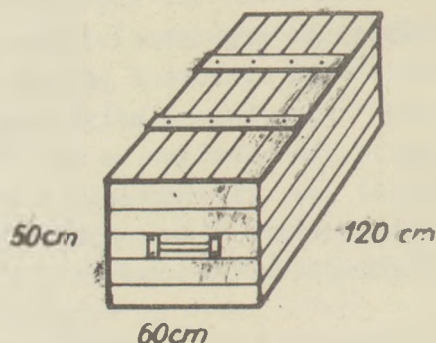
Konzerválódott tetemrészek csomagolásánál legcélszerűbb apró kis kartondobozokat használni. Ezeket papírvattával béleljük ki, majd a jelzőcédulára írjuk rá, hogy a váz mely részéről származik. A külön tájakról előkerült tetemrészeket külön dobozoljuk.

Nyomatékosan kérjük ásató kollégáink megértését a csomagolás kérdésében. A leggondosabban feltárt csontváz is apróra törhet gondatlan csomagolás következtében. Ne sajnáljuk a néhány ivvel több csomagolópapírt egy-egy - többszáz forint ráfordítással feltárt - csontváz szakszerű elcsomagolásához.

Szállításra történő előkészítés

Ha módunk van meghatározni az antropológiai anyag szállítására szolgáló ládák méretét, úgy a legmegfelelőbb az alábbi: 60 x 120 cm alapfelületű, 50 cm magasságú. A két rövidebb oldalára szegeztesünk keresztléceket a szállítás megkönnyítése érdekében. A ládákat kb. 2 cm vastag deszkából készítessük.

A csomagolás megkezdésekor a ládát szalmával, faforgáccsal vagy hullámpapírral alaposan béleljük ki. A csomagok, valamint a sorok közé és a már megtöltött láda tetejére ugyancsak tegyünk töltelékanyagot. Végül a fedél alá egy ki-sérő cédulát mellékeljünk, hogy melyik lelőhely anyaga van a ládában.

5. ábra. Antropológiai anyag szállítására szolgáló láda.

Kicsomagolás

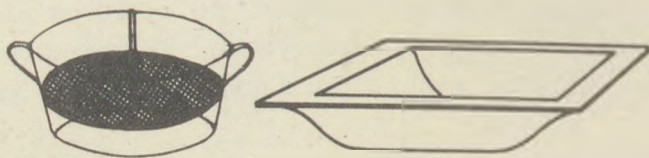
A ládák felbontását olyan helyiségben végezzük, ahol mód van az anyag szét-
rakására és ahol más anyaggal nem keveredhet. Egyszerre csak egy temető anyagát
csomagoljuk ki. Az összetartozó koponya és vázcsontokat készítsük össze, s ha
valami pontatlanság mutatkozna, addig ne kezdjük meg az anyag mosását, amíg azt
az ásató nem ellenőrizte.

Mosás, tisztítás

Csontmaradványok mosása, tisztítása igen nagy gondosságot igénylő munka.

A mosás megkezdésekor mindenekelőtt is ellenőrizni kell, hogy a víz nem
áztatja-e szét a csontokat. Ez leginkább őskori anyagnál fordulhat elő. Ha a
csont a nedves kezelést nem bírja, legjobb tisztítását a restaurátorra bízni.

A csontmosás eszközei a következők: 3 db kerek mosódézsza (műanyag, vagy
aluminium) beleállítható magas peremű aprólyuku rostával, 3 db kád (gyermekfü-
rösztő kád nagyságu, műanyag vagy aluminium) ugyancsak beleállítható magas pe-
remű rostával, valamint puha kefék és hosszuszáru ecsetek. A kerek tálakban a
koponyákat, a hosszúakban a vázcsontokat mossuk. A rosta jelentősége abban van,
hogy azon a föld keresztülfolyik, viszont a legapróbb csont is fennmarad rajta.

6. ábra. A csontok mosásához szükséges edények.

Az első dézsában a rostára ráteesszük a koponyacsontokat, miután előzőleg a felesleges földtől megtisztítottuk szárazon. A csontokra tiszta langyos vizet engedünk és ázni hagyjuk. Majd a második edénybe is beáztatunk egy koponyát, miközben az elsőt mosni kezdjük. A megmosott darabokat átrakjuk a harmadik edényben levő rostára és a gondosan lemosott csontokat a végén leöblítjük tiszta vízzel és a szárító felületre helyezzük. A csontoknál különösen a varratokat és törési felületeket tisztítsuk meg gondosan. A koponya belsejéből a földet hosszuszáru ecsetekkel tisztítsuk ki. Fontos, hogy a koponya belseje egészen tiszta legyen, mert a vizsgálatokhoz ez igen szükséges. A vázcsontokat gumicsövön áteresztett vizsugárral is tisztíthatjuk, de a csontok lekeféléését ez nem helyettesítheti.

Figyeljünk a jelzőcédulákra, hogy végigkísérjék a csontokat a mosás összes fokozatain. Itt láthatjuk a csontra irt számok jelentőségét, mert előfordulhat, hogy a jelzőcédula elázik, olvashatatlaná válik. A csontra irt szám viszont a mosás után is olvasható marad.

Ha a mosást végző személy elázott jelzőcédulát talál, azt semmiesetre se semmisítse meg és főként ne írja át saját olvasatában, hanem helyezze a csontok mellé. A vitás eseteket maga az ásató döntse el.

Csontok szárításánál ne alkalmazzunk erős közvetlen hőszugarat, mert a csont megvetemedhet. Lyukacsos szárító felületen, enyhe légmozgás segítségével nyáron 3-4 nap alatt, télen 8-10 nap alatt szárad meg. Csak tökéletesen száraz anyagot kezdjünk restaurálni.

Égetett csontmaradványokat általában nem tanácsos megmosni, mert a vízben a csontok széjjelhullanak. A tisztítást maga a restaurátor végezze szárazon, finom segédeszközökkel, de kisebb szennyeződés rajta maradhat a csonton.

A PVB oldattal bepólyált koponyáról a kötést könnyen levehetjük. Ha esetleg tulságosan rászáradt volna, az anyag oldószerével ecsetelve gyorsan lebont-hatjuk.

Restaurálás

Antropológiai anyag restaurálásához alapos anatómiai és antropológiai ismeretek, továbbá kézügyesség és nagy gyakorlat szükséges. Antropológiai anyag restaurálásához tehát csak olyan restaurátor kezdjen, aki a szükséges alapismereteket elsajátította. Itt most nem kívánunk elébevágni egy restaurátori tanfolyam anyagának, csupán a legszükségesebbeket közöljük.

Antropológiai anyagban általában csak a koponyát restauráljuk, a vázcsontokat csak abban az esetben, ha a feldolgozás során arra szükség van.

A restaurálást két fokozatban végezhetjük el:

1./ A törött részek összeragasztásával

2./ A ragasztás után a hiányzó részek gipszel történő kiegészítésével. A gipszkiegészítés lehet részleges, tehát csak a biztosan rekonstruálható részek pótlására terjedő. Lehet azonban teljes, vagyis a hiányzó részek önálló újraalkotására terjedő. A részleges gipszkiegészítés igen fontos, mert a lelet jobb egybentartását segíti elő. Teljes rekonstrukciót azonban csak akkor végezhetünk, ha a képzett restaurátor mellett antropológus is résztvesz a munkában és a kiegészítést lépésről-lépésre ellenőrzi.

A csontok restaurálásához eddig használt gyanta-alapanyagú barna ragasztómassza a korszerű követelményeknek már nem felel meg. Tul. vastag réteget képez ugyanis a két összeragasztandó csontfelület között és nem ad tartós kötést. Rídegsége miatt könnyen szétpattan és a már egyszer e ragasztószerezrel bekent felület megtisztítását sem lehet jól megoldani. Végül pedig esztétikai szempontból sem tartjuk megfelelőnek.

A csontok restaurálásához szükséges új ragasztó és rögzítő anyagokat a Központi Muzeológiai és Technológiai Csoport dolgozta ki Szalay Zoltán irányításával. A restauráláshoz szükséges anyagokat a Csoporton keresztül szerezhethet be a muzeumok.

A csontok helyszíni kiemelésére már említettük a PVB oldatot. 1 liter acetonban vagy denaturált szeszenben feloldunk 3 dkg polivinilbutiral port. A koponyára felcsavart kötést tehát olyan folyadékkal vehetjük le, amelyet a por oldásához használtunk.

A csontok ragasztásához folyékony oxilin ragasztót használjunk. Oldásához nitrohigító szolgál. A koponyacsontok ragasztásánál a gyors kötés egyik fontos követelmény. Mielőtt a két csontfelületet bekennénk a ragasztóval, megtisztítjuk körömkefével az esetleg még rajtamaradt portól. Ezután a ragasztóval bekent két felületet összeillesztjük és pár percig szorosan tartjuk, amíg nagyjából megköt. További száradásig homokkal töltött edénybe állítjuk a darabokat. Ha azonnali kötést akarunk, akkor a ragasztóval bekent felületet pillanatra tartjuk láng fölé, azután illesszük össze. A már összeragasztott felületek esetleges elmozdításához meleg sugarat használjunk, e célra például igen megfelelő az elektromos hajszárító készülék.

Olyan részeknél, ahol kicsi az illeszkedési felület és annak nagy súlyt kell tartania, az eddigi alumínium drót helyett rugalmas polibutilmetakrilát lemezből keskeny, vékony csíkot vágunk és forró késsel a csonthoz olvasztjuk. Kitűnő tartós kötést nyerünk ezáltal, amely a későbbiekben is megőrzi rugalmosságát.

Kivételes esetekben szükség lehet arra, hogy a restaurálás után a csontokat tovább kezeljük, konzerváljuk. Erre a célra karbamid gyantás átítatás szolgál. Mivel azonban ez az eljárás a csontban kémiai változást hoz létre, csak

igen kivételes esetekben, porlékony csontoknál alkalmazandó.

Korábban előfordult, hogy a koponyát kívülről lakkbevonattal látták el, hogy megóvják a további pizskolódástól. A lakkbevonat azonban tönkreteszi a csontot és megnehezíti a tudományos megfigyeléseket is. Ugyanigy előfordult, hogy forró viasszal, illetve benzines viasszal vonták be a koponyát. Mindkét eljárás minden körülmény között szigoruan kerülendő.

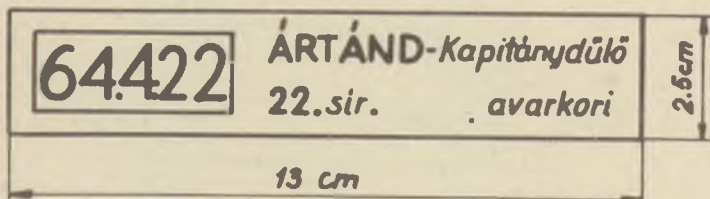
Leltározás, nyilvántartás

Az antropológiai anyag leltározási, nyilvántartási munkáit itt nem tárgyaljuk, miután erre vonatkozóan rövidesen központi rendelkezés fogja a szükséges felvilágosításokat megadni.

Raktározás

Embentani leletek raktározásánál a koponyát mindig külön dobozba tegyük, s külön dobozba a vázcsontokat. Csak abban az esetben kerüljenek a koponyacsontok a vázcsontok mellé, ha azok annyira töredékesek, hogy külön dobozolásuk takarékossági és helykihasználási szempontból célszerűtlennek látszik. De ebben az esetben is külön csomagoljuk a koponya és külön a vázcsontokat.

A leltári számmal ellátott koponyát koponyatartó dobozokba rakjuk. Az apróbb töredékeket kis 10-15 dekás zacskókba rakva tegyük melléje, felirattal ellátva. A koponyadobozra kívülről egységes beosztású cédulákat erősítsünk, amely a következő adatokat tartalmazza: leltári szám, lelőhely neve, sírszám, régészeti kor. A jelzőcédula nagysága 13 cm hosszú, 2,5 cm széles. Bal szélére piros tussal rediztollal felírjuk a leltári számot, a többi adatot fekete tussal. Ha módunk van rá nyomdai uton is készíttethetünk leltári cédulákat.

7. ábra. Koponyadoboz leltári címkéje.

A vázcsontokat csontvázdobozba rakjuk. A csontokat kísérő cédulára ráírjuk a leltári számot. A megmosott és leltári számmal ellátott csontokat tiszta csomagolópapírba tesszük, átkötjük és kívülről is ellátjuk a szükséges feliratok-

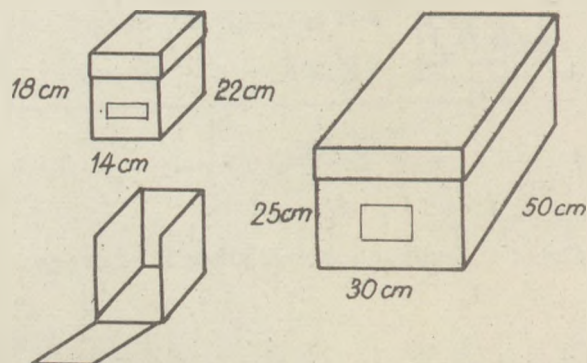
kal. Az így becsomagolt csontokat tesszük a dobozba. Egy csontvázdobozba annyit anyagot teszünk, amennyi belefér. A doboz külső oldalára ugyancsak jelölőkartont erősítünk. Erre piros tussal a leltári számot, fekete tussal a lelőhelyet, kort és sorszámot írjuk. Mérete a következő: 8 cm magas, 10 cm széles.

8. ábra. Csontvázdoboz leltári címkéje.

Antropológiai anyag raktározásához az alábbi szabvány szerinti dobozok vagy ládák szükségesek:

- 1./ Koponyatartó kartondoboz: 14x22 cm alapterületű, 18 cm magasságú. Legalább 2,5 - 3 mm vastag kartonból készüljön. Egyik rövid oldala lehajtható legyen, itt helyezzük be a koponyát. E lenyitható oldal külső felületére kerüljön a felirat (9.ábra).
- 2./ Csontvázdoboz vagy ládika mérete 30x50 cm alapterületű, 25 cm magasságú. Legalább 5 mm vastag kartonból készüljön. A külső jelölő cédula az egyik rövid oldalra kerüljön.

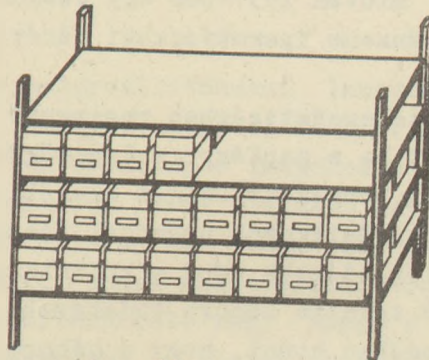

9. ábra. Koponya- és csontvázdoboz méretei és formái

A dobozok megadott méretei a belső méreteket jelentik.

A gyűjteményi dobozokat nyitott, rácsos polcozatra, az alábbi szempontok szerint helyezzük el:

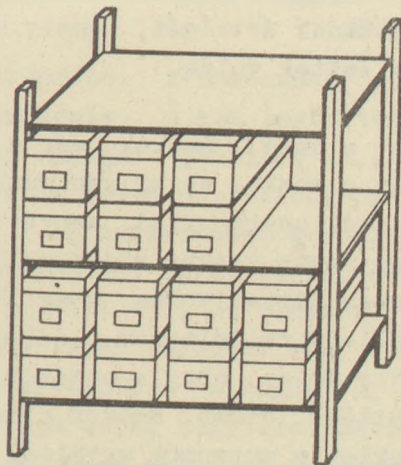
Koponyából, illetve koponyadobozból egy polcra csak egy sor kerüljön. Egy-
 másra tehát ne tegyünk dobozokat. Egymás mögé is legfeljebb csak kettőt tegyünk,
 de ha van helyünk, ajánlatosabb csak egyet tenni. A polcok belméret magassága
 21 cm legyen. Így a helyszínen át lehet nézni az anyagot és könnyű a kezelése.
 Ha körbejárható polcozatot készítettünk, akkor háttal egymásnak egy-egy dobozt
 állítsunk.

polc m. 21 cm

10. ábra. Koponyadobozok raktári polcozata.

Vázcsont dobozokból is legfeljebb 2 darabot állíthatunk egymásra. Fal mel-
 letti polcnál egy sorba csak egyet, rövid oldalával kifelé, körbejárható polc-
 nál háttal egymásnak egyet-egyét.

polc m. 55 cm.

11. ábra. Csontvázdobozok raktári polcozata.

A fentiekben röviden összefoglalt szempontokon túl, bármilyen kérdésre,
 amely az antropológiai anyag gyűjtésére, restaurálására és raktározására vonat-
 kozik, az Embertani Tár kutatói készséggel adnak felvilágosítást.

Kralovánszkyéné, Éry Kinga

Különösen szép, szirénamentes koratavaszi nap volt. A nap szokatlan fény-nyel sütött, vagy talán csak én láttam ilyennek azért, mert ezen a napon léptem át az Iparművészeti Múzeum kapuját először nem mint érdeklődő, hanem mint olyan szerencsés halandó, aki itt dolgozhat. Régi, kisdíákkoromtól vágyott kívánság vált valóra ezen a napon. Igaz, hogy vágyaim akkor az „öreg” múzeumhoz szálltak, - így hívtuk otthon a Nemzeti Múzeumot, amit különös tisztelettel emlegetünk, hisz apai nagyanyám Pollák Mihály nevelt lánya volt - s a történelmi múltból is a középkor gyakorolt képzeletemre vonzó hatást. Valójában akkor az Iparművészeti Múzeum csak hatalmas palotájának kapuja fölött nehezen olvasható díszes feliratában létezett, miután 1937-ben egy „bölcs” rendelkezés önállóságát megszüntette s a Történelmi Múzeum Iparművészeti Tárává sorvasztotta.

A Múzeum csendes elnéptelenedettségben ragyogott. Az üvegcsarnoknak akkor még színes tetején át ömlött be a napfény, a lépcsőkön s a folyosókon még fénylettek a Nádler Róbert által tervezett színes szegéllyel díszített linoleumok s a körcsarnokok oszlopain lévő falikarok uránopál üvegburái, amelyek talán sohasem gyultak ki, a szecessziót idézték ebbe a különleges környezetbe. Agyamban a rettenetes, egyre közeledő totális háboru tudatával, ebben a pillanatban szerettem volna valamilyen csodában hinni, hogy a háboru borzalmai megkímélik szeretett városunkat. Néhány hét múlva, amikor a németek megszállták Magyarországot, tudtam, hogy nincs remény a csodákra.

Azután hosszú heroikus hónapok következtek. Tudósok letették a könyvet s a műtárgyakat, hogy fegyvertelen katonákként őrizzék a nemzet rájukbízott kincseit. Láttam haláltmegvető bátor embereket, akik a múzeumban nemcsak munkahelyüket látták, s akik a múzeumi anyagban nemcsak tudományos munkásságuk eszközét tudták, hanem életcéljukat, létüknek értelmét, amely nélkül élne nem tudnak s amiért akár meghalni és készek lettek volna.

Még állt a budai oldalon a harc, amikor már a pesti oldalon a súlyosan megsérült múzeumokban megindult a munka, de milyen munka! Tudósok másztak fel a múzeumok tetejére, hogy a megmaradt cserepekkel megvédjék az épületet a beázás veszélyétől, tudósok álltak egy rossz szekér rudja mellé, hogy kihordják a törmeléket a szeméttelre. Sohasem hittem volna, hogy ilyen jól tudok a lapáttal bánni, amikor bombatölséért kellett feltöltenem. A légmentes hordályakon hordtuk a törmeléket. Azt sem hittem volna, hogy a mesék üveghegyét is látni fogom az Üllői úton s hogy én is építője leszek, amikor a nagy csarnok üvegtetejének cserepeit hordtuk ki. Bizony akkor a múzeumok egyáltalában nem voltak vonzó intézmények. - De lassanként lapátok, légó-hordályok, felmosóvedrek nyomán mégis megindult itt is az élet s a film kezdett visszajára perogni. Amit egy esztendővel azelőtt gondosan levittek az óvóhelyekre, azt kezdtük lassan felhordani, s a tudósok és muzeológusok, ha nem is rövid idő múlva, de lassanként visszaülhettek asztaluk mellé, könyveik és tudományos eszközeik közé. A fényképtár üveglemezeit, amit levittem, - volt vagy párezer darab, - szépen visszaraktam a helyére s megkezdtem az addig a könyvtárban tárolt adattári, fényképtári, bőr-

és könyvkötés, valamint kisgyűjtemények leválasztását, olyan ködös távoli reménységgel, hogy talán egyszer ezekkel a részlegekkel is kibővül az Iparművészeti Múzeum, amely a felszabadulás után ismét az önálló, független muzeummá válás reményében kezdte meg munkáját.

Az üvegcsarnoknak még nem volt teteje s a könyvtár ablakait még olajos papíros borította, de már 1946-ban megnyílt az első kiállítás a diszteremben. Az épület fennállásának ötvenedik évfordulójával kapcsolatban mutatta be a Múzeum kincseit kicsiny, de szép és igen látogatott kiállítással, sőt az „Ars Decorativa” is megjelent. Ez egyben vezetője is volt a kiállításnak. Még ma is emlékszem a lámpalázra, ami elfogott, amikor vezetést kellett tartanom egy vasárnap délelőtt.

A Múzeum önállóságának helyreállításával lassankint kezdett méltó lenni ahhoz a fontos feladathoz, amelyet alapítói és létrehozói számára kijelöltek s amit a múltban jogtalanul, kultúraellenes intézkedéssel szüntettek meg. Amikor a Múzeumba kerültem, az igazgatón kívül összesen két tudományos beosztott, két könyvtáros, egy adminisztrátor látta el a már akkor sem jelentéktelen számú és értékű gyűjtemények kezelését. Ennek megfelelően természetesen a gyűjtemények tudományos szakosítása sem történhetett meg. Ahogy a helyreállítási munkák haladtak, úgy népesedett be muzeumunk is fiatal muzeológusokkal, s megindulhatott a szakmai és technikai differenciálódás tudományos alapon. Azzal, hogy egy-egy gyűjteményrészleg élére tudományosan képzett muzeológus került, a gyűjtemény mintegy megelevenedett. Kiépültek a színvonalas restaurátorműhelyek, még hozzá elég hamar s ezen a területen az Iparművészeti Múzeum magáévá tette azt az új felfogást, amely véleményünk szerint az egyedüli helyes, vagyis, hogy a műtárgyakat gondos tanulmányozás alapján szükség szerinti mértékben megtisztítva konzerválja.

Azután jött a nagy erőpróba. A Múzeumnak aránylag rövid időn belül két nagy kiállítást kellett rendeznie. A két legértékesebb gyűjteménycsoport, a kerámia és textilgyűjtemény anyagát jelölték ki a bemutatásra. Több mint ezer darab került a közönség elé teljesen új felfogásban, hangsúlyosan didaktikus és dialektikus elrendezésben. Valamikor csak gondolatban, de soha ki nem mondva élt bennem az ötlet: egy művészetet egész fejlődésében mutatni be, nemcsak egyes részleteket belőle s most ime itt volt az alkalom. Az agyagrögtől napjaink kerámikus-művészetéig több mint ezer darabbal, teljesen új installálási eszközökkel! Az egyetemes muzeumtörténetben először mi rendeztünk ilyen kiállítást. Munkánk annyira uttörő jellegű volt, hogy első látásra nem mindenki értette meg jelentőségét. Annak ellenére, hogy abban az időben az idegenforgalomnak a lehetősége nem volt, ennek a kiállításnak a hatását évekkel később külföldön tapasztalhattuk, a frankfurti muzeumban hasonló elgondolással rendezték meg a kerámia-művészeti kiállítást, ami rendezőjének nemzetközi elismerést hozott.

1950-ben kezdtek határozott formában kialakulni a gyűjteménytípusoknak megfelelő osztályok. A könyvkötés, bőrművészet és kisgyűjtemények is gazdára találtak, már nem kellett őket a könyvtárban tárolni.

Alighogy a nagy kiállításokkal elkészültünk az örökké aggodalmaskodó kedves emlékü, kitűnő Dáni Géza verte félre a harangokat, hogy a nagytétényi kastélymuzeumban elkészült helyiségeket kiigénylés fenyegeti, ha ott azonnal kiállítást nem rendezünk. Ismét a kerámiagyűjteménynek kellett sorompóba állni s megrendezni azt a villámkiállítást, amelynek a MOK-engedélye a megnyitás napján érkezett meg. Ki is kaptunk érte derekasan!

Ezek a kerámiakiállítások döntően hatottak sorsom alakulására. 1952-ben ezt a gyűjteményt kellett átvennem. A legrendezetlenebb, legzsufoltabb, természeténél fogva legnehezebben tárolható anyagot nem kis munkával, másodmagammal tettem rendbe. 16000 darabot tisztítottunk meg rövid három hónap alatt csak azért, hogy nem egészen két esztendő múlva közel az egészet egy emelettel feljebb vigyük. Igaz, ezt örömmel tettem, mert ismét egy nem várt álom vált valóra, az, hogy feljutunk az épület második emeletére, amit addig az Iparművészeti Főiskola foglalt el. Sajnos csak az anyag egyrésze került jobb elhelyezésbe, mert az emelet többi helyiségeit át kellett engedni a Keletázsiai Művészeti Múzeum megnövekedett anyagának.

Azután jöttek a munkák a vidéki muzeumokban. Nem könnyű, néha kalandos, de mindig érdekes munkák, és lehetővé tették, hogy szép országunkat megismerhessem. És jöttek kiállítások a muzeumban, vidéken, olyanok is, amelynek anyagukban, elgondolásukban, mondanivalójukban egészen újak voltak. Mindenki természetesnek tartotta, hogy nők is rendeznek kiállításokat, és a női kiállításrendezők megállták mindenütt a helyüket. Magyar iparművészeti anyag jelent meg külföldön és külföldi iparművészet kapott helyet a muzeumunk megnövekedett kiállítási helyiségeiben. Iparművészeti kiállításokat kapott a vidék, amely évtizedeken keresztül azt hitte, hogy a művészeteknek ez az ága csakis Budapest számára fenntartott. Vándorkiállítások születtek hasonló céllal és megszületett az első komolyan rendezett műipari gyári kiállítás is.

Ami több mint két évtized előtt csak mint különös elképzelés volt, az „ingó műemlékek” nyilvántartása, az ma már egyre terebélyesedő, nagyon komoly központi munkája a Múzeumnak.

Sok minden történt. Az egykori két írógép helyett ma ki tudja mennyi katog a Múzeumban. A két tudományos beosztott helyett ma közel huszan tartoznak a Múzeumhoz, vannak már szép tanulmányi raktárak, van Kastélymuzeumunk szép nagy kiállítással, külön gazdasági és adminisztratív gépezet, és nagyon sok és sokféle nagy munka. De ez az a pont, ami átvezetne az érem másik oldalára, amely bárhogy is tartsuk, mindig árnyékban marad. Most azonban maradjunk a napos oldalon s hagyjuk, hogy a nap fényárba öltöztesse a területében megnövekedett Iparművészeti Múzeumot, amelynek új, ezuttal már nem színes üvegtetején süt be a nap és egyszerre négy kiállítást világít meg, amelyekben sokezer ember fordul meg évente. A kapun pedig, amelyen huszonegy év előtt meghatottan léptem be, ma is meghatott hálával megyek át, hálával a sorsnak, hogy itt dolgozhatom.

Tasnádiné, Marik Klára

VISSZAPILLANTÁS MUZEUMI SZOLGÁLATOM ELSŐ ÉVEIRE

Képzeletünk, amely máskor olyan könnyedén száll térben és időben, elfárad most, amikor 20 esztendő távolába küldjük. Mit jelent ez a 20 év az évtizedredekhez, sőt százezredekhez edzett öskőkorosnak, aki megerősítés nélkül bűvészkedik irdatlan időtávolságokkal, ha...nem a maga életének súlyos napjaival, végeláthatatlan éveivel kell zsonglórködni. A magam husz éve, a Nemzeti Múzeum husz éve - a kettő számomra szétoperálhatatlanul összeforrt - végtelen hosszú idő. Öregedő ember vagyok ma, jóerőben lévő ifjanc akkor; most fáradékony, husz esztendeje teherbíró. Nem csak én, a többiek is, akikkel kezdtem. Ráncok nőttek szemek alá, homlokomra; szőke, barna hajak, bajuszok őszre csikosodtak és, bizony, az akkori őszek közül milyen sokan elhagytak már bennünket!

A Múzeum viszont szinte megifjodott, lepergett róla a husz év előtti löpormocsok, behegedtek sebei, amiket aknák, gránátok véstek falába, megifjodtak kiállításai, kackiás rend uralkodik raktáraiban és megsokasodtak kezei-lábai: teremőrök, régészek, géhások, mesteremberek és restaurátorok. Pocakja is megtelt az évente beözönlő anyagzuhataggal, hangja megnőtt a sok folyóirat-cikk, könyv révén, amit évek alatt teleirtunk...

Román esőköpeny vedlett maradványaiba bujtatva, valami rossz kozák kucsmával fejem bubján ácsorogtam a kapu előtti havon 1945 február végén, amikor éppen csak elhallgattak az ágyuk. A kapu alatti portásfülkében talán Gurdon ült, ismerős arc. Kicsit azúkülve kérdeztem tőle Tasnádi-Kubacska, aztán nagy örvénylés, ölelgetés, az élet ritka pillanatainak rekonstruálhatatlan zsufoltsága, s máris a pincében vagyunk, pislogó gyertyalángok, felismerhetetlen emberalakok imbolyognak és üdvözölnek ismerősként. Kubacska magyaráz, gesztikulál, lelkes és töretlen. Már tervek repkednek, s - legalábbis a fejekben - megindult az újjáépítés. Olyan természetes volt, hogy, akit eddig a múzeumhoz csak a laza amatőri szálak fűztek, most egyszerre itthon lettem, s fel sem merült a gondolat, mást is tehetnék, mint, hogy Kispestről reggelenként bebaktatok a villamos sínek mentén a Kálvin térig, befordulok a Múzeumkertbe, áthaladok a mindig huzatos kapu alatt és otthon vagyok.

Amint a naptárlapok peregtek, mind egyértelműbbé lett feladatunk. A „Huzdrá főigazgató”, Tasnádi-Kubacska parancsnoksága alatt Fejérvári „báróné” feltúrt szoknyában térdelt a hosszú folyosó kövén, ahonnan a mérhetetlen törmelék-halmokat már az udvarra lapátoltuk és surolta a kőkockákat, tisztára, fényesre. Székessy az udvaron ült és téglákat válogatott: melyik használható, melyiket dobjuk félre végképp. Taligákat nyikorgattunk, lapátok vasa fénylett, s mielőtt még észbe kaphattál volna, már cipelted a pincéből hátadon az Óslénytár lemene-kitett ládát, fölfelé a végtelenül magas második emeletre.

Sportszerű élet volt: futóversenyeket rendeztünk, mert ha Kubacska megkapta az aznapi „zsoldot” a Minisztériumban, aranyértékben számolva, de tulajdon papírértékénél is értéktelenebb billpengőkben kifizetve, akkor - hajrá - futott,

ki merre látott a pénzkötegekkel, hogy üveget, fát, papírt, csavaranyát, vagy bármi fenét vegyen rajta, ami éppen csak kapható, amíg értéke félóra, másfélóra alatt végképpen el nem párolog.

Igy következett el az az óra is - a harmadik emeleti folyosó egyik csont-raktárrá alakított szögletében álltunk - amikor Kretzói Miklós nekem szegezte a kérdést:

- „Ugye, te érettségiztél valaha?”

- „Érettségiztem” - válaszoltam és magam is csodálkoztam rajta, hiszen az már akkor is rég volt, s közben mi mindent is csináltam?!

- „Akkor döntened kell”, - mondta Kretzói - „hogymit akarsz végül is csinálni itt a Muzeumban!”

- „Te mit tanácsolsz?”

- „Hát nézd! Ha nekiállsz és tanulsz, lehet belőled ősrégész, ugyis azzal kacérkodtál mindig. Ha akarod, megtanulhatod a gerinces-paleontológiát is...”

- „Melyiket ajánlanád” - kérdeztem sandán, mert mindkettő csillagászati magasságban lebegett szegény fejem felett.

- „Tudod” - fogta meg kabáthajtókámat Kretzói - „ha néhány évig tanulod, beledolgozhatod magad az őslénytanba, én segítek neked... Ha viszont bevágod harmincféle paleolit eszköztípus nevét és felismered őket: máris kész ősrégész vagy!”

Az utóbbit választottam. Azóta husz év elmúlt. Ugy látszik, máig sem sikerült harminc típus nevét bemagolnom, mert még mindig nem érzem magam „kész” ősrégésznek. De az elmúlt években sokszor mulattunk ezen a beszélgetésen Kretzói-val és most bevallom: amikor valóban bemagoltam harminc, hatvan, százhusz eszköztípus nevét, jellegét és régészeti jelentőségét, sokszor piszkáltak ezek a rég elszállt szavak. Miért? Hát az ősrégész minden tudománya valóban csak a leíró, a morfológiai, a típusfelismerés lenne? Nincsen több információ a leletanyagban, mint a tipológiai? Nem mehetek mélyebben bele egy adott kultúra kérdéseibe, mint, hogy összeállítom eszközeinek analogiáit? Lehet, hogy nem egy próbálkozásomnak - eredményét persze még magam sem látom - ez a beszélgetés volt a hajtómotorja. Azonban ez a kis kitérő a mához visz, s nekünk még a 20 év előtti múltban van dolgunk.

Röviden: a régészetet választottam, s hazudnék, ha azt mondanám, nem tanultam nagyon sokat és - sohasem eleget.

Már a következő év, 1946, ásatáson talált. Ez sem volt akkor könnyű feladat. Nem volt A-téma, B-téma, céltámogatás és leletmentési keret. Tarhálás! az volt. Ugy kunyeráltuk össze a pénzt, ahonnan lehetett. Ástam akkoriban a Pilis-szentiványi Kőszénbánya pénzén, a hajdani Goldberger Textilművek Szakszervezeti Bizottsága által adományozott pénzen, az UNRRA, a JOINT pénzén, Baranya vármegye főispánja - Boros Pista bácsi - által kitudjahanonnan előteremtett pénzen. Ástam egymagam, puliszkát ettem hozzá a bográcsból és még csak iránytűm sem volt, s ástam nyugdíjas bányászokkal a Solymári barlangban, akik kenyérrrel, és hagymával kínáltak ebéddidőkor.

Ezekről a bányászokról szívderítő beszélgetés jut eszembe:

A gödörben álltak és csákánnyal fessegették a kőkeményre ülepedett agyagot, közben csendesen beszélgettek. Én a gödör partján irtam, vagy rajzoltam épp valamit a naplómba, s csak félfüllel hallgattam oda. Valamiféle szép halál-esetről volt szó, meg a diszes temetésről, bár ez utóbbi körül megoszlottak a vélemények, mert az egyik bajuszos öreg szénbányász mellett volt, hogy: „Ott köll hagyni szegényt; ott lesz neki a legjobb!”

- „Miről beszélnek bátyám?” - kérdeztem a bajuszt. Ő felemlte a karbid-lámpát a gödör aljáról, arcomba világított vele, s nyugodalmasan mondta: „Hát magáról. Azt mondjuk éppen, hogy az olyan ember, mint maga, ugyis itt fejezi be a föld alatt. Majd egyszer csak szépen magára szakad a szikla és kész. Azt mondja a barátom, hogy akkor lesz ám diszes temetés, én meg mellett volnék: ott köll magát hagyni abban a barlangban a szikla alatt. Maga annak örülne jobban, az szent.”

.Beláttam, valóban ez lesz a helyesebb megoldás és öreg munkatársaimmal megígértettem: nem engednek kihozni a szikla alól, ha tudomásukra jut az eset.

Közben társadalmi életet is éltünk. Ez elsősorban a pártban zajlott. Akkor alakult meg a TIP, a Tudományos Intézmények Pártszervezete, amely rövid fennállása alatt is sok jó kezdeményezést és néhány nagyobb baklövést produkált. A lelkesedés azonban éppen úgy nem hiányzott belőle, mint munkánkból (a „szakszerűség” pedig - azt hiszem - mindkettőben egyaránt alacsonyka volt). Bár a párt vezetőszerpe kétségtelen volt, sokan reménykedtek még a „fordulat”-ban - úgy értem, hogy visszafordulatban - ezért távolmaradtak a párttól, aminek egyenes következménye volt, hogy kevesebb volt a kétszinűség, a meddő szájjártatás, tisztábbak a frontok. Az elkövetkező években azután ebből a szempontból is változott egyet a világ, s nem éppen előnyére.

A Múzeum mindeközben rohamosan konszolidálódott, fiatalodott. Már olyan rendben mentek az ügyek, hogy megkezdődött a féltékenykedések, egymás elleni aknamunkák, a „furások” láncolata is, ahogyan illik.

Előrehaladásunk igazi reprezentánsa azonban mégis az első állandó kiállítás megnyitása volt 1948-ban. A második emeleten, a mai embertani kiállítás helyén építettük Tasnádi-Kubacska vezetésével, szinopszisom alapján és címe: „Fejlődéstörténet” volt. Sok mindenben tarthat igényt a „prioritásra” ez a kiállítás. Első volt, amelyik a marxista szemléletet kiállítási alakban népszerűsítette. Első állandó kiállításaként az volt a célkitűzése, hogy megszabja a minimumot, amelyet a következő években készülő muzeumi kiállításoknak el kell érniök, ill. tul kell haladniok. Belső világításu, beépített vitrinjeivel, a háboru előttiéknél lényegesen didaktikusabb és tematikusabb szerkezetével valóban példaképül is szolgált néhány esztendeig. Valamiben azonban sajnos szintén példát nyújtott a következő időszak kiállításainak: az utolsó utáni percben készült el vad rohamunkával, épp úgy mint annyi más kiállításunk azóta.

Amire még emlékezhetnék, az már megközelítőleg sem viselheti a „20 esztendő emlék” patinás rangját: kéznuyjtásnyi időben történt ezután minden: 16, 14, vagy éppen 10 évvel ezelőtt. Az igazság az, hogy ami 20 éve volt, emlékezetünkben csak sístergő rohanás, villanás: pillanatokba zsufolt történések nehezen kibogozható halmaza. Annyi bizonyos csak róluk, hogy megtörténtek, s vigasztaló, hogy elmúltak.

Vértes László

ZRINYI KIÁLLÍTÁS SZIGETVÁRON

A szigetvári várban évek óta folyó ásatások és helyreállítási munkálatok, melyek azért indultak meg jóidőben, hogy a vár hősies védelmének és elestének 400. évfordulójára méltó módon emlékezhessünk, már most is fokozott érdeklődést váltottak ki. Egyre inkább nő a Szigetvárra irányuló idegenforgalom. Ezért esedékes is, szükséges is volt az idelátogatókkal megfelelő, új kiállításon megismertetni a vár történetét, védelmének jelentőségét.

Az új kiállítás megrendezésének előfeltétele biztosítottá vált azáltal, hogy megtörtént a vár közepén álló kastély és a dzsámi műemléki helyreállítása, kiköltöztették a helyiségek jórészét elfoglaló intézményeket. Az 1956-ban még csak a dzsámiban megrendezett hasonló jellegű kiállítás után most több terem szabadult fel erre a célra. Miután a régi kiállítás megszüntetése már a helyreállítás kezdetén szükséges volt, újbóli megrendezése még az évforduló előtt sürgetővé vált. Így 1964 őszén, négy teremben s az ehhez csatlakozó folyosón nyílt meg az új kiállítás, melynek ismertetésére, bírálatára most vállalkozom.

Annál szivesebben teszem ezt, mivel az 1956-os kiállítás rendezésében résztvettem, tehát alkalmam volt megismerni az itteni muzeális anyagot, magát a kiállítási feladatot s egyuttal mindazokat a nehézségeket, melyek akkor és bizonyára az elmúlt évben is felmerültek: elsősorban a megfelelő tárgyi emlékananyag hiányát. Bár a szigetvári muzeum gyűjteményét 1917 óta gyűjtötték, abban metszeteken s szórványosan, földmunkák során előkerült leletanyagon kívül sajnos nem sok emlékeztetett a vár történetére, ostromára. Az utóbbi években folyt ásatások, noha igen lényeges építéstörténeti adatokat szolgáltattak, leletanyaggal alig-alig gyarapíthatták a gyűjteményt. Érzésem szerint, a kiállítás rendezőjének, dr. Papp Lászlónak és munkatársának, Kováts Valériának a tárgyi anyag hiánya ugyanolyan nehézségeket okozott, mint a korábbi kiállítások rendezőinek.

A kiállítás négy termének anyagát és mondanivalóját áttanulmányozva azt kell megállapítanunk, hogy a hat álló, hat asztali tárló tárgyi anyaga (beleértve a kiállított könyveket is),— továbbá a kb. 25 illusztrált, szöveges tabló

lényegében kimerítette tárgyát. Az egységes, barnás alapszínű tablók s a hasonló színben tartott egyszerű tárlók szolid keretül szolgálnak a mondanivalónak. Külön érdemes megemlíteni az aránylag bőséges szöveget, melynek megfogalmazása olvasmányos, magyaros s egyáltalán nem kelti a terjengősség érzését. (A szép és arányos, jól olvasható betűírás a technikai rendezőket: Molnár Szilárdot és Csépp Magdolnát dicséri.)

A kiállítás termenként zárt tematikájú. Így az első az ország helyzetét ismerteti a mohácsi vésztől az 1566-os ostromig, a végvárrendszer kialakulásának, a török hadjáratoknak bemutatásával. Igen jól mutat az ásatások során előkerült nagymennyiségű kő- és vas-ágyugolyó s az egykori építkezésnél használatos, épen maradt néhány fatalicska az egyik zárt ablaknyílásban elhelyezve.

A második terem Szigetvár várának történetét adja az első ismert adatoktól kezdve, ugyancsak 1566-ig. A tárgyi anyag hiánya itt a legszembetűnőbb, ezt természetesen nem pótolhatják a különben igen szépen kidolgozott és elhelyezett, kommentált okmányfotók sem.

A harmadik, legnagyobb méretű terem magával az ostrommal, lefolyásával, s a vár hős kapitányának személyével ismerteti meg a látogatót. Néhány ásatásból és szórványként előkerült fegyvertöredék mellett, a korszakban használt fegyverfélék bemutatása szolgálja a korhűség érzékeltetését. Székely Bertalan Zrínyi kirohanását ábrázoló festményének másolata is igen jól illeszkedik a terem hangulatába. Kétségtelen azonban, hogy a jó érzékkel, a hosszukás terem keskeny végfalának közepén elhelyezett Zrínyi-főt ábrázoló festmény a legmeggrázóbb s leghatásosabb pontja az egész kiállításnak.

A negyedik terem zsufoltnak tűnik, részben szűk méretei s ugyanakkor a mondanivaló gazdagsága miatt. Itt ugyanis az ostrom hazai és külföldi visszhangját, a vár leletanyagának zömében kerámiákat tartalmazó részét és a költő-hadvezér Zrínyi tevékenységét, irodalmi munkásságát ismertetik, sőt a vár 1689-es visszafoglalásáról is itt esik szó.

A folyosó egyik falán nagyméretű fényképek sorozata látható. Ezek a várásatás túlnyomórészt a helyszínen már visszatemetett érdekes részleteit mutatják. Jó válogatás ez, de rajzos illusztrációk, alaprajzok, sőt rekonstrukciós kísérletek nélkül nem lesz alkalmas arra, hogy az ásatás eredményeiről szemléletes képet adjon. Remélhetőleg a feldolgozás folyamatának részleges összegezése lehetővé teszi ennek átdolgozását, kibővítését, még hely tekintetében is, hiszen a dzsámi belsejében tervezik a török hódoltság százharmincéves szigetvári időszakának bemutatását, az ehhez csatlakozó melléktérben az ásatás, sőt az építéstörténeti kutatás eredményei is jól bemutatathatók lennének.

Ismétlem, a kiállítás tartalmi mondanivalója teljesen eleget tesz a kívánalmaknak. Ha azonban a formai-esztétikai megoldás tekintetében vesszük szemügyre s azt vizsgáljuk, milyen benyomásokat kelt a szemlélőben, a szép grafikus betűk, világos térkiosztású tablók keltette jó hatáson kívül csak a már emli-

tett szolidásra emlékszünk vissza. Kettős hiányérzete támad a kritikus-látogatónak. Egyrészt a színezésben is megnyilvánuló dinamizmust hiányolja, másrészt a szemléletességet.

Mindkettőnél meg kell állnunk egy pillanatra s nem csupán a kiállításra vonatkozó megállapításokat kell tennünk. Általában az emlékkiállítások problematikáját kell érintenünk, legyenek azok történeti, vagy irodalomtörténeti jellegűek.

A „kiugró” színek alkalmazása, akár tárló-, de méginkább tablóháttereknel, esetenként még az egyszínű falfelületek megbontásánál is, csak akkor jogosult, ha azzal hangsúlyossá akarunk tenni egyes fontosabb momentumokat.

Kétségtelen, hogy a szigetvári emlékkiállításnak egyik legfontosabb feladata az 1566-os ostrom, a védők hősiességének maradandó módon történő rögzítése a látogatóban. Építészetiileg teljesen semleges a kiállítási terem, tehát műemléki érdekek sem kívánták volna meg az egyhangú barnás alap- és fehér betűszín állandó alkalmazását. A szín, természetesen jól kiválasztott szín, vagy színskála drámaibbá tehetné volna a feliratok szövegében egyébként érvényesülő fokozást, hatásosabb voltát tovább bizonyítani nem is szükséges.

Inkább a másik észrevételnel, a szemléletes előadásmód hiányainál érdemes elidőznünk hosszasan. Mégpedig azért, mert ez, akár csak a szindinamika, még a terembeosztás módjára, talán az installációra is visszahathatott volna.

Mi az amit e tekintetben Szigetváron, de mutatis mutandis más hasonlójellegű kiállításokon is megkivánhatunk? Közismert tény, hogy még a legjobban megfogalmazott, közérthető szövegeknél is maradandóbb benyomást keltenek a látogatóban az illusztrációk, magyarázó rajzok, makettek. Szigetváron, de másutt, irodalmi emlékkiállításoknál is megfigyelhető az a tendencia, hogy jó technikával készített fotókópiák, vagy xeroxmásolatok, helyenként eredeti metszetek, kéziratok esztétikus és lehető teljes bemutatására törekszünk. E tekintetben Szigetváron sem lehet kivánnivalónk. Ha nem is keltik a másolatok a hitelesség látszatát, a rajtuk látható ábrázolás, kézírás, vagy nyomdai szöveg, címlap másolata elhítetik a szemlélővel, hogy eredeti dokumentumokat szólaltatnak meg a rendezők.

Sem a szigetvári várról nem tud a néző azonban képet alkotni magában a megannyi metszet láttán, sem a magyarországi végvárak szépen kiválogatott metszetsorozata nem pótolhatja mindeme ábrázolások „lefordítását” a látogató nyelvére. A mai szemlélő absztrabál, fogalmak, jelek rendszerében él, számára a grafikon, az összefoglaló, vagy éppen változást jelző térkép, a jelzés lényegesen többet mond, lényegesen hamarabb érthetőbbé válik, mint a legtökéletesebb korabeli ábrázolás, alaprajz, vagy térkép. Miért? Nemcsak az önálló gondolkodás, képalkotás, fogalomképzés esetleges hiányát jelzi ez. A lépten-nyomon elénktároló élmény-, látványanyag feldolgozása és rögzítése mennyiségi túlterhelést okoz, főleg ezért szükséges a modern fogalom- és jelképrendszer alkalma-

zása, mely az ólmányanyagot leegyszerűsítve, lényeges összetevőire bontva, vagy éppen összevonva könnyíti a megértést.

Ez a tendencia mai életünkben általános. Nemcsak a reklám területén jelentkezik, megtaláljuk valamennyi művészeti ágban. Sőt, s ezt mindnyájan természetesnek találjuk, az ipari termékek vagy építészeti formák is szerkezetüket feltárva, leegyszerűsített síkokban, felesleges cikornyák, ésszerűtlen díszítő elemek nélkül mutatkoznak meg.

E mellett a jelenség mellett nem lehet figyelmetlenül elmennünk. Kiállításainknak ugyanolyan közérthetőeknek, a mai fogalmi- és képrendszerben készülniük kell lenniök, mint bármi másnak az életben. Annak kikísérletezése, hogy korszerű formák érvényesüljenek a tárlók, tablók elkészítésénél (korszerű anyagból), korszerű legyen a grafika, a színhasználat, stb. súlyos feladatot ró a modern muzeológiára. Ugyanakkor soha véglegesen meg nem oldható nehézséget okoz, hogy a modern előadásmóddal mégiscsak elmúlt korok izlését, forma- és hangulatvilágát, tehát történelmiségét tükröző tárgyakat, dokumentumokat kívánunk megszólaltatni s ennek az ellentétnek feloldása nagy nehézségeket okoz. Természetes jelenség továbbá az is, hogy a feladat megoldása közben félreértett modernkedésből, rosszsikerült kísérletekből is sokat van alkalmunk látni. Mindez azonban nem oldhat fel a kísérletezés szükségességét, felelőssége alól, egy kissé a problémák megkerülését jelenti a semleges, jellegtelen s már csak ezáltal is avultnak mondható módszerek alkalmazása.

Konkrétan a szigetvári kiállításnál a fent elmondottak szellemében mit hiányolhatunk? Csak néhányat sorolok fel: a dunántúli végvár vonal fokozatos visszahúzódásának bemutatását, ezáltal Szigetvár hadi szerepének egy adott időpontban való megnövekedését; Szigetvár s néhány kisebb őrhely eleste eredményezte a Balatontól délre eső rész végleges török kézre kerülését - tehát a hódoltság terület megnövekedése, az elpusztított somogyi falvak jelzése szintén szükséges lett volna, az ostrom következményének bemutatásánál; a szigetvári vár fokozatos kiépülésének alaprajzban és rekonstrukcióban (esetleg modellben) történő bemutatását; a szigetvári várbirtok kiterjedését, annak változását; a vár további kiépülését, legalábbis az említett, folyosón lévő fényképes anyag értelmezésénél; a Zrinyi-család birtokainak fekvését (utalásként az egyéni és nemzeti érdekek egybeesésére); a győri felmentősereg hadmozdulatait (Várpalota felmentése, Veszprém visszafoglalása) stb, hogy csak a színes térképes rajzos illusztrációkról beszéljünk. (A várórság létszámhelyzete, változása, a fegyverzettel való ellátottság, az ostromlott és ostromló sereg aránya stb. a grafikus ábrákon lett volna kifejezhető.)

Említettem már, hogy a szemléltetés szándéka és következetes véghezvitele befolyásolja még a tematika összeállítását (helyes, de állandósított arányok), de az anyag csoportosítását, elhelyezését is. Ebben az adott esetben a harmadik teremben például alighanem csökkent volna a szöveges tablók, még a tárlók száma is, viszont bevonható lett volna a vár török kézre kerülésének következményeit tárgyaló rész. Ezáltal viszont egy önálló termet kaphatott volna a költő-hadve-

zér Zrinyi Miklós, sőt, családjának az ország életében játszott szerepével foglalkozó rész is. Erre a feladatra a Zrinyi nevet viselő szigetvári múzeum akkor is hivatott, ha egyébként a családnak nem is volt később semmi köze a várhoz. A névadó kötelez. S ami e tekintetben megfontolandó; másutt az országban a Zrinyiekkal foglalkozó állandó kiállításra alkalmas hely nincs és nem is lesz - ugyanakkor Zrinyi Péter, Zrinyi Ilona, de akár II. Rákóczi Ferenc, hogy csak a család, rokonság jelentősebb alakjait említsük, rávilágítanak arra, milyen fontos szerepet játszottak e család tagjai a századok folyamán történelmünkben. (Természetesen abban az esetben, ha a most tárgyalt kiállítást csak az 1566-os ostrom ismertetéseként fogjuk fel, adandó alkalommal történhet még a jövőben, újabb rendezés alkalmával a jelenlegi tematika bővítésére is kísérlet.) Ugyanígy lehetett volna az első és a második teremben is a fenti szempontokat érvényesíteni.

Összegezve azt, amit a kiállításból hiányolok: nem a színek, nem a rajzok meglétén, vagy nemlétén vitatkoznék a rendezővel, hanem a kiállítás szenvedélyességének, a szó jó értelmében felfogott agitatív erőnek a hiánya kelti bennem azt az érzést, hogy keresnünk kell, mi lehetett volna, miben nyilvánult volna meg az a többlet amit kívánnék. A rendezés nehézségeit, mint említettem, s nemcsak a tárgyi anyag hiányára gondolok itt, ismerem. Kétségbe nem vonható a rendező alapos felkészültsége, sem az anyag lehető teljes kiaknázására törekvése. Ami a látogatóra gyakorolt maradandó hatást illeti, csak az emóciók kiváltásánál érezhető visszatartás, a tárgyilagosságra való törekvés volt számomra a kiállításban idegen.

Éri István

MŰTÁRGYKÖLCSÖNZÉSEK A SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUMBÓL

A Szépművészeti Múzeum gazdag gyűjteménye az utóbbi években többször nyújtott jelentős hozzájárulást külföldön megrendezett kiállítások anyagához, képek, rajzok kölcsönzésével. Az alkalmat azok a tulajdonképpen a múlt század végére visszanyuló, újabban pedig megszorodó kezdeményezések adják, amelyeknek célja az évszázadok folyamán szétszóródott, de koruk, vagy stílusuk szerint szervesen összetartozó, egymást kiegészítő műalkotások összegyűjtése, együttes bemutatása egy-egy időszak kiállítás formájában.

Hogy ezek a kiállítások tudományos szempontból milyen jelentőséggel bírnak; nem kell hangsúlyozni. A történetileg összefüggő műalkotások egymás melletti tanulmányozásának lehetőségét nem pótolhatják a modern fényképezés, reprodukálás egyre tökéletesebb eredményei sem. Az ilyen kiállításokon való részvétel jelentősége más szempontból is figyelemreméltó: alkalmat ad gazdag és

változatos, de talán nem eléggé ismert gyűjteményünk szélesebb körben való bemutatására, megismertetésére. A régi kezdeményezésből ma már világszerte elterjedt, szinte mindennapos gyakorlat lett; híres gyűjtemények legféltettebb kincseiket is hajlandók akár tengerentuli utra indítani; az elmúlt évben méltán keltett feltűnést a Louvre két hírességének, Leonardo Mona Lisájának és a milói Venusnak távoli vendégszereplése.

A Szépművészeti Múzeum műtárgykölcsönzéseinek az utóbbi esztendőben megsaporodó sora is egy régi, a múzeummal majdnem egyidős belső hagyomány folytatása. Az egyik leggazdagabb gyűjteményrész, a Régi Képtár mind olasz, mind spanyol, holland sőt német anyagának nem egy rangos, nemzetközileg is elismert és számontartott darabja képviselte már múzeumunkat külföldön megrendezett kiállításokon, hogy csak néhányat, a legfontosabbakat említsük: az Esterházy Madonna, a Giorgione portré, id. Lucas Cranach több műve, van Dyck kettős portréja és még sok más.

Külföldi műtárgyforgalmát tekintve a múzeum egyes osztályai között elsősorban a Régi Képtár és a Grafikai Osztály emelkedik ki.

A múzeum Régi Képtára a közelmúltban több nagyszabású kiállításon való részvételre kapott meghívást. 1963 tavaszán az ausztriai Bregenz-ben a „Barock am Bodensee” kiállításon vendégszerepelt, amely a Bodeni tó körüli barokk festészet széles áttekintésű bemutatása volt. Érdekességét és értékét emeli az, hogy uttörő vállalkozás volt ennek a stíluskörnek a bemutatásában. Gyűjteményünk a XVIII. századi osztrák barokk festészet legnagyobb, Magyarországon is sokat dolgozó mesterének, Franz-Anton Maulbertsch-nek két művével szerepelt. Az egyik, a néhány éve felfedezett grisaille, a másik a képtár állandó kiállításáról ismert szép, elmélyült hangvételű Kálvária, melynek Maulbertsch művészetéhez való kapcsolása a régi, időközben elejtett hagyománynak újabb kutatással megalapozott rehabilitációja.

Kiemelkedő jelentőségű esemény volt két késői Goya képünk, a Vízfordó lány és párdarabja, a Kőszőrűs fiu londoni szereplése, a Royal Academy of Arts téli kiállításainak sorozatában megrendezett „Goya and his times” című kiállításán. A nagy spanyol mester művészetének korszakos összekötő szerepe, környezetével, kortársai művészetével való kapcsolatának bemutatása a kiállítás egyik vezérfonala volt. A budapesti képek részvételének jelentőségét a katalógus is kiemeli, festői kvalitásaik mellett műfaji érdekességüket is hangsúlyozva.

Képtárunk ez évben is több külföldi kiállításra kapott meghívást. Bresciában, a helyi iskola egyik legjelentősebb mesterének, Girolamo Romaninonak gyűjteményes kiállítását készítik elő, amelyre két Romanino képünket kérték kölcsön. A festő állítólagos Őnarcképe már másodszer utazik Bresciába, ahol első ízben 1939-ben, a bresciai reneszánsz kiállításán képviselte gyűjteményünket. A Sankt Floriánban rendezendő Dunai iskola kiállításán való vendégszereplésünk méreteiben is nagyjelentőségű lesz, mert a Régi Képtár mellett a Régi Szobor, a Grafikai, sőt a Régi Magyar Osztály is küld anyagot.

A Grafikai Osztály külföldi kölcsönzései számukat tekintve meghaladják a Régi Képtáréit is, ami nem véletlen, hiszen többezres rajzállományában száz és száz kitűnő minőségű lapot mondhat magáénak. 1963-ban, Delacroix halálának százéves évfordulójára világszerte kiállításokat szenteltek a francia romantika nagymesterének, amelyek közt kétségtelenül a párisi, eddig legteljesebb gyűjteményes kiállítás a legjelentősebb. Az esemény ünnepélyességét és fontosságát már a hely megválasztása is kifejezte: a Louvre Grande Galerie-jét ültették ki ideiglenesen erre a célra, ahol műveinek gazdag sorozatában muzeumunk két legszébb Delacroix műve, a Villámlástól megrettent ló című guache-a és a Modern Képtár ismert festménye, a Marokkói és lova is bemutatásra került. Más Delacroix rajzaink Angliában vettek részt a Londonban rendezett, majd Edinburgh-ban is bemutatott kiállításon, ahol különösen szép sikert arattak a Shakespeare drámákhoz, valamint Walter Scott Ivanhoe című regényéhez készült illusztráció sorozatai.

Szép és gazdag anyaggal szerepelt a Grafikai Osztály Drezdában, a Zwinger régi német rajzokat bemutató kiállításán. Gyűjteményünk a XV. és XVI. századi német rajzművészet sok nemzetközileg is elismert kiemelkedő jelentőségű lapját őrizi, így volt lehetséges, hogy ezuttal 22 rajzot küldhettünk Drezdába. Közülük csak a legfontosabbakat említjük: szerepelt az 1400 körülre datált Szt. Margit, Konrad Witz és Veit Stoss érdekes lapjai mellett a Dunai iskola két legfontosabb mestere, Altdorfer és Wolf Huber úde tájrajzai; Jörg Breu, Hans Baldung Grien, id. Lucas Cranach művei mellett Dürer négy szép rajza.

A drezdai kiállítással majdnem egyidőben szerepelt a rajzgyűjtemény egy másik csoportja az ausztriai Altenburgban, a Paul Troger rajzművészetének szentelt kiállításon. A budapesti gyűjtemény talán a leggazdagabb éppen Troger rajzaiban, a több mint 60 lapból válogatott csoport így jelentős hozzájárulás volt az altenburgi kiállításhoz. Ez évben a grafikai gyűjtemény anyagának bemutatására az eddigieknél még teljesebb alkalom kínálkozik: Velencében a Fondazione Cini Művészettörténeti Intézete, az oxfordi Ashmolean Museum, a bécsi Albertina, a leningrádi Ermitage és még több más rangos muzeum velencei rajzanyagát után most a budapesti gyűjtemény velencei rajzaiból mutat be 120 lapból álló válogatást. Mivel velencei rajzanyagunk igen gazdag, várható, hogy nagy érdeklődés fogja kísérni és hogy a kiállítás Itáliában is méltóképpen fogja képviselni gyűjteményünket.

A muzeum műtárgy-csereforgalma azonban kétirányú folyamat: már eddig is nem egy alkalommal mutathattuk be muzeumunkban más gyűjtemények ismert darabjaibanak kisebb-nagyobb csoportját; elegendő itt utalni a drezdai vendégkiállítások sorozatára, a Grafikai Osztály Hollandiából, Berlinből, stb. kiegészített kiállításaira, vagy a berlini muzeum egyiptomi gyűjteményének jelentős bemutatójára.

Ez év nyarán e vonatkozásban ismét nagy jelentőségű esemény színhelye lesz muzeumunk, amikor nagyszabású spanyol kiállítás megrendezésére kerül majd sor. A budapesti spanyol gyűjtemény világhírű, egyike a legfontosabb európai spanyol gyűjteményeknek. Ennek az önmagában is kerek és változatos gyűjteménynek a ki-

egésztése, kibővítése más képtárak spanyol anyagával valóban nagyszerű élményt ígér mind a szakembereknek, mind a közönségnek.

A Szépművészeti Múzeum gyűjteményeinek gazdagsága, értékei egyre szélesebben ismertekké válnak, ez a magyarázata annak, hogy mind több és több kölcsönkérés érkezik hozzánk. Ezeknek a kéréseknek a teljesítése sokféle eredményt és előnyt hoz számunkra; megsokszorozza nemzetközi kapcsolatainkat, teljesebbé teszi a nemzetközi művészettörténeti életbe való bekapcsolódásunkat, hozzásegít a gyűjtemény művészi rangjának és jelentőségének elismertetéséhez, amely végeredményben már nemcsak a múzeum, hanem egész kulturánk fokozott megbecsüléséhez vezet.

Szigethi Ágnes

ÚJ MÓDSZER A NÉPRAJZI TÁRGYAK ADATFELVÉTELÉHEZ

A néprajzi tárgy-gyűjtést eddig úgy végeztük, hogy a vásárlás vagy ajándékozás útján gyűjtött tárgyakat a gyűjtés helyén kitöltött tárgycédulákkal láttuk el, a tárgyra vonatkozó egyéb adatokat pedig jegyzetfüzetünkbe rögzítettük. A múzeumba szállított tárgyakat előjegyzési naplóba vezettük be, hogy konzerválás, illetve restaurálás után a leltározást elvégezhesük.

Ez a gyűjtési és kezelési módszer többletmunkával, számos esetben az adatfelvétel hiányosságával és pontatlanságával járt együtt.

Amikor gyűjtőmunkára indultunk, viszonylag nagy terjedelmű, rosszul kezelhető tárgycédulát és annak felerősítéséhez szükséges zsineget kellett magunkkal vinnünk. A tárgyak megvétele után a tárgycédula tizenhét pontját a helyszínen kitöltöttük és a tárgyra ráerősítettük. A tárgyra vonatkozó egyéb adatok (készítés munkafolyamata, használat és díszítés módja, stb.) jegyzetfüzetünkbe kerültek.

A gyűjtés és a tárgy beszállításának időpontja a legritkább esetben azonos. Sokszor két-három hét is eltelik, amíg sikerül a tárgyakat a múzeumba beszállítani. Többször előfordult, hogy ez idő alatt a tárgyra erősített cédulák elvesztek, vagy a cédulára írt szöveg olvashatatlaná vált. Megtörtént az is, hogy a tárgycédula szállítás közben vészelt el. Ilyen esetben, ha nem voltunk gyűjtéskor elég óvatosak és a tárgy összes adatait jegyzetfüzetünkbe nem jegyeztük le, az adatfelvételt meg kellett ismételnünk. Természetes ez több kiadással, sok bosszúsággal járt együtt.

A két helyen történő adatfelvétel (tárgycédula, gyűjtőfüzet) és az elő-

Jegyzési napló vezetésének elkerülhetősége érdekében, új adatfelvételi módszert dolgoztunk ki a Nógrád megyei Muzeumi Szervezetnél. Az új módszerrel - ezt több mint egy éves tapasztalat bizonyítja - a tárgyak adatfelvételeit könnyebben, megbízhatóbban végezhetjük el és a leltározás munkáját is jelentősen megkönnyíthetjük.

Eljárásunk a következő:

A nyomdánál adatfelvételi naplókat készítettünk (tükörméret: 13x18 cm). Egy napló száz lapból áll. Tartósságát és használhatóságát kemény borító készíttetésével (kötéssel) biztosítottuk. A lapok első oldalait megszámoztattuk és ide szedettük a leltárkönyv tizenhét rovatát (l. I.melléklet). Az egyes rovatok nagyságát úgy határoztuk meg, hogy azokat kézírással megfelelően kitölthetjük. A lap alján a tárgyra vonatkozó egyéb adatok feljegyzésére biztosítottunk helyet. A leírást a lap másik üresen hagyott oldalán is folytathatjuk.

A napló rovatait, természetesen az 1 pont kivételével, a helyszínen töltjük ki. Tárgyjelölő cédulákat (4x3 cm, egy fémlukkal) csak műhelyek vagy több egyforma méretű és színű (tányérok) tárgyak gyűjtésénél alkalmazzuk. Más esetekben a jelölő cédulákat nem használjuk, mert a naplóban feltüntetett méret, leírás és rajz alapján könnyedén azonosíthatjuk a tárgyat.

Az adatfelvételi naplóval történő tárgy-gyűjtésnél az előjegyzési napló felfektetése is elkerülhető, hiszen a tárgy leletkörülményeire, leletgyűjtéseire vonatkozó adatokat a napló tartalmazza.

A napló alkalmazása a leltározást is megkönnyíti, idejét jelentősen lecsökkenti azzal, hogy a leltározáshoz szükséges összes adatokat tartalmazza. Tárgycéduláknál, a sorrend megállapítása után, a leltározást csak két személy végezheti (diktáló, író), míg az új módszerrel, a tárgy jelenléte nélkül, egyedül is elvégezhető a leltározás. Nem kell időt fordítani a sorrendiség megállapítására, az összetartozó tárgyak kiválasztására, mert az adatfelvételt ugyanis ezek figyelembevételével végezzük. A napló azzal, hogy az adatokat egy helyen őrző, a leírókartonok készítésére fordítandó időt is lecsökkenti.

Az adatfelvétel új módszerének bevezetésével egyidőben, a gyűjtés könnyebbé tétele érdekében, tárgyvásárló-tömböket is készítettünk - ugyancsak nyomdai úton. A naplóval hasonló méretű 3x50 lapos füzet lehetővé teszi a vásárlás gyorsabb lebonyolítását. Az egy eladótól vásárolt tárgyakról a nyugta (indigóval) három példányban készül. Az első (fehér színű) a pénztár, másodikat (zöld színű) az eladó kapja, a harmadik példány (rózsaszínű) a tömbben marad. Tévedések elkerülése végett, „Pénztár példánya”, „Eladó példánya”, „Tömbben marad” felírással is elláttuk az egyes nyugtákat (l. II.melléklet).

A tárgyvásárlási-tömb gyakorlati haszna, a fentebb említetten kívül még az is, hogy bizonylatok, összesítők megtekintése nélkül bármikor ellenőrizhetjük a tárgyvásárlásra fordított összegünket és a pénzügyi ellenőrzőszervek a pénzgaz-

I. Melléklet.

1.Leltári szám:	2.A tárgy irodalmi és népi neve:	3.Darab szám:	
			1
4.Anyag és technika:		5.Méretetek:	
6.Készítés helye:	7.Használat helye:	8.Gyűjtés helye:	
9.Készítő neve:	10.Készítés ideje:	11.Használat ideje:	
12.A tárgy állapota:	13.Megszerzés időpontja:	14.Megszerzés módja:	
15.Eladó neve és címe:	16.Gyűjtő neve:	17.Ára:	
A tárgyra vonatkozó egyéb adatok:			

II. Melléklet.

NYUGTA

0001.

Pénztár példánya

.....Ft, azaz.....forintról,
 mely összeget a Nógrád megyei Muzeumi Szervezet pénztárából a mai napon az aláb-
 bi tárgyakért felvettem:

A tárgy neve	db	Ára	Lelt. sz.
Összesen:			Átutalás:
			Készpénz:

Kelt, 196.....hó.....-án.

.....
 eladó neve (aláírása)

.....
 vevő neve

Község neve:.....

Utca, házszám:.....

Szem.ig.sz.:.....

PH.

dálkodás magasabb szintű kezelését is biztosítva látják e nyugták alkalmazásával.

Egy darab adatfelvételi napló ára: 100 db. megrendelésénél:.....18.- Ft.

Egy darab tárgyvásárlási tömb ára: 100 db. megrendelésénél:..... 7.- Ft

Zólyomi József

HOZZÁSZÓLÁS FÉL EDIT: „JAVASLAT A MUZEUMI TEXTILFÉLÉK
MÉRETARÁNYÁNAK MEGHATÁROZÁSÁRA” C. CIKKÉHEZ

Nagy hiányt pótol Fél Edit - tőle megszokott lelkiismeretességgel összeállított - ismertetése a muzeumi textiliáknak a Néprajzi Múzeumban alkalmazott méretfelvételi gyakorlatáról. Egyetemi tanulmányaim idején 1950-ben néhány héttig magam is Fél Edit keze alatt dolgoztam a múzeum textilgyűjteményében, s tőle tanultam a textilféleségek mérésének módját. Múzeumunk leltározási gyakorlata tehát e téren nagyjából azonos a cikkben ismertetettel, a helyben kialakult gyakorlat azonban mégis számos eltérést mutat. Intézményünkönél például általában 3 méretet jegyzünk fel a textilművek leltározásakor.

Vidéki muzeumaink jelentős része, sajnos, a tárgyak - így a textilfélék - méretarányainak feltüntetését a legkülönbözőbb egyéni kezdeményezést követve igen sokféleképpen végzi. Így nem tudhatjuk, hogy az ing hosszát elől vagy hátul mérik-e, a szoknya hosszát korccal vagy anélkül, esetleg csipkével vagy anélkül stb. Még nagyobb hiba, hogy egyazon intézménynél sem maradt következetes a mérési mód, az évek, évtizedek során. Ezen a helytelen gyakorlaton csak egy részletes leltári utasítás közzétételével lehetne segíteni, melyhez a jövőben minden néprajzos muzeológusnak alkalmazkodnia kellene. Szerény hozzászólásommal az egységes, részletesen előírt leltározási rend kialakítását szeretném elősegíteni.

Az alábbiakban múzeumunk leltározási gyakorlatát ismertetem. A használt rövidítések: H: (legnagyobb hosszúság) Sz: (legnagyobb szélesség) B: bőség, pl. szoknyánál, vagy réklinél. A derékbőséget DB-vel jelöljük, s az mindig a ruhadarab teljes bőségét jelenti (vagyis kifejtve mérjük), nem csupán a gombolással nyert bőséget. A mérés eszköze minden esetben a viaszosvásznon centiméter. Az alábbiakban textilanyagaink mérésének módját részletezem:

Lepelruhák. A lepedők, vékaruhák, terítők, kendők mérése nálunk is kifejtve történik. Mivel alakjuk többé-kevésbé formátlan, a leltárkönyvbe a legnagyobb méretet jegyezzük be. Ha azonban az eltérés 2-3 centiméternél nagyobb, a méretet az alábbi módon közöljük: Sz: 95-98 cm. Ha a kendőn csipke, a halottaslepedőn hozzávarrott cifra toldás is van, előbb a teljes hosszát vagy szélességét

jegyezzük fel, majd külön a csipkéét. „H: 173.5 cm, ebből csipke Sz: 6.1 cm, Sz: 67 cm”. Szóttessel vagy himzett csikkal toldott ágyneműfélénél szintén feltüntetjük mindkét méretet: „H: 83 cm, ebből betét Sz: 20.3 cm, Sz: 51 cm”. Párnát, dunyhát, zsákokat, vászontarisznyát szintén lefektetve, duplán mérünk, nem tekintve, hogy a darabnak két oldala van. Himzett lepelruháknál, ha díszítése füzér- vagy csikyszerű, közölni szoktuk: „Himzett felület Sz: 8.7 cm”.

A viselet szabott-varrott darabjainál is mutatkozik eltérés az Országos Néprajzi Múzeum és intézményünk gyakorlata között.

Női viselet: a szoknya, az alsószoknya hosszát, bőségét, és a derékpánt bőségét mérjük le, utóbbit a textildarab méretét véve alapul, tehát nem tekintünk a gombolás, kapcsolás által szabályozott bőségre. A vállpántos ingeknek a hosszát, bőségét, illetve a vállpánt hosszát mérjük, asztalra terítve, tehát duplán. Ha az ing hátul hosszabbra szabott, ezt a méretet közöljük. A bevarrott ujjú ingeknél, rékliknél a hosszúságot mérjük hátul középen (a gallért nem tekintve), valamint alsó bőségüket és az ujjak hosszát válltól számítva. A mellévarrott ujjaknál a méret nyaktól számít. Ha az ing vagy ingujj alján különálló fodor van, azt külön lemérjük. A sonkaszabású ujjak hosszát átlósan mérjük, külön jelölve a mérés módját. A kötények hosszát, szélességét lent, és a derékpánt bőségét mérjük. Ha csipkés vagy himzett pánt szegélyezi, az alábbi jelöléssel kerül a leltárkönybe: „H: 76 + 4.5 cm”.

A fejkötők és egyéb fejrevalók általában több részből szabottak, ezért mérésük bonyolultabb, s gyakran gondot okoz a leltározónak. A kétrészes darabok elejét és hátát külön mérjük le, így: „Eleje: 37 x 10.2 cm, háta: 10 x 14 cm”. Az eleje hosszánál az arcot keretező rész hosszúsága értendő. Három vagy több részes főkötőknél általában a fejkötő kerületét mérjük elöl, valamint elfektetve és kisímitva hátrészének magasságát. Komplikáltabb szabású fejdísznél - mint a régi somogyi kontyok - több méretet is lejegyzünk; elejének hosszát, szélességét, a kontyláb legnagyobb méreteit, valamint „lógójának” hosszát és szélességét. Az ilyen daraboknál arra ügyelünk, hogy az egyénileg változó méretarányokat jegyezzük le, hisz revíziónál vagy azonosításnál ennek vesszük hasznát.

A férfi viselet mérésének szempontjai az alábbiak:

A gatyáknak hosszát és teljes derékbőségét mérjük, ha pedig leszedett állapotban vásároltuk, az egyik szár bőségét, de nem kifektetve, duplán, hanem a beleszabott anyag nagyságát tekintve. Közöljük az üllet méretét is. A nadrágoknak hosszát, derék- és alsó szárbőségét mérjük, a hosszúságot mindig hátul középen számítva.

A férfiingek mérésének módja azonos a női viseletnél ismertetettel. Különleges daraboknál azonban - mint a szélesujjú ing - közöljük a ruhadarab ujjának bőségét is (bőség alatt itt is a beleszabott anyagot értjük). A mellényeknek hosszát - hátul középen - valamint alsó bőségét mérjük meg kifektetve. A nyakravaló kendők, nyakkendők legnagyobb hosszát és szélességét vesszük.

A kalapoknál általában az asztalra helyezett darab teljes hosszúságát és szélességét mérjük karimával együtt, valamint a fejbőséget vagy a kalap magasságát. Ilyen jellegű darabunk csak néhány van, ezért méretfelvételükre kialakult gyakorlatunk még nincs.

A keztyűknél a hosszúságot és a szár bőséget, lábbeliknél a teljes magasságot, - külön jelezve, hány cm abból a sarok magassága, - valamint a fej hosszát és szélességét mérjük. Korábban a csizmák legnagyobb magasságát jegyeztük fel, ujabban hátul középen mérjük, bármilyen is a szabása, mert ez a módszer könnyebben alkalmazható.

A viselet kiegészítő darabjainál, mint az övek, gumik, szalagok, stb. hosszúságot és szélességet mérünk, nyakláncnál ugyancsak, s ha azonos nagyságu gyöngyszemekből áll, 1 szem átmérőjét.

Sajnos, az elmúlt 15 év alatt saját méretfelvételezési módszerem is változott, s ez a méretarányok ellenőrzésekor - főleg a problematikus tárgyak revíziója alkalmával - komoly nehézséget okoz. A leltárkönyv e célra szolgáló szűk rovatába ugyanis nem tudjuk részletesen feljegyezni, hol történt a mérés. Sajnos, hasonló a helyzet a többi néprajzi tárgy méretarányainak lejegyzésekor is, éppen ezért nagy szükség lenne e hasznos kezdeményezés folytatására.

H. Kerecsényi Edit

A DIÓSGYŐRI KÖZPONTI KOHÁSZATI MUZEUM

A Lenin Kohászati Művek Vendégházának első emeletén foglal helyet. Szakprofilja a vas- és fémkohászat - elsősorban magyar és magyarvonatkozású - történeti anyagának gyűjtése és bemutatása a modern eszközök fejlődéstörténetének megértésére és politechnikai oktatási célra történő felhasználására. E célt szolgálja első állandó kiállítása, amely régen áll már, de a muzeumi terület dolgozói olyan kevéssé ismerik, hogy ismertetése régi mulasztást pótol.

A muzeumba belépve, a bejáratától jobbra, diorámasor modern elhelyezése mutatja be négy lépcsőben az egyes korok,illetőleg népek kohászatának jeleneit, emlékeit.

A négylépcsős bemutatás eddig szokatlan formáját muzeumunk alkalmazta először, hogy a rendelkezésre álló kis terület minél jobban kihasználható legyen. Az arasznyi alsó posztamensen a nehezebb tárgyakat helyeztük el. A felette levő vitrinekben a tárgyi emlékek kerültek elhelyezésre, lehetőleg a felette levő dioráma korának megfelelően. A diorámák szintjén hiteles és meglévő okmányokkal

igazolhatóan kerül ábrázolásra egyes korok és országok kohászata, míg a felső szinten üvegfestményen láthatók régebbi, vagy újabb munkamódszerek.

Az első dioráma az ősi kohászatot mutatja be. A vasolvasztó közelében helyezték el a fejtett ércet, a kovácsoláshoz szükséges üllőt és a szénégető millét.

A dioráma felett üvegfestmény örökíti meg a kövek érc tartalmának elképzelt észlelését. A vitrinben V-XIII. századbeli vaskohászati fuvókák láthatók, mind magyar területről származók. Az alsó posztamensen hatalmas rudabányai ércömb látható.

A következő mezőben egy óegyiptomi olvasztóüzemet látunk IV. Thotmes fáraó korából, i.e.1450-ből, melynek képét egy thébai sirkamra falán találták meg. Az ábrázolt tégelyben aranyat olvasztanak.

Az üvegvitrinben az európai híró Velem Szent Vid-i ásatási emlékek láthatók az öntőmintától a kész bronzöntvényig. A dioráma feletti üvegfestményen az olvasztás után következő öntés műveletét mutatjuk be.

Az afrikai dioráma bennszülöttek által készített olvasztókemencét és kovácsműhelyt ábrázol Vane-Kirumbóban a múlt század közepéről. Az üvegvitrinben eredeti néger lándzsák, nyílhegyek mutatják a néger vasművesség fejlettségét. A dioráma felett lévő üvegfestmény egy más típusu, ugyancsak néger vasolvasztótelep életét ábrázolja, ahol már hangsúlyt kap a jó vascsapolás érdekében a szellemek kiengesztelését szolgáló „tam-tam” zene is. Az alsó posztamensen került elhelyezésre a hazánk területén talált soproni, hévizi és szalacsikai eredetű vasbuca, melynek kora a vizsgálati adatok szerint a XIV-XV. századra tehető.

Az első diorámasor után az 1960-ban feltárt X-XII. századból való imolai - in situ - vasolvasztó kemencét láthatjuk. Ez a kemence az első, melyet régészeti és műszaki szempontból az előírásoknak megfelelően a Kohászati Történelmi Bizottság tárt fel és a muzeumban helyezett el. A kemence főbb méretei: teljes függőleges aknamagassága 92 cm, a torok átmérője 12.7 cm, a medence átmérője 29 cm, az alsó nyílás (mell) átmérője 23 cm.

A következő diorámaszekrény első mezőjében az indiai kohászat 1890-ben is még használatban lévő kezdetleges olvasztója látható. Az olvasztó 1 m magas és 0.33 x 0.33, illetve 0.5 x 0.5 m széles. Két óra alatt 7-9 kg vasat olvasztottak ebben a kemencében. A fujtatókat kecskebőrből készítették.

A dioráma feletti kép ugyancsak indiai olvasztót örökít meg abban a pillanatban, amikor az indiai kohász az adagolást és a fujtatást végzi. Az üvegvitrinben eredeti indiai vadászkéseket láthatunk.

A következő dioráma a kínai sajátos hordószerű olvasztókemencét ábrázolja, amelyben önt kohósít a kínai kohász. Az üvegfestmény a vasolvasztót ábrázolja,

melynek érdekessége a fából készült szívó-nyomó, tehát folyamatos tüzsítást biztosító fujtató. A dioráma alatti üvegvitrinben közel- és középkeleti, közép- és kisázsiai, török és kínai eredetű használati tárgyak (tevekolompok, puska-portartók, stb.) láthatók.

Az északi népek kohászatát a svéd parasztkemence diorámája mutatja, mely az 1700 körüli években volt használatban Svédországban. A vasgyártás háziiparszerűségét jellemzi az egész család kollektív munkája. A dioráma feletti üvegfestményen, a germánok és finnek terjeszkedése következtében, az északi lápos vidékekre szoruló őslakók legegyszerűbb eljárással végzett vasolvasztását láthatjuk. Gödröt vájtak a földbe, kibélelték kővel és a gyepvasércet faszénnel rétegezve az üregbe rakták, majd a faszenet meggyújtották és gallyakból készült legyezőkkel szították a tüzet.

A vas- és fémolvasztás bemutatásának utolsó diorámája a Kamerunban (Afrika) még ma is folytatott koháskodást ábrázolja. Alig 70 km-re Mareua (Kamerun) repülőterétől, még ma is működik egy földből épült olvasztó. Ennek működése részben mágikus tevékenységgel párosul.

A vasolvasztásnak korszerű bemutatására szolgál a működtethető ózdi nagyolvasztó kismintája (1:50 léptékben), mely a nagyolvasztók XX. század elejei típusát képviseli.

A fejlődés további állomását mutatja a Lenin Kohászati Művek és a Dunai Vasmű 700 m³-es nagyolvasztó kismintája (1:50 léptékben), mely díszje a múzeumnak. A kisminta működőképes és a látogatók számára érthetővé, áttekinthetővé teszi a nagyolvasztó működését. Érdekessége a bemutatásnak, hogy a nagyolvasztó bunkerterénél elhelyezésre került a diósgyőr-hámori vasgyár 150 évvel ezelőtti ómassai olvasztójának azonos léptékben készült modellje. Így a látogató a kettő összehasonlításából láthatja azt a fejlődést, amely közel 200 év alatt a vasolvasztók fejlődésében előállott.

A nagyolvasztót bemutató teremben látjuk az acélgyártást forradalmasító Bessemer-féle eljárás kismintáját, mely egy múlt század végén működött Bessemer acélmű teljes berendezését híven ábrázolja. Ugyanitt találunk egy vasöntőde üzemét ábrázoló kismintát, amelyben mindazokat a berendezéseket megtaláljuk, melyek egy korszerű öntődeben szükségesek.

Legújabb modelljeink az un. fényáramlástechnikai megoldással szemléltetik a 180 tonnás acélgyártó kemencében, illetve a 700 m³-es nagyolvasztóban végbemenő folyamatokat.

A következő teremben a vas- és fémanyagok megmunkálását láthatja a látogató.

Az első dioráma egy 1615-ből való ólom- és ónszalag hengerművet mutat be.

A második dioráma az egyiptomi aranylemez kovácsolását mutatja be. A felette

lévő üvegkép pedig egy egyiptomi öntőde munkáját szemlélteti a látogatóval.

A lemezkovácsolás diorámájával Biringuccio Pyrotechnika című munkájában meglevenített jelenetet mutatjuk be. A dioráma feletti üvegkép a lemezkovácsolásnak már fejlettebb formáját mutatja, mikoris vizikerékmeghajtású nyújtókala-pácson történik a vas nyújtása (XVIII.század). A dioráma alatti üvegvitrin leg-érdekesebb darabja a huzalból összekovácsolt puskacső.

A következő dioráma a XIII.század végéről mutatja be a kard- és vértková-csolás mesterségét.

A középkori huzal készítést - illetve egy 1418-ban Nürnbergben lévő mű-helyt mutatunk be a következő mezőben. Alatta modern dróthuzó és pászmasodró gépek tartják a termet.

A terem utolsó diorámasorában láthatjuk a tégely-acélgyártást a XIX. szá-zadból. Az alatta lévő üvegvitrinben látható Topitzer János diósgyőri művezető fényképe, valamint nevezetes szabadalma a „Megiston” acél. Ugyanitt található a mult század végén híressé vált diósgyőri sziklavéső. A sziklavésők az Alduna szabályozásánál igen jól beváltak.

Az utolsó dioráma egy hámor életét eleveníti meg a XIX. század végéről. A fölötté lévő üvegfestményen egy már hajótengelyt kovácsoló, gőzzel hajtott mell-kalapácsot láthatunk, 1835-ből.

A következő teremben tárolókat találunk. A tárolókban a magyar kohászat nagyjai, jelesen: Kerpely Antal, Cotel Ernő, Edvi Illés Aladár és a diósgyőri gyárak egyik alapítója, Péch Antal bizonyítványai, oklevelei és munkái vannak elhelyezve. Ebben a teremben a kovácsológépek fejlődését figyelhetjük meg a ko-vácsológépek kismintáin.

A modern kovácsolást szemlélteti a működőképes manipulátoros kovácsoló gép. Az anyagvizsgálat régi gépeiből ad izelítőt a századfordulón használatos szakító gép és rugófárasztógép kismintája. Itt foglal még helyet a diósgyőri ki-sérleteti folyamatos öntőmű 1:50 léptékű modellje. Egy kis tárolóban helyeztük el azokat a bélyegeket, érméket és plaketteket, melyek a kohászattal kapcsolatosak.

A hengerelt szelvények, csavargyári termékek, huzóműhelyi gyártmányok, bauxittermizálási, acélminőségi és könnyűfémgyártmányok tablói tartják a ter-met. Régi hámorok, vasművek fényképei, festményei, Rákóczi, Kossuth kohászati vonatkozású levelei, a diósgyőri vashámorok eredeti rajzai és a diósgyőri uj vasgyár fényképei a magyar vaskohászat multját ismertetik. Ebben a teremben látható továbbá az 1896-os állapotot megörökítő nagyméretű diósgyőri látkép (vizfestmény), egy „győztes műszak a nagykalapácsonál” c. hatalmas arányú fest-mény (olajtempera), valamint egy kovácműhelyt ábrázoló olajfestmény, de sokat-mondó a diósgyőri gyár újjáépítésének egy mozzanatát bemutató olajfestmény is. Érdekessége még a teremnek az első diósgyőri nagyolvasztót ábrázoló fénykép.

A Központi Kohászati Múzeum tartozéka az ujmassai vasolvasztó is, mely hazánk egyedüli kohászati műemléke.

Ujmassa Lillafüredtől - a Garadna-patak völgyén felfelé haladva - kb. 3 km távolságra fekszik.

Az ujmassai vasolvasztó mellé építette fel a Lenin Kohászati Művek igazgatósága a „Massa Muzeumot”, mely arra hivatott, hogy a Diósgyőr-Hámori vasgyárra vonatkozó muzeális anyagot megismertesse mindazokkal, akik a természet szépségeiben gyönyörködve a magyar műszaki multtal is meg kívánnak ismerkedni. Ez a kis múzeum most van kifejlődőben. Az állandó anyaggyűjtés lehetővé teszi, hogy egy reprezentatív - helyi jelentőségű - muzeummá váljék.

A Massa Muzeumba belépve a látogató a kis előcsarnokban a diósgyőri Központi Kohászati Múzeum impozáns színes felvételeiből láthatja, hogy az anyamúzeum egyik osztályán van. Az előcsarnok mindkét oldalán egy-egy terem helyezkedik el.

A nagyobb terem falán fényképekben a Diósgyőr-Hámori vasgyár fejlődésének egyes dokumentumait láthatjuk: 1813-ból az első nagyolvasztó rajzát, 1853-ból a rekonstruált nagyolvasztó eredeti rajzát, 1869-ből a gyár törzskönyvét, és a hozzátartozó rajzokat, melyek a kohótelep teljes alaprajzát, a hámori telepen pedig a friss tüzek, hámorok, megmunkáló üzemek, faszén-raktárak, a személyzet lakásainak, irodáinak alaprajzát szemléltetik. Korabeli rézkarcok fotokópiáiban 1847-től kezdve követhetjük Hámor község fejlődését.

Rendkívül érdekes a Selmecebányai Központi Levéltárból származó, a Diósgyőr-Hámori vasgyárra vonatkozó telepítési rajz másolata, mely Uj-Massától az uj diósgyőri gyárig az összes gyári épületeket tartalmazza 1876-ból. A gyár vasöntődjének termékei közül öntöttvas lábasokat, az 1848-as szabadságharcban a honvédség által használt vasüstöt, továbbá a Hámorban használt űllőt, sabottot, fogókat és egyéb szerszámokat.

A második teremben láthatunk egy csavaranya menetfurót, amely a gyár megszüntetésekor az uj diósgyőri gyárba került át, s onnan néhány évvel ezelőtt mint ipari emléket szállítottuk ide. A terem falán a gyárra vonatkozó, s 1794-ből származó rajzokat mutatunk be, melyek a hámorok belső berendezéseit szemléltetően ábrázolják.

A múzeum falán az Uj-Massa építőjének, Fazola Frigyesnek domborművével emlékezünk meg az első acélgyártóról, aki 1806-ban már cementacéllal helyettesítette a kontinentális zárlat miatt elmaradt angol acélt.

A Massa Múzeum további fejlődése a gyűjtés előrehaladásával lehetséges, s ha az Ó-Massán lakó bennszülött lakosság valójában megérti a múzeum jelentőségét és a még birtokában lévő a régi gyárra vonatkozó emléket a múzeumnak átadják, egy igen szép helytörténeti muzeummá válhat. A múzeum látogatottsága így

is tekintélyes, hiszen a több ezer látogató között szovjet, német, csehszlovák, bolgár, román, koreai, kínai és még sok más nemzetiségű érdeklődő is megfordult a magyarokon kívül.

A Központi Kohászati Muzeumot a kohó- és gépipari miniszter megbízásából a Lenin Kihászati Művek kezeli, vezeti és fejleszti.

Szinavölgyi Oszkár

A GYŐR-SOPRON MEGYEI MUZEUMI SZERVEZET KÖNYVTÁRI HÁLÓZATÁNAK KIALAKÍTÁSÁRÓL

A muzeumok tudományos és népművelési munkájának elengedhetetlen feltétele a jól felszerelt szakkönyvtár, mely a muzeológusok munkáját megkönnyíti, lehetővé teszi a helyi szakirodalmi kutatást. Minden vidéki muzeumnak van kisebb-nagyobb könyvtára, amely a muzeum munkájához szükséges szakkönyveket és tudományos folyóiratokat kellene, hogy tartalmazza. Sajnos nincs minden muzeum abban a helyzetben, hogy tudományos dolgozóinak teljességben tudná biztosítani a legfontosabb szakkönyveket. Különösen a fiatalabb intézmények, - kevés kivételtől eltekintve, - alig rendelkeznek jól használható szakkönyvtárral. Az elmúlt évtizedek során a muzeumi könyvtárak tervszerű fejlesztéséről csak ott beszélhetünk, ahol magának a muzeumnak a fejlődése is biztosítva volt, és ahol a kutatók tudományos munkát is végeztek. Az igények tették szükségessé a muzeumban művelt tudománysszakok irodalmának gyűjtését.

A Győr-Sopron Megyei Muzeumi Szervezetbe 4 muzeum tartozik: a győri Xantus János Muzeum, a soproni Liszt Ferenc Muzeum, a mosonmagyaróvári Hansági Muzeum és a kapuvári Rábaközi Muzeum. Az első hármat a múlt század második felében alapították, míg az utóbbi csak néhány évvel ezelőtt létesült. A muzeumi tudományos kutatás igényeinek megfelelő könyvtárral valamennyi rendelkezik, a kapuvári muzeum kivételével. Utóbbinak kézikönyvtára csak a legszükségesebb munkákat és folyóiratokat tartalmazza. A Megyei Muzeumi Szervezetben jelenleg dolgozó 11 muzeológus és helytörténész, valamint a 2 restaurátor igényeit mégsem tudjuk teljesen kielégíteni. A tanácsai kezelésbe adást megelőző, teljesen önálló muzeumi élet a gyakorlatban nem tette lehetővé egy-egy megye muzeumi könyvtárainak szervezeti, megyei szinten és elgondolások alapján történő fejlesztését. Muzeológusaink tudományos témáik szakirodalmi feldolgozására mindig Budapestre utaztak a központi és országos könyvtárakba. Ez a helyzet jelenleg is, sőt részben ez marad a jövőben is, amennyiben a teljességre törekvés igényét csak az országos könyvtári hálózaton keresztül, sőt a külföldi könyvtárak bevonásával lehet kielégíteni.

Megfontolandó ugyanakkor a megyei muzeumi szervezetek könyvtárainak jelenlegi minimális kihasználtsága, illetve az a muzeumi gyakorlat, hogy a saját muzeum könyvtára legfeljebb csak kézikönyvtárnak tekinthető, s így komoly kutatást csak Budapesten lehet végezni.

Megyénkben a győri, a soproni és a mosonmagyaróvári muzeum könyvtára együttesen mintegy 24.000 kötetet tartalmaz. Általában mindegyikben külön-külön megtalálhatók a legfontosabb régészeti, néprajzi, művészettörténeti és helytörténeti szakkönyvek, folyóiratok és hírlapok. Ez az elv a jövőben is változatlanul fenntartandó, mint a muzeumi könyvtár fejlesztésének alapelve. Meg kell vizsgálnunk azonban az évenként könyvvásárlásra biztosított összeg felhasználását. Muzeumainkban százszámra találunk olyan könyveket, kiadványokat, sőt folyóiratokat is, melyeket egy kutatónak a témájához, bizonyos feladatok megoldására szereztek be, s nem tartoznak a muzeum általában művelt szakterületére. Olcsóbb könyvek vásárlása esetén ez nem jelent ugyan komoly problémát, de a drága, devizaigényes könyvek és folyóiratok háttérbe szoríthatják egy-egy kutató témája miatt az egyéb szakterületek fejlesztését. Az utóbbi 5-8 év külföldi könyvéreit tekintve nem ritkák az olyan kirívó esetek, amikor egy-egy ilyen műnek beszerzése kimeríti egy kisebb vidéki muzeum egész évi könyvvásárlási keretét. Gondolok itt a legújabb külföldi lexikonokra, atlaszokra és kis példányszámban megjelenő szakmunkákra. Ezeknek egyedi ára 500-3000 forint között váltakozik. Valamennyi vidéki muzeum ezeket a legfontosabb munkákat sem tudja saját költségvetéséből beszerezni, legfeljebb olyan helytelen gyakorlat állhat elő, hogy az egyszemélyes muzeum igazgatója csak a saját szakmájának fejlesztésére törekszik, más szakkönyvet egyáltalán nem szerez be. Valamennyi tudományág egyenletes fejlesztése viszont az egyszemélyes muzeum kutatójára hátrányos, mert saját szakmájához a rendelkezésre álló hitelkeretből még a legfontosabb szakmunkákat sem tudja beszerezni.

A győri Xántus János Muzeum könyvtárának rohamos fejlődése, majd a Megyei Muzeumi Szervezet létrehozása adta azt a gondolatot, hogy a Győr-Sopron megyei muzeumok könyvtárait egységes szemlélet és irányelv alapján kellene a jövőben fejleszteni. A győri muzeumnak 1958-ban mintegy 4000 kötetből álló, alig használható szakkönyvtára volt, melyből hiányoztak a legfontosabb kézikönyvek és korszerű munkák. Tervszerű, tudományágankénti fejlesztéssel, vásárlás, központi elosztás, s talán legnagyobb mértékben Arrabona évkönyvünkkel folytatott nemzetközi csere révén könyvtárunk állománya jelenleg már megközelíti a 12.000-et. Több mint 200 fajta külföldi folyóirat és évkönyv jár a könyvtárba; megszereztük pl. a régészeti kutatás nélkülözhetetlen kézikönyveit, így a Pauly-Wissowa, valamint az Ebert sorozatot. A hazai kiadványok beszerzésénél már eljutottunk addig, hogy évi költségvetésünkben az igények 90 %-át meg tudjuk vásárolni. A győri muzeum könyvtára - jelenlegi állományát s azon belül összetételét tekintve - alkalmas arra, hogy a Megyei Muzeumi Szervezet központi könyvtárává fejlődjön. Nemzetközi csere és vásárlás révén évi gyarapodásunk évek óta mindig meghaladta az 1000 kötetet, sőt növekvő tendenciát mutat. Az az elképzelésünk, hogy a kutatáshoz feltétlenül szükséges, de ritkán használt drága könyveket és folyóiratokat a jövőben csak a megyei muzeum könyvtárának szerezzük be, - eze-

ket akár a győri muzeumban, akár könyvtárközi kölcsönzéssel tanulmányozhatják a muzeológusok, - a többi muzeum pedig az évi könyvvásárlási keretet gyakrabban használt művek beszerzésére fordíthatja.

Könyvtáraink fejlesztése mellett azok berendezésére is sok gondot fordítottunk. A győri és a mosonmagyaróvári muzeum könyvtára modern butorzzattal van ellátva, a soproni muzeum pedig az idén kapott új szekrényeket, így nemcsak a muzeumi kutatás, hanem a külső munkatársak szolgálatára is alkalmas. Győrött két mellékfoglalkozású dolgozó látja el a könyvtári munkát, Sopronban egy mellékfoglalkozású dolgozó kezeli a könyvtárat, Mosonmagyaróvárott és Kapuváron pedig a muzeumi adminisztrátor. A könyvtár szakszerű kezelése érdekében a győri muzeum könyvtárának két dolgozója 1963-ban tett vizsgát a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár alapfoku tanfolyamán; egyikük jelenleg az OSZK által szervezett középfoku könyvtárosképző szaktanfolyam másodéves hallgatója. Az alapfoku tanfolyamot a többi muzeum könyvtárkezelőivel is szeretnénk elvégeztetni. Tekintve, hogy belátható időn belül a vidéki muzeumok nem kapnak külön könyvtáros állásokat, könyvtáraink kezelését az említett módon kiképzett dolgozókkal oldjuk meg.

A Megyei Muzeumi Igazgatóság a Megyei Tanács VB. Műv. Oszt. közreműködésével a szervezet igazgatói, muzeológusai és könyvtárkezelői részére 1965. március 3-án a győri Xántus János Muzeumban könyvtáros konzultációt rendezett, mely első lépés volt a megyei muzeumi könyvtári hálózat kiépítésére. A konzultáció elméleti részében a győri SZMT Könyvtár igazgatója, Mónus Imre ismertette a könyvtárügyi törvényt és végrehajtási utasítását, a magyar könyvtárügyi hálózatot és ezen belül a megyei muzeumi könyvtári hálózat felépítésének tervét. Foglalkozott a könyvtárközi kölcsönzés elvi és gyakorlati lebonyolításával, majd a hallgatóság bekapcsolásával szemléltetően ismertette, hogyan kell segédkönyvek igénybevételével egyes szakirodalmi kérdésekben a leggyorsabban tájékozódni, az adott apparátusból a helyes információt kikeresni. Ez ugyanis a muzeumi népművelő munka szempontjából nagyon fontos, mivel a vidéki muzeumokat naponta keresik fel tudománytörténeti kérdésekkel. A kétórás előadás során a hallgatóság megismerkedett a könyvtári dokumentáció alapvető formáival, a szakirodalomban való tájékozódás módszerében pedig muzeológusaink is több hasznos ötletet kaptak.

A Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár feldolgozó csoportjának vezetője, Kovács Zoltán ezután a könyvtári állomány gyarapításáról és kezeléséről beszélt, meggyőzően elmagyarázta a megyei könyvtári hálózatban az átfedés nélküli gyarapítás szükségességét, mely a győri központi muzeumi könyvtár állandó irányító tevékenységével valósítható meg. Részletes tájékoztatást adott a könyvtári állomány összetételének tervszerű kialakításáról és hangsúlyozta, hogy összhangban kell lennie a muzeum tudományos és népművelési tevékenységével. Az állománybavétel elvi és gyakorlati kérdését, a katalóguskészítést, majd az ellenőrzés gyakorlatát tárgyalta. Külön foglalkozott a raktározással és tanácsokat adott a helyhiánnyal küzdő muzeumi könyvtárak raktári rendjének minél célszerűbb kialakítására.

A konzultáció harmadik részében a győri muzeum könyvtárosa, Uzsoki Andrásné ismertette a Muzeyumi Főosztály által kiadott 1961. évi könyvtári szabályzatot, s ennek gyakorlati vonatkozásait. A résztvevők megbeszítették, hogy kölcsönös segítségnyújtással és a Muzeyumi Szervezet könyvtári munkájának egybehangolásával hogyan juttathatják el egymásnak leggyorsabban a kutatómunkához igényelt szakirodalmat. Ennek érdekében megállapodtak abban, hogy a győri muzeum könyvtára szerzi be és osztja el az ügyvitelhez, az olvasószolgálatához és a könyvtári adminisztrációhoz szükséges nyomtatványokat. A jövőben a megyei muzeum a szervezeten belül könyvtári gyarapodási címjegyzék szétküldését tervezi, távlati tervként pedig egy olyan megyei katalógus szerkesztését, mely mind a négy muzeum könyvtárának állományát teljességében magában foglalja. A megyei muzeum központi nyilvántartás vezetését kezdi meg a megye muzeumaiban fellelhető könyvekről és folyóiratokról, hogy könyvtárközi kölcsönzéssel a megyén belül fellelhető művet az igénylő muzeumnak el tudja juttatni. A muzeumigazgatók javaslatai alapján összeállították - sokévi tapasztalat eredményeit figyelembevéve, - azoknak a folyóiratoknak a jegyzékét, melyek a muzeumok számára nélkülözhetetlenek, ezeknek jövőbeli rendelését a győri muzeum intézi.

Bemutatásra került a győri muzeum új könyvtári helyiségeinek tervezete, melynek kivitelezésére a jövő évben kerül sor.

Még ebben az évben hasonló konzultációt kívánunk rendezni az ősz folyamán, melyre szeretnők meghívni néhány országos muzeum könyvtárának vezetőjét is.

Uzsoki András

OLASZORSZÁGBAN SZERZETT TEXTIL-RESTAURÁLÁSI TAPASZTALATAIM

Az elmúlt évben három hetet töltöttem Olaszországban, és elsősorban a textiliákat őrző muzeumokat látogattam meg.

A nálunk használatos restaurálási és kiállítási módszereken kívül olyanokat is láttam, amelyeket az irodalomból ismerek, de nálunk nem használatosak, és olyanokat is, amelyekről még nem is hallottam. Textil-restaurálásaik változatosak, sokrétűek, minden esetben a műtárgy összképét és kiállíthatóságát szolgálják. Meg kell azonban említenem, hogy a műtárgyak régi restaurálását még akkor sem távolítják el, ha azok akár technikailag, akár esztétikailag nem felelnek meg a mai követelményeknek.

A muzeumok mindegyikében találunk gobelineket. A legtökéletesebben restauráltak és kiállítottak a Vatikáni Muzeum darabjai. Egyedül ezekről mondhatjuk el, hogy tiszták, és ebből adódóan eredeti színeikben pompáznak. Bélelésnél a nálunk is jól bevált szabóvásznat alkalmazzák, mind a teljes, mind a keretes

alábélelésnél. Kivétel a Museo Correr, ahol béleletlenül, közvetlen a műtárgyra varrt karikák segítségével a falba vert szögekre vannak felakasztva a gobelinek. Méretüktől függően vagy szabadon, vagy üvegezett falitárlókban, de mindkét esetben függesztve helyezték el őket. A lécre erősített gobelineket csigák segítségével huzzák fel úgy, hogy a faltól 10-15 cm-nyi távolságban függjenek. Az apróbb hiányokat rendszerint csak egy tónus beszövésével vagy a gobelin módra szőtt alap alátétszerű alkalmazásával pótolják. Nagyobb hiányok esetében több módszert is megfigyelhettem. A szövessel történő kiegészítést leginkább bordűrök pótlására használják, ahol az ismétlődő mustra színben és formában pontosan leszűrhető (Vatikáni Múzeum). A restaurálás legtöbb esetben színeiben egy tónussal visszafogottabb, mint az eredeti darabon (Uffizi). A ráfestés módszerét kizárólag nagy felületeknél alkalmazzák. A megfelelő nagyságu, gobelin módra szőtt alapra festői módon végzik a kiegészítést, tehát nem követik a szövésből adódó jellegzetességeket (Museo Capodimonte). A Vatikáni Múzeum L'Accieca Mento Di Elima című nagyméretű gobelinjének csak a felső fele eredeti, alsó felét az alapszínnel egyező, gobelinmódra szőtt alapra ráfestéssel pótolták. Az eredeti darab határát egy zsinór végigvezetésével érzékeltették, ami a látványt annyira nem zavarja, hogy magam is csak a részletes vizsgálódáskor vettem észre, meddig eredeti és honnan kiegészített a tárgy. Hasonló nagyméretű kiegészítést a Ca d'Oro termeiben láttam, ahol a műtárgy felvetőszálait is megmentve ráfestéssel restaurálták a nagyrészt csak építészeti elemek hiányát.

Gobelin-töredékeiket vagy hiányjelzés nélkül fektetik egymás mellé egy közös alapra (Museo Correr Dogepalota mitológiai jeleneteket ábrázoló frizei), vagy a hiányzó részek kihagyásával (Museo di Palazzo, Venezia). Az utóbbi a kellemesebb, mert az elpusztult részek helyén lévő semleges alapon könnyen végigsiklik a szem, vagy éppen odaképzeli, ami nincs, mint a sokszor félalakok összevarrásából adódó összekuszált és elferdített ábrázolások esetében.

A bordűr teljes hiányát egyszínnel szőtt keskeny sávval is pótolják (Museo Correr). A gobelineknél oly gyakran előforduló bordűr-hullámokat a sarkok felvágásával és egymásra csusztatásával sikerült tökéletesen eltüntetniök (Museo Capodimonte), de bármilyen szép látványt is nyújt a tökéletesen függő gobelinek sora, ezzel a módszerrel nem tudunk egyetérteni.

Az annyit vitatott ragasztási eljárással több helyen is találkoztam. Főként zászlók restaurálásánál alkalmazzák (Museo di Palazzo Venezia). Ezek általában színes, olasz vagy keleti selyemdamasztból készültek. Anyaguknál fogva igen törékenyek, restaurálásuk sok problémát okozott eddig is, de megnyugtató megoldás még nem született. A szóbanforgó darabok géz vagy klott alapra lettek ragasztva (Museo Correr). Az alap színét legtöbb esetben csak a műtárgy ráragasztása után festették, s így az azóta lepattogzott részecskék helyén színezetlen az alapanyag. A selyemszövetek nagy része a ragasztások mentén kitöredezik, az egész felület hólyagossá válik, és a ragasztóanyag érte brokát sötétebb tónusu. Nem egy esetben tapasztaltam, hogy a ragasztott felületen penészedés van. Olyan megoldást is láttam, hogy a zászlókat gyapjuból gobelin módra szőtt naturszínű alapanyagra rögzítették, ez egyben háttérül is szolgál, s a függeszt-

tést is az alapanyag igénybevételével oldották meg.

A ragasztási módszer egy másik példája a Vatikáni Múzeumban kiállított pluviálé. Bár himzése igen kopott és hiányos, a megóvás csak a lyukas részekre szorítkozott. Ezek tenyéryninél kisebbek és elszórtan helyezkednek el. Így ki-pótlásuk céljából a naturszinü kreplinnel helyi alátámasztást végeztek. A krep-lint a himzés baloldalára ragasztották. Tekintettel a himzés vastagságára és merevségére, a ragasztás nem okozott deformálódást, viszont a kreplin anyaga nem felel meg a műtárgy előbb említett tulajdonságainak. A pluviálét a terem közepén álló lapos vitrinben, rudra erősítve függesztették fel. Egyebekben a miseruhák közül a nagyobb problémát jelentő korai darabok (pl. XI. sz-i bizánci casula, Szt. Péter templom tesoroja) restaurálatlanok, míg a későbbieket igen szépen, szakszerűen, szálfektetési technikával restaurálták. Még a szakértő szem is csak hosszas vizsgálódás után veszi észre az alap konzerválását.

A Ca d'Oro reneszánsz interieureinek pompáját emelik a csodálatosan szép keleti szőnyegek, melyek között ritkaságszámba menő un. Erdélyi és Holbein sző-nyeg is szerepel. Ezeknek szinei - csakugy, mint a gobelinek kiegészítése ese-tében - egy tónussal visszatartottabbak, mint az eredetin, mégis szépen beleil-leszkednek az egész szinharmóniájába. Még az igen rossz állapotban levő szőnye-geket sem bélelik alá, és általában közvetlenül a műtárgyra varrt karikák se-gítségével függesztik fel őket a falból vagy lécből kiálló szögekre. Csekély azon szőnyegek száma, amelyek ládákra vagy asztalokra fektetve nyertek elhe-lyezést.

A Museo di Palazzo Venezia külön kis termet szentel igen értékes és szép kopt gyűjteményének kiállítására. A látottak alapján itt is, mint nálunk, meg-oldatlan a kopt és bizánci selyemszövetek restaurálása. A mi módszerünkhöz ha-sonlóan, egységesen szabóvásznonra öltögetve kerültek üveg alá a gyűjtemény da-rabjai. A kisebbekből több, a nagyobbakból egy foglal helyet a keretekben, me-lyek a falakon függnek.

A textiliák nagy részét nem önállóan állítják ki. Egyéb kiállított műtár-gyak dekorációjaként is felhasználják őket: ötvösmunkák (St. Márk templom teso-rója), kerámiák, porcelánok, üvegek alatt láthatók (Museo di Capodimonte) a ko-rai olasz keresztszemes himzések, mustrás-fémszálás bársonyok, csipkék, fém és selyembrokátok stb., másutt butorokon kiterítve (Ca d'Oro), azonkívül mint dra-péria, háttér (Firenzei Dóm tesoroja), majd garnitúrák bevonásaként szerepelnek és teszik változatossá, szebbé a tárlatokat.

Tanulmányutam során sok olyan megoldással találkoztam, melyekkel gazdagít-hatjuk az itthoni gyakorlatot, a tárgyak restaurálása és kiállítása szempontjá-ból egyaránt. De olyanokat is láttam, melyekkel szerencsére muzeumainkban nem találkozunk. Mindezt összevetve az a jó érzés töltött el, hogy nem vagyunk le-maradva sem a restaurálás, sem a kiállítások tekintetében más országok mellett.

Tésik Józsefné

KIÁLLÍTÁSOK, TÁRLATOK ANYAGÁNAK RÖGZITÉSE

A Magyar Nemzeti Galéria teremőre vagyok hetedik éve. Nagyon érdekes foglalkozás, egy művészeti intézménynél felügyelni, őrködni.

Itt nagyon sok régi és új művészeti alkotással ismerkedhet meg a teremőr. Azonkívül megfigyelhet rengeteg embert, hogyan hatnak rájuk a látottak. Örülnek-e, gyönyörködnek-e? A szem és az arc elárulja a néző véleményét. De sok látogató szereti azonnal szóban közölni tetszését, vagy nem tetszését és erre ott van legközelebb a teremőr. Így sok minden hallunk.

Az első emeleten a XIX., a másodikon a XX. század remekművei láthatók, állandó kiállítás formájában. Az első emeleti díszteremben és a földszint termekben rendszeresen 3 hónapig tartó kiállítások vannak.

Ezek vagy emlékkiállítások, vagy egy-egy művészcsoporthoz bemutatkozó kiállításai.

7 év alatt kb. 30 ilyen kiállítás volt már nálunk. Szépek, érdekesek, látogatottak.

Mikor letelik a 3 hónap, egy-egy kiállítás ideje, a képeket, vagy szobrokat vissza kell adni a magángyűjtőknek, vagy ahonnan kölcsön kaptuk a tulajdonosoknak, sokszor vidékről és néha külföldről. Ezek mind nagy művészek alkotásai.

Sokan megnézik a Magyar Nemzeti Galéria kiállításait, de még rengetegen vannak, akik megnéznék, de soha nincs rá lehetőségük. Van, aki soha nem jut fel vidékről Budapestre, vagy a kiállítás idején nem ér rá.

Előfordul az is, hogy még nem ébredt fel benne az érdeklődés a magyar művészet iránt.

Egy-egy ilyen 3 hónapos emlékkiállítás valószínű, hogy már soha többé nem ismétlődik meg, mert mindég jön újabb. Így elfelejtik és csak azoknak az emlékezetében marad meg, akik látták.

Ez adta nekem az elgondolást, hogy hogyan rögzíthetnénk egy-egy kiállítást, és hogyan ismertethetnénk meg később és bármikor, még évek múltán is azokkal, akik érdeklődnek a magyar művészet fejlődése iránt. Iskolák is tanulhatnának szórakozás formájában, az én elgondolásom szerint.

Igy gondolom megvalósítani:

Minden időszaki kiállítás 3 hónapig tart, azután jön az átrendezés és újabb kiállítás.

Mielőtt szétszedik a kiállítást, minden egyes képről, szoborról színes diafilmet kellene készíteni.

Egy kellemes hangú művészettörténészünk minden képről, szoborról magnetofonba ismertetőt mondana, leírva a kép nagyságát, mit ábrázol, mikor készült és minden lényeges dolgot. Fő az, hogy ismertetése könnyen érthető és érdekes legyen és rövid.

Ha élő művész alkotásait állítottuk ki, akkor felvétel a művésztől diafilmre. Magnetofonba pedig a művész beszéljen valamit munkáiról és terveiről. Így eredetiben megmaradna a hang és alkotás.

Igy gondolom megalapítani a Magyar Nemzeti Galéria kiállítási muzeumát.

Ha tárlatvezetés szövegét idegen nyelvekre is felvennénk, úgy külföldre is kölcsönözhetnénk 1-1 kiállítás anyagát.

A magyar képzőművészeti kulturának milyen széleskörű megismerhetését jelentené, ha megvalósítanánk tervemet. Ezt 10-20 év után lehetne igazán megbecsülni, látva az eredményt.

Természetesen több példányban kellene a színes diafilm és magnetofon felvételeket is tárolni a muzeumunkban, hogy ami kopik, pótolni lehessen.

Mi magyarok szeretjük a szépet, szeretjük a művészetet, művészeinket. Büszkék vagyunk rájuk. Azt akarjuk, hogy a nagyvilág is láthassa és csodálhassa alkotásaikat. Kicsiny országunkban aránylag sok a tehetség, az ügyes és törekvő művész.

Ez a generáció is megmutatta, hogy úgy, mint a régi művészeink, tud, mer és akar haladni minden téren. Szellemiekben úgy, mint alkotásokban.

Őrizzük ezért minden módon, ahogy lehet az eredményeket, az alkotásokat, hogy az utókor is láthassa és értékelje azt az erőt és akaratot, amit egy világgégés után is megőrzött a magyar.

A Művelődésügyi Minisztérium Muzeumi Főosztályán már megtárgyalták, jónak találták és el is fogadták beadott ujitásomat. Azonban csak később valósul meg, amikor lesz rá pénz, keret.

Kormányzatunk sokat áldoz a kultúra, és művészet fejlesztésére. Így remélhető, hogy itt is segítségünkre lesz. A külfölddel is mindig szélesebb körben kötődő kulturális kapcsolatok, művészeti csere-kiállítások úgy is szükségessé teszik, a fenti tárlatrögzítéseket.

Jó lesz nekünk, ha lesz egy gyűjteményünk, ahol mindig rendelkezésünkre fog állni, egy mindig elővehető és megismételhető kiállítás, illetve anyag.

Hogy pedig jóbáratainknak külföldre is kölcsönadjuk, az internacionalista kötelességünk.

Bacsányi Oszkárné

KÉTÁRAMKÖRÖS BETÖRÉS ELLENI BIZTONSÁGI BERENDEZÉS

A muzeumi terület régi problémája bizonyos épületrészek ajtóinak, ablakainak, kiállítási vitrinjeinek idegen behatolás elleni biztosítása. Ez a kérdés a Szépművészeti Múzeumban is fokozottan került előtérbe az utóbbi időben. A célnak megfelelő berendezés elkészítését egyetlen vállalat sem fogadta el s ezek után fogott hozzá Soós Gyula muzeológus az alábbi elven működő riasztóberendezés megtervezéséhez, melyet Engi Károly villanyszerelő készített el és szerelt fel, 1964 őszén s a készülék azóta üzembiztosan működik.

A berendezést az alábbi ismertetés és a mellékelt működési, illetve szerelési rajz alapján a hasonló problémákkal küzdő múzeumok figyelmébe ajánljuk. Működése elve, felszerelési módja egyszerű, viszonylag könnyen beszerezhető szerelési anyagokból bármelyik ügyes villanyszerelő elkészítheti. Egyszerű szerkezete következtében üzembiztonsága nagyobb mint a nyugati országokban alkalmazott, meglehetősen költséges és komplikált rendszerű fotócellás berendezéseké. A készülék üzemeltetése két áramkörből áll. Az első áramkört pl. ablak, vagy nyílás biztosítása esetén, a mellékelt ábrának megfelelően, hajszálvékony vörösrézdróton vezetjük, melyet az ablakkeretbe kb. 10-15 cm. távolságra bevert apró szegekre rögzítünk fel. A két ablakszárny között átvezető kapcsolót létesítünk. Dupla ablak esetében a drothálót a két üveg között, szimpla ablak esetében belül vezetjük, hogy a rongálódástól megvédjük. Egy áramkörbe több ablak, nyílás, vitrin stb. bekapcsolható.

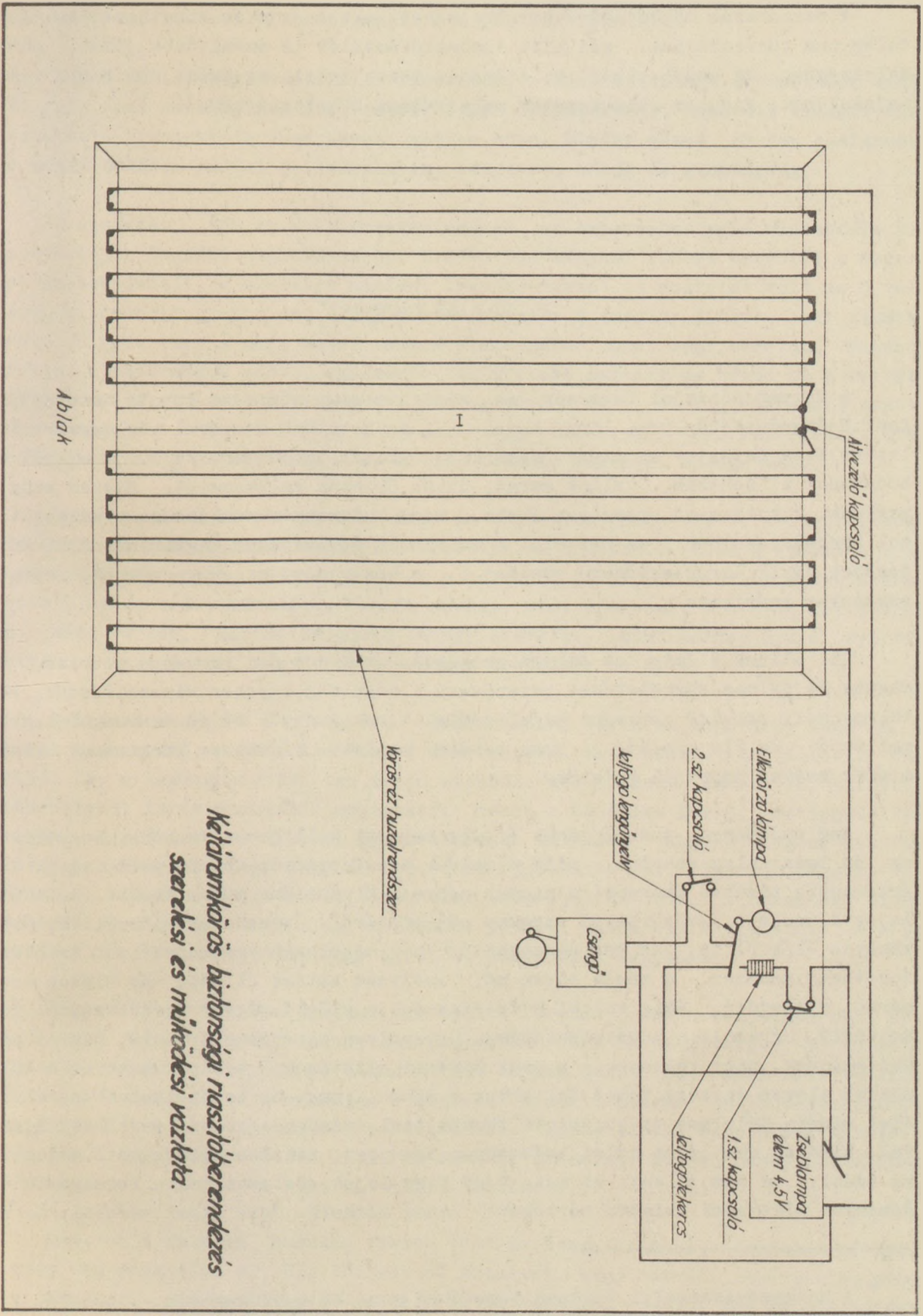
A készülék üzembehelyezésekor a rajz műszerdobozán látható 1.sz. kapcsolót bekapcsoljuk. Ekkor a jelzőlámpa kigyullad jelzi, hogy a jelfogórellé lengőnyelve az elktommágnés tekercshez felhúzódott. Az ablakon történő erőszakos behatolásakor pl. ha az ablaktáblát kinyitják, vagy az üveget betörik az áramkör megszakad. Az utóbbi esetben az eltört ablaküveg szilánkjai szakítja el a hajszálvékony vezetékét. Elég ha a vezeték egyhelyen sérül meg. Ennek következtében az első áramkör megszűnik, s a hozzákapcsolt jelfogó lengőnyelve leesik és bekapcsolja a másik áramkört, melyre riasztócsengő van kapcsolva, amely mindaddig riaszt, amíg az arra illetékes személy a veszélyeztetett helyre érve, a rejtett 2.sz. kapcsolóval a készüléket üzemen kívül nem helyezi.

A készülék üzemeltetéséhez elegendő 4.5 volt feszültség, vagyis egy zseb-lámpaelem. De hálózatról is kaphatjuk a feszültséget csengőhöz használatos reaktoron keresztül. Az elemes rendszer előnye, hogy hálózati üzemzavar, áramszünet esetén is működik, mert attól független.

Jelfogónak legalkalmasabb a telefonközpontokban alkalmazott milliamperes rellékészülék, melynek terhelés alatti fogyasztása csekély, ezért az elemet egyhamar nem meríti ki. Jelfogót készíthetünk közönséges villanycsengőből is, oly módon, hogy az elektromágnés tekercs alá a csengőkalapács helyett egybefüggő lengőnyelvet szerelünk.

A készülék ablaknyílásokon kívül ajtók, szekrények, asztalfiókok, vitrinek,

*Kétáramkörös biztonsági riasztóberendezés
szerekesi és működési vázlat.*

falraakasztott képek, talapzatra helyezett szobrok biztosítására is alkalmas.

A berendezés működtetéséhez alkalmazott gyengeáramkör következtében egyáltalán nem tűzveszélyes, sőt mint tűzjelzőkészülék is számításba jöhet, mert a helyiségben az egyéb okból keletkezett tüzet jelzi az imént említett vékony hajszáldrót, vagy az ablakkeretek megsérülése következtében.

Soós Gyula

BUCSU KISS LAJOSTÓL[†]

A Magyar Néprajzi Társaság és minden magyar néprajzi kutató nevében jöttünk Hódmezővásárhelyre, hogy hűségünk, szeretetünk szavával még egyszer szólítsuk Kiss Lajost, az Atyát, atyánkat, akitől bucsuznunk kell, s akitől nem bucsuzunk el sohasem, velünk marad, hiven őrizzük emlékezetét. Hiszen annyian vagyunk, kiknek mind személyes élete, mind tudományos munkássága elválthatatlanul összekapcsolódott az övével, s az elmúlt félévszázad magyar néprajzi kutatásának egyik legjelentősebb munkása ő, a vásárhelyi szegény emberek, szegény asszonyok krónikása.

Itt állunk előtte az emberi szokások, rítusok ősi törvénye szerint, s a magunk fájdalmas szeretetének parancsára, hogy még egyszer visszaidézzük, rejtelmes, mély értelmű néprajzi kifejezéssel visszaidézzük őt és tanuságot tegyünk mellette. Ha kis családja, öreg barátai mellett tisztelte ez bárkinek, akkor a miénk, magyar néprajzi kutatóké.

Nem tudománya, tudományának értéke mellett kell hitet tennünk. Megméretett az, és igaz sulya szerint, mint a magyar szegényparasztságról szóló egyik legértékesebb tanítás szerepel a magyar néprajz klasszikus művei között. Amit Kiss Lajos elmondott a vásárhelyi szegény nép életéről, a nehezen élőkről is, meg a könnyen élőkről is, az nem utánozható, nem másolható tudomány, nem iskolásan követhető módszer, s mégis olyan mű, amelynek hatása állandó és eleven erejű marad, mindaddig, amíg valaki a felszabadulás előtti magyar parasztságról gondolkodik. Ugyanolyan ismétелhetetlen, ugyanolyan egyetemes érvényű, mint a nagy költemények, nagy regények - a nagy művészi alkotások: a tipikusnak és a különösnek eleven egysége támad fel ebben a műben, maga az ismétелhetetlen, eleven élet minden félelmes és bonyolult törvényével, minden egyszerű és tiszta igazával. Mindezt nem lehet holmi tudományos irányzat, iskola megtanulható módszerévé tenni, de nem jelenti ez azt, hogy Kiss Lajos életműve nem a legnagyobb tudományos alkotások szigorú mértékével lenne mérhető. Csak azzal mérhető, ha kü-

---

[†] A hódmezővásárhelyi Kincses temetőben mondott bucsubeszéd.

lön, önálló világ, máshoz legföljebb fölületes hasonlítgatással mérhető. S ezt nem a kegyelet, nem valami elfogult szeretet mondatja velünk, hanem a magyar, európai leirő, összefoglaló néprajzi monográfiák ismerete.

Hanem itt, a régi vásárhelyi temetőben, a Kincsesben azt a tanítását emeljük fel, ami személyiségének, emberségének lényege volt, ami ott világit elemezhetetlen radioaktív sugárzással minden műve, minden szava, minden cselekedete mögött. Három szóval jellemezhetem: szeretet, hűség és szerénység.

A szeretet, tán ez volt magatartásának, az emberekhez való mindenféle viszonylatának legfőbb meghatározója. Minden tudománynál többre becsülte a szeretet cselekedeteit, a szeretet mindent legyőző igazát. A szeretet volt az ő valósa, mindennapi gyakorlata. Ugy ölelte szívére a szegény diákot, aki utmutatást, jó szót várt a maga kezdő tanácstalanságában, mint régi barátot. Magához emelte, s bátorságot adott, egyszerre terítettett asztalt és tárta ki a szívét. Tudta a szeretet legfőbb parancsát: mindig adnunk kell, mindig szét kell osztanunk önmagunkat. Ettől félnek a kopár, zsugori lelkek, erre képtelenek. Kiss Lajos csodálatos 84 esztendeje az áradó, adakozó szeretet bősége volt.

Ebben az adakozó szeretetben maga is mindegyre gazdagodott, megújult, megifjodott, mint a népmesék megifjító életvizében a mesehős. S ez a szeretet vonzott hozzá mindenkit. Hiszen nemcsak a néprajzi kutatók fordultak hozzá szeretettel, hanem írók, művészek, festők éppugy, mint énekesek, fiatalok is, öregek is. Móra Ferenc, Móricz Zsigmond éppugy szerette, mint Rudnay Gyula, Györffy István, s most tudom, szerte az országban könnyezik halálát.

Jellemvonása volt a hűség is, elválhatatlan társa az embereket megértő, s mindent megbocsátó, örökké ajándékozó szeretetnek. Ez a hűsége kirajzolódik műveiből is, a legmeghatóbban tán éppen azokból. Aki sohasem ismerte őt, Hódmezővásárhelyről írott munkáiból megértheti ennek a hűségnek forró, eltéphetetlen erejét. Ugy őrizte vásárhelyi gyermekkorának emlékeit, hogy a szegény kis fiú életének cserepeiből egy nagy mű fejezetei fénylettek föl. Ugy gyűjtögette Vásárhelyre vonatkozó történeti, társadalmi, néprajzi adatait, a hűségnek olyan szenvedélyével, hogy erre alig találhatni példát. Mindenkit kivallatott, s öreg barátait is arra készítette, hogy gyűjtői, adatközlői legyenek.

Nem volt egy rövidke szólás, egy nyelvi fordulat, egy cserépedény népi neve, amire fel ne figyelt volna, amit jegyzőkönyvébe ne vett volna. El kellett ifjan költöznie városából, de sohasem lett hűtlen ahhoz: egy egész élet tudományos munkásságát áldozta e hűség, e szeretet bizonyítására. Szébb monumentumot szülöttétől kevés város kapott tudósi szóval. Egész életét ez a hűség éltette, bizonyos, hogy rá, életére illik az anteusi hasonlat: minden hazai látogatás újra meg újra erőt adott neki a további munkához.

Mert ez a szerény, csöndes tiszta, élet munkában telt el, egyetlen dolgos napját sem pazarolta el. Ugy távozik el közülünk, hogy csűrbe takarította minden termését, gondos, figyelő és állhatatos munkával együtt van szinte minden

műve. S amíg 1945 előtt hosszú és keserű évekig kellett várnia első műve megjelenésére, addig 1945 után nemcsak a Kossuth-díj koszorúzta a legelsők között, hanem a kiteljesedő munka minden lehetősége. Mindennap, nyugdíjasan is, az utolsó hónapok nehéz szenvedéseig, az íróasztala mellett találta: rendbe rakta ifjúkora dolgozataitól kezdve minden munkáját, egymás után megvalósította minden tervét. Ifjúkorának gyűjtését, gazdag megfigyeléseit, a hódmezővásárhelyi emlékeket is, a szabolcsi kutatásokat is mind sorra publikálták kiadóink s így van ma halálakor szinte hiánytalanul együtt, szép kiadásban az egyik legértékesebb és legtermékenyebb magyar néprajzi életmű. Ami még hátra van, ami kiadatlan, annak gondozása már a mi kötelességünk.

Ezt a gazdag életművet megvilágította személyiségének még egy vonása: derűs, szelid szerénysége. Mindig elhárította magától a nagy szavakat, munkásságának ötvenedik évfordulóján is így csökkentette lejjebb üdvözlésemet: „... kis alakja voltam és vagyok a Néprajzi Tudomány birodalmának ... A Magyar Néprajzi Tudománynak a szögény embőre voltam és vagyok, aki anyagot hord és köveket, téglát talyicskáz össze, hogy ebből egykor felépüljön a Néprajzi Tudomány hatalmas hajléka.”

Ez a szerénység őszintén átért érzése volt, teli szelid évdéssel, nekividámódó, derűs csufolódással önmaga és a világ fölött. Lenézte a nagyhangú, nagyképi magatartást, a hazugságot. S ebben a szelid szerénységben, ebben a visszahuzódó önérzetben erő volt és szilárdság: felismert igazából, erkölcsi elveiből soha nem engedett, afölött soha nem alkudozott. Mégis az évek mulásával e szerény kicsi ember, akit a nehéz évek sulya nem kimélt, egyre nőtt előttünk s nőni fog halála után is. Nem igazíthat ki többé bennünket csöndes szava a maga kicsinységéről, őt igazítja majd ki tudományunk története.

Igy bucsuzunk ebben a nehéz pillanatban tőle s átadjuk városának, amely méltó módon fogadta vissza hűséges fiát. Elpihen majd a Kincsesben, ahová anynyiszor járogatott kisdíák korában énekelni a kórusban, s ha azokat a kedvesen csendülő gyermekhangokat el is sodorta az idők szele, megőrizte írásaiban. Sokat írt a temetés szokásáról is, a vásárhelyi temetőkről is. Legutóbb 1958-ban egyik hazalátogatása után ezt írta: „Átjárogatok naponként a szomszéd temetőkbe. Itt találom meg azoknak a sirját, akik már elmentek. Itt nyugosznak szüleim, rokonaim, tanítóim, tanárain, ismerőseim valamennyien. A temető csendje megbékít annyira, hogy otthon érzem magam itt a néma kertben. Felkeresem, meglátogatom nyugvóhelyükön mindazokat, valakiket csak szerettem, tiszteltem”. Ime, nemcsak hazalátogatott szeretteihez, itt marad közöttünk immár örökre. Magához öleli jó anyánk, a föld, ez az alföldi temető, ez a vásárhelyi rög.

Ha szép, beteljesedett, igaz életére gondolunk, tán ezért nem fáj a bucsu, tudjuk hazaérkezett, népéhez, városához. S mi úgy bucsuzunk, hogy a szeretetnek, hűségnek ebből a példájából igyekszünk erőt meríteni az előttünk álló feladatokhoz, ezt a példát mutatjuk fel a fiatal jövődőknek is.

Ortutay Gyula

KITÜNTETÉSEK

1965 április 4-e alkalmából

A Művelődésügyi Miniszter a „Szocialista Kulturáért” kitüntető jelvénnel tüntette ki:

Gábry György muzeológust, Magyar Nemzeti Múzeum,
Pajor Géza osztályvezetőt, Iparművészeti Múzeum,
Radics Ferenc főigazgató helyettesét, Természettudományi Múzeum,
Vajkai Aurél tudományos főmunkatársat, Bakonyi Múzeum, Veszprém,
Vizy Ottót, a Múzeumi Ismeretterjesztő Központ helyettes vezetőjét.

A „Művelődésügy Kiváló Dolgozója” kitüntetést kapták:

Háry Ferenc hivatalsegéd, Szépművészeti Múzeum,
Szabados Mihályné raktárkezelő, Magyar Nemzeti Galéria,
Tavaszi Miklós főelőadó, Magyar Nemzeti Múzeum.

1964-BEN MEGJELENT MUZEUMI KIADVÁNYOK

Évkönyvek

- Szépművészeti Múzeum Bulletin, 1964. 24. sz.
Szépművészeti Múzeum Bulletin, 1964. 25. sz.
Természettudományi Múzeum Évkönyve, 1964. LVI.
Iparművészeti Múzeum Évkönyve, 1964. VII.
Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve, 1964.
Néprajzi Értesítő, 1963. XLV.
Néprajzi Értesítő, 1964. XLVI.
Műszaki Múzeumok Évkönyve, 1964.
Művészettörténeti Dokumentációs Központ Közleményei, 1964. 4. sz.
A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve, 1959-61. III.
A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve, 1962-63. IV.
A Heves-megyei Múzeumok Közleményei, 1963. I.
A Vas-megyei Múzeum Értesítője, 1963. I.
A pécsi Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 1963.
A Veszprém-megyei Múzeumok Közleményei, 1963. I.
A győri Xantus János Múzeum Évkönyve, 1964. Arrabona, 6.

Katalógusok

- Szocialista képzőművészek csoportja 1934-1944, Magyar Nemzeti Galéria
 Csemeczky Tihamér emlékkiállítás katalógusa, Magyar Nemzeti Galéria
 Dési Huber István emlékkiállítás katalógusa, Magyar Nemzeti Galéria
 Scheiber Hugó emlékkiállítás katalógusa, Magyar Nemzeti Galéria
 Vásárhelyi Tárlat, Magyar Nemzeti Galéria
 A reneszánszkor művészete Magyarországon c. kiállítás katalógusa, Szépmű-
 vészeti Múzeum
 Angol grafikák a XVIII. században c. kiállítás katalógusa, Szépművészeti
 Múzeum
 A Magyar Nemzeti Múzeum általános vezetője
 A Magyar Nemzeti Múzeum történeti butorai, leporello
 Az Iparművészeti Múzeum általános vezetője
 Magyar butorművészet a XVIII.században. Vezető a Nagytétényi Kastélymúzeum
 kiállításához, Iparművészeti Múzeum
 Zrinyi Miklós 1620-1664 c. kiállítás vezetője, Petőfi Irodalmi Múzeum
 A Déri Múzeum kiállításainak vezetője, Debrecen
 Vezető a Móra Ferenc Múzeum régészeti kiállításában, Szeged
 Gorsium, a táci rómaikori ásatások, István Király Múzeum, Székesfehérvár
 A Túrr István Múzeum kiállításainak vezetője, Baja
 Balácska, vezető a veszprémi Bakonyi Múzeum kiállításához, Veszprém
 A monoki Kossuth Emlékkiállítás vezetője, Monok
 A pécsi Modern Képtár, Janus Pannonius Múzeum, Pécs
 Az Egri Képtár vezetője és katalógusa, 2.kiadás, Eger
 Szentendrei festészet, a Magyar Nemzeti Galéria és a Ferenczy Károly Mu-
 zeum, Szentendre, közös kiállítása
 Kiállítás a későbizánci művészet emlékeiből, Ferenczy Károly Múzeum Szent-
 endre
 Szentendrei festőművészek őszi tárlata, Ferenczy Károly Múzeum, Szentendre

Ismeretterjesztő és egyéb kiadványok

- Anthropologia Hungarica, Band IV., 1963. Nr.1-2. Természettudományi Múzeum
 Vertebrata Hungarica, Tom.V. Fasc.1-2. 1963. Természettudományi Múzeum
 Verseggy Klára: Typen-Verzeichnis der Flechtensammlung des Ungarischen Na-
 turwissenschaftlichen Museums, Természettudományi Múzeum
 Fragmenta Botanica, Tom.III. Fasc.1-4. Természettudományi Múzeum
 Tóth Sándor: Mikroskopische Pilze aus dem Bakony Gebirge, Természettudomá-
 nyi Múzeum
 A Természettudományi Múzeum Könyvtárának folyóirat katalógusa, 1.rész A-L.
 Rovartani Közlemények, Tom.XVI. Nr.1-21. Természettudományi Múzeum
 Rovartani Közlemények, Tom.XVI. Nr.22-30. Természettudományi Múzeum
 Régészeti Füzetek, 16.sz. 1964, Magyar Nemzeti Múzeum
 Régészeti Füzetek, ser II.12. Méri István: Árpád-kori népi építkezéseink
 feltárt emlékei Orosháza határában

- Régészeti Füzetek, ser.II. 13.sz. Kocztur Éva: Somogy megye régészeti le-
letkatasztere, Magyar Nemzeti Muzeum
- Ethnographische Sammlungen der Museen in Ungarn, 1964. (Kiadvány a moszkvai
Néprajzi kongresszusra), Néprajzi Muzeum
- Néprajzi Közlemények, VII. 3-4. 1962. Néprajzi Muzeum
- Néprajzi Közlemények, VIII. 2-4. Néprajzi Muzeum
- Magyar patikaedények, Iparművészeti Muzeum
- Szovjet művészettörténet, XIX.sz. Szépművészeti Muzeum
- A Magyar Nemzeti Galéria állagjegyzéke, 1963. II/a rész (éremanyag).
- Dr. Vajda Pál: Magyar hidépítés, Műszaki Muzeum
- Helyreállított műemlékeink, 1964:
1. Sopron, Fabricius ház
  2. Sopron, Szt.György templom
  3. Pannonhalma, Főmonostori kerengő
  4. Veszprém, Szt.György kápolna
  5. Ráckeve, Görögkeleti szerb templom
  6. Vaja, Vay kastély
  7. A kisvárdai vár
  8. Pácin, várkastély
  9. Fehérvárcsurgó, Rk.templom
  10. Kővágóörs-Ecsér. Templomrom
- Muzeumi Módszertani Utmutató Füzetek:
- 3.sz. Balassa Iván: A muzeumi kiállítások tudományos előkészítése
  - 4.sz. Csató Tamás: Az új és legújabbkori történeti dokumentáció a
muzeumokban
- Muzeumi Közlemények, 1964. 1. sz.
- Muzeumi Közlemények, 1964. 2. sz.
- Muzeumi Közlemények, 1964. 3. sz.
- Muzeumi Közlemények, 1964. 4. sz.
- Muzeumok Nemzetközi Munkaértekezlete, 1964.
- Legújabbkori Muzeumi Közlemények, 1964.1.sz. Legújabbkori Történeti Muzeum
- A miskolci muzeum közleményei, 5. Herman Ottó Muzeum, Miskolc.
- A miskolci Herman Ottó Muzeum Néprajzi kiadványai II. Istvánffy Gyula: Pa-
lóc népköltési gyűjtemény, Miskolc
- Muzeumi Füzetek, 15.sz. Bozena Nemcova: Miskolci levelek, Herman Ottó Mu-
zeum, Miskolc
- Somogy megyei muzeumok régészeti adattára, Rippl Rónai Muzeum, Kapoevár
- A néprajzi kutatás Csongrád megyében, Móra Ferenc Muzeum, Szeged
- A Bakony természettudományi kutatásának eredményei, Veszprém-megyei muzeu-
mi szervezet
- B. Thomas Edit: A nagydéli lararium, Veszprém-megyei muzeumi szervezet
- Nógrád-megyei muzeumi füzetek, 3.sz. Jakab Sándor: A Magyar Kommunista Párt
Nógrád-megyei szervezeteinek megalakulásáról és kezdeti tevékenységéről.
- Nógrád-megyei muzeumi füzetek, 4.sz. Beletzky János: Schmidt bányaigazgató
levelei, 1918-1920
- Nógrád-megyei muzeumi füzetek, 5.sz. Csukly László: Madách Imre élete és
munkássága

Nógrád-megyei muzeumi füzetek, 7.sz. Dr. Gazdag László: Nógrád megye térképei
 Nógrád-megyei muzeumi füzetek, 8.sz. Beletzky János: Nógrád megye közgyű-
 lése és sajtója a munkásság és parasztság helyzetéről és mozgalmairól,
 1867-1890 között.

Nógrád-megyei muzeumi füzetek, 9.sz. Miklós Róbert: Madách Imre csesztvei
 évei

Nógrád-megyei muzeumi füzetek, 10.sz. Szomszéd Imre: Nógrádi partizánok
 Az István Király Múzeum Közleményei, B.sorozat. 25.sz. Tanulmányok Kisláng
 multjából és jelenéből, Székesfehérvár

Pest-megyei muzeumi füzetek, 1.sz. Mezősi Imre: Petőfi és családja Dömsödön
 Savaria Múzeum Közleményei, 27, 28. és 29. sz. Szombathely

Savaria Múzeum Közleményei, 33.sz. Vas-megyei természetvédelmi napok, Szom-
 bathely

Kelemen Zoltán: Tolna-megyei népmesék, Szekszárd

Ceglédi Füzetek, 12.sz. Borzsák Endre: Emlékezés, Kossuth Múzeum, Cegléd

Ceglédi Füzetek, 13.sz. Hidvégi Lajos: Török János és a szőkealmi gazda-
 képző története, Kossuth Múzeum, Cegléd

E szám munkatársai:

- Domonkos Ottó, a soproni Liszt Ferenc Múzeum igazgatója,
- Korek József, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgató helyettese,
- Koczur Éva, a Múzeumi Főosztály főelőadója,
- Kralovánsky Alánné, a Természettudományi Múzeum muzeológusa,
- Tasnádiné, Marik Klára, az Iparművészeti Múzeum osztályvezetője,
- Vértes László, a Magyar Nemzeti Múzeum tudományos főmunkatársa,
- Éri István, a Veszprém megyei Múzeumi Szervezet igazgatója,
- Szigethi Ágnes, a Képzőművészeti Múzeum segédmuzeológusa,
- Zólyomi József, a Nógrád megyei Múzeumi Szervezet igazgatója,
- H.Kerecsényi Edit, a nagykanizsai Thury György Múzeum igazgatója,
- Szinvaölgyi Oszkár, a diósgyőri Központi Kohászati Múzeum helyettes vezetője,
- Uzsoki András, a Győr-Sopron megyei Múzeumi Szervezet igazgatója,
- Tésik Józsefné, a szegedi Móra Ferenc Múzeum restaurátora,
- Bacsányi Oszkárné, a Magyar Nemzeti Galéria teremőre,
- Soós Gyula, a Szépművészeti Múzeum muzeológusa.

